

**T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**RAHMAN SURESİ'NİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Abdullah ÖZBEK**

**HAZIRLAYAN
İdris ERTÜRK**

KONYA 2008

ÖNSÖZ

Allah, insanı en güzel bir biçimde yaratmış, kendisine türlü türlü nimetler bahşetmiş; bununla birlikte ona birtakım sorumluluklar yüklemiş ve bu sorumlulukları yerine getirmesini istemiştir. Fakat insan, zamanla kendisine sunulan bu imkânların kıymetini bilmeyip nankörlük etmiş; bunun üzerine Allah, insanı uyarmak ve doğru yola iletmek için peygamberler ve beraberlerinde ilahî sahifeler, kitaplar göndermiştir. Bu kutlu elçiler de Rablerinden aldıkları direktifler doğrultusunda insanlara rehberlik etmiş ve onları Allah yoluna döndürmek için büyük gayret sarf etmişlerdir. Hatta bu faaliyetleri, bazı peygamberlerin canına bile mal olmuştur.

Kur'an, insanlara rehber olarak gönderilmiş bir kitaptır. Bu kitap içinde de insanın hayatını düzene koyacak birçok hüküm indirilmiştir. Bununla birlikte, Kur'an'ı yalnızca bir hüküm kitabı olarak görmemek gerekir. Evet, bu kitap insanların yapması gereken emirleri, kaçınması gereken nehiyleri ihtiva etmektedir. Öte yandan Kur'an, geçmiş ümmetlerin hayatından söz etmekte, insanların bunlardan ibret alması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca insanı eğitecek, bilgilendirecek ayetler de Kur'an'da yer almaktadır. Bu ayetlerin sayısı da oldukça fazladır.

Bu araştırma, Kur'an üzerine yapılan bir eğitim çalışmasıdır. Yapılan taramalarda Kur'an'ın bazı surelerinin din eğitimi açısından değerlendirildiği görülmüştür. Bu çalışmada Kur'an'ın 55. suresi olan Rahman Suresi konu edinilmiştir. Böyle bir konunun seçilmiş olmasının elbette birtakım gerekçeleri vardır.

Öncelikle bu çalışmanın Kur'an'ın anlaşılmasına, özellikle de üzerinde durulan Rahman Suresi'nin daha iyi kavranılmasına katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz. Bununla birlikte, bazı surelerin eğitim açısından değerlendirilmesi şeklinde başlayan bu serinin, bütün surelerin değerlendirilmesiyle Kur'an'ın tamamının eğitim açısından değerlendirildiği bir tefsir projesine dönüşmesini arzuladığımızı ifade etmeliyiz.

Elbette her bilimsel çalışmanın, bilim dünyasına az çok bir katkısı olur. En büyük katkılarından birinin, kendi hazırlayıcısına sağladığı fayda olduğunda şüphe yoktur. Biz bu çalışmamız sayesinde Rahman Suresi'nde Allah'ın mesajını daha iyi anlamak için avantaj elde ettiğimizi düşünüyoruz. Ayrıca çalışmanın oluşturulması esnasında gerek Türkçe gerekse Arapça birçok kaynağı taramış olmamız, bilgi dağarcığımızı geliştirme ve İslamî kaynakları daha iyi tanıma açısından büyük fayda sağlamıştır.

Üç bölüm hâlinde hazırlanan bu çalışmada, giriş bölümünde genel olarak eğitim, insan- eğitim ilişkisi; özellikle de araştırma bir Kur'an çalışması olduğu için Kur'an- eğitim ilişkisi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde, araştırmaya konu olan Rahman Suresi'yle ilgili genel bilgiler verilerek; surenin ismi, nüzul zamanı ve sebebi, konusu ve diğer surelerle ilişkisiyle ilgili malumatın aktarılmasına gayret edilmiştir.

Çalışmada asıl ağırlık ikinci bölüme verilmiş; bu bölümde, surede kullanılan eğitim yöntemleri üzerinde durulmuştur. İlk önce, Rahman Suresi'nde kullanılan eğitim yöntemleriyle ilgili önbilgiler verilmiş; sonra surenin ayetlerinin değerlendirilmesine geçilmiştir. Bu değerlendirme de, Kur'an'ın diğer ayetleriyle karşılaştırmalı bir şekilde yapılmıştır. Bunlara Kur'an'ın ilk ve en büyük müfessiri Hz. Peygamberin hayatından, hadislerinden de misaller ilave edilmiş, sonra da suredeki ayetler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu araştırma, her şeyden önce bir din eğitimi çalışmasıdır. Aynı zamanda, Kur'an üzerine yapıldığı için, bir tür tefsir çalışması niteliği taşımaktadır. Bu nedenle, ayetleri değerlendirirken, Kur'an araştırmalarının yanı sıra değişik tefsirlerden de istifade edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle ulaşılabildiği kadarıyla gerek özgün dili Türkçe olan, gerekse Türkçeye tercüme edilen tefsirlere müracaat edilmiş; bunun yanında Türkçeye çevrilmemiş, fakat istifade edilen tefsirlerde kendisine atıfta bulunulmuş, bizim de tercih ettiğimiz yorumlar bulunduğu, bunlar aslına müracaat edilerek kaynak gösterilmiştir.

Son olarak bu çalışmanın oluşmasındaki katkılarından ötürü, başta Prof. Dr. Abdullah ÖZBEK olmak üzere bütün hocalarımıza, dostlarımıza teşekkür ediyor; çalışmamızın, Kur'an'ın anlaşılmasında ufacık da olsa bir katkısı olursa, bundan büyük bir onur ve gurur duyacağımızı ifade etmek istiyoruz.

Konya, Mayıs 2008

İdris ERTÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1
1. Eğitimin Tanımı	1
2. Eğitimin Amacı ve İnsan	3
3. Kur'an ve Eğitim	6
a) Kur'an'ın Eğitim Anlayışı	8
b) Kur'an'a Göre Eğitimin Gücü	11
c) Kur'an'a Göre Eğitimin Hedefleri.....	14
1. BÖLÜM	
RAHMAN SURESİ'YLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	
1. İSMİ	20
2. NÜZUL ZAMANI	24
3. NÜZUL SEBEBİ.....	26
4. KONUSU	28
5. DİĞER SURELERLE İLİŞKİSİ	31
2. BÖLÜM	
RAHMAN SURESİ'NDE KULLANILAN EĞİTİM YÖNTEMLERİ	
1. SORU CEVAP (İSTİCVAP) YÖNTEMİ	35
2. KARŞILAŞTIRMA (MUKAYESE) YÖNTEMİ	42
3. TEŞBİH (BENZETME) YÖNTEMİ.....	45
4. TEMSİL (BENZETİŞİM) YÖNTEMİ.....	51
5. TEKRAR YÖNTEMİ	56
6. TEDRİÇ YÖNTEMİ.....	66
7. AKIL YÜRÜTME VE GÖZLEM YÖNTEMİ.....	69
8. BETİMLEME (TASVİR) YÖNTEMİ	77
9. ÖĞÜT YÖNTEMİ	86
10. ÖDÜL- CEZA YÖNTEMİ.....	92
SONUÇ	99
EK: RAHMAN SURESİNİN MEALİ	103
KAYNAKÇA.....	107

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen metin veya makale
a.y.	: Aynı yer
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
(c.c.)	: Celle Celalühü
Çev.	: Türkçeye çeviren veya çevirenler
DAD	: Diyanet Aylık Dergi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
Hızr	: Yayına Hazırlayan
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İFD	: İlahiyat Fakültesi Dergisi
md.	: Maddesi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
(s.a.v.)	: Sallalahü Aleyhi Vesellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü,
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
Çev.	: Türkçeye çevirenler
ts.	: Basım tarihi yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

GİRİŞ

1. Eğitimin Tanımı

Sözlüklerde eğmek fiilinden türediği ifade edilen¹ eğitim, değişik açılardan tanımlanmış; bununla birlikte, eğitimin net ve kesin bir tanımını yapılamamıştır. Buna neden olarak da, eğitimin öğrenme ve öğretme olaylarına bağlı olması ve bu iki kavramın da bugün net bir tanımının yapılamaması gösterilmiştir.²

Eğitimciler kadar eğitim tanımı vardır, denilebilir. Hatta eğitim, yalnız bilim adamlarını değil; köydeki çiftçiden bürokrasideki yöneticiye, amirinden memuruna, işvereninden işçisine herkesi ilgilendiren bir unsur olduğundan, vatandaş sayısınca eğitim tanımı ve anlayışı vardır denilirse, yine de abartılmış olmaz.

Ancak biz, burada yerleşik birkaç eğitim tanımını zikretmeyi faydalı görmekteyiz.

Eğitim sözlüklerinde, eğitimle ilgili şu tanımlamalar yapılmıştır:

1. Eğitim, yeni yetişen nesilleri toplum hayatına hazırlamak amacıyla, onların gerekli bilgi, maharet ve anlayış kazanmalarına ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme faaliyetidir.

2. Eğitim, insan davranışında, yetenek, istidat, karakter ve bilgi bakımından belli gelişmeler sağlamak amacı ile yürütölen etkiler sistemidir.

3. Eğitim, her nesle, geçmişin organize bilgi ve tecrübelerini verme veya kazandırma eylemidir.³

- Eğitim, bir değiştirme sürecidir.⁴
- Eğitim, öğrenme yoluyla yapılan bir değişmedir.⁵
- Eğitim, etkileşim hâlindeki kuvvetlerin ürünüdür.⁶

¹ Bk. *Türkçe Sözlük*, Hız. Hamza Zülfikar ve Arkadaşları, 9. Baskı, TDK Yayınları, Ankara, 1998, C. 1, s. 677.

² Hasan Çelikkaya, *Eğitime Giriş*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1997, s. 26.

³ Ruşen Alaylıoğlu- Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 91-92.

⁴ Namık Kemal Önder, *Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler*, Konya, 1986, s. 19

⁵ İhsan Turgut, *Eğitim Üzerine*, Bilgehan Matbaası, İzmir, 1992, s. 15

⁶ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitime Giriş*, Ankara, 1984, s. 14; Saffet Bilhan, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi, DTCF Faköltesi Yayınları, Ankara, 1986, s. 12; Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Eğitim Sosyolojisi*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 13

Aşağıdaki tanımlar ise, Hasan Çelikkaya'nın *Eğitime Giriş* adlı kitabından nakledilmiştir:⁷

- Eğitim, insana en iyi olgunluğu vermektir. (Eflatun)
- Eğitim, insanın tabiatında bulunan gizli bütün kabiliyetlerin geliştirilmesidir. (Kant)
- Eğitim, tabiatımızı kemale yaklaştırmak için, gerek kendimizin gerekse başkalarının bizim için yaptıkları her şeydir. (Stuart Mill)
- Eğitim, sosyal olmayan nesli sosyalleştirmektir. (Emile Durkheim)
- Eğitim, yetişkin bir neslin, yetişkin olmayan bir neslin bütün kabiliyetlerini geliştirmek için kullandığı vasıtalarıdır.
- Eğitim, önceden belirlenmiş amaçlara göre, insanların davranışlarında belli gelişmelere sağlamaya yarayan planlı etkiler sistemidir.
- Eğitim, maddî ve manevî kalkınmayı sağlayıcı planlı ve metotlu çalışmaların tümüdür.

Eğitimi, insanın hayatı boyunca karşılaşacağı olaylara göstereceği belirsiz tepkiler olarak anlayamayız. Birey ve toplum için önemli ve çok geniş bir alanı içine alan eğitimi, insanın bir plan ve hedefe göre yetiştirilmesi; ruh ve beden sağlığının korunarak geliştirilmesi için yapılan bütün çalışmalar olarak tanımlamak mümkündür.⁸

Cavit Binbaşıoğlu, iyi bir tanım için, eğitim terimine başlangıçta verilen anlamlardan yola çıkılarak, bugünün anlayışına uygun yeni bir tanımlama yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre eğitim, bünyesinde “yetiştirme”, “büyütme” ve “geliştirme” anlamlarını barındırır. Dolayısıyla yapılacak yeni tanımın kökte bulunan bu anlamlara ters düşmeyen ve onları bünyesinde barındıran bir nitelikte; aynı zamanda da çağdaş eğitim ilkelerine uygun bir şekilde olması gereklidir.⁹

Bütün bu tarifler ve açıklamalar, konuya yaklaşım biçimine göre bazı farklılıklar ve değişiklikler göstermektedir. Bunlar ferde yahut topluma göre eğitime ağırlık verilmesinin sonucudur. Ancak yapılan bütün tanımlamalarda müşterek bazı noktaların olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre eğitim, kişinin yetişmesi, gelişmesi, topluma uyması bakımından kişisel, sosyal ve siyasal bir süreç olarak gözükmektedir.

⁷ Bk. Çelikkaya, *a.g.e.* s. 26-27

⁸ Halis Ayhan, *Eğitim Bilimine Giriş*, 2. Baskı, Şule Yayınları, İstanbul, 1997, s. 16.

⁹ Cavit Binbaşıoğlu, *Eğitime Giriş*, Binbaşıoğlu Yayınları, Ankara, 1988, ss. 5- 6.

2. Eğitimin Amacı ve İnsan

Eğitimin amacı, eğitim biliminin en önemli konusu ve sorunu olmuştur. Tarih boyunca tüm insanların, dinlerin, siyasî sistemlerin ve tabii ki felsefi ekollerin hepsinin, eğitimin amaçları ile ilgili düşünceleri ve önerileri var olagelmıştır.

Eğitim, kişiyi ve toplumu aynı derecede ilgilendiren bir olaydır. Bunun içindir ki, her toplumda bir nesil diğer neslin eğitimiyle uğraşmış ve uğraşmaktadır. Bütün toplumlarda eğitimin amacı, yeni kuşaklara bir kültür birikimini aktarmak, gençlerin davranışını yetişkinlerin hayat tarzı yönünde biçimlendirerek, onları gelecekteki toplumsal rollerine doğru yöneltmektir.¹⁰

İnsan, sadece bugünde yaşayamaz. Zira o, tarihsel bir varlıktır; dolayısıyla geçmişle bağlantılı olarak yaşar. Ayrıca, geçmişine ve yaşadığı ana bakarak geleceğiyle ilgili birtakım planlamalar da yapar. Onun geçmişte, bugünde ve gelecekte bir bütün olarak yaşamasını sağlayan eğitimidir, öğretimdir. İnsanın doğuştan getirdiği kabiliyetler, içinde doğduğu ortama ve aldığı çok yönlü terbiyeye, eğitim ve öğretime göre şekillenir.¹¹

Eğitimde en büyük iş, sinir sistemimizi düşmanımız değil, yardımcımız yapmaktır. Bunun için mümkün olduğu kadar çok sayıda yararlı hareketi, olabildiği derecede alışkanlığa dönüştürmeli ve zararlı alışkanlık edinmekten kaçınılmalıdır.¹²

Ferde güzel ahlak kazandırıp, onun kötü davranışlarını yok etme anlamında eğitimin mümkün olup olmadığı hususu da tartışılmıştır. Eğitimcilerin bir kısmı, ferdin yaşama şeklini ve yeteneklerini doğuştan beraberinde getirdiğini, bunlarda hiç bir gayretin değişiklik meydana getiremeyeceğini; dolayısıyla kişiyi eğitime konusunda gösterilecek faaliyetlerin, kubbe üzerinde ceviz durdurmaya çalışmaktan öteye gidemeyeceğini iddia etmişlerdir. Diğer bir kısmı ise, kişinin zihnini bir bal mumuna benzetmiş ve ona istenilen her şeklin verilebileceğini ileri sürmüşlerdir.¹³

Yeri gelmişken eğitimin üzerine kurulu olduğu, bir anlamda eğitimin ateşleyicisi konumundaki unsurlardan kısaca söz etmek faydalı olacaktır.

Halis Ayhan'a göre "eğitim, *bilim, sağduyu ve sevgi* olmak üzere üç temel unsura dayanır. Bunlara zamanlama şartı ilave edilebilir. Bunlar eğitime yön verir; eğitim faa-

¹⁰ *Ana Biritannica*, Ana Yayıncılık (Hürriyet Gazetesi Armağanı) C. 11, s. 109, "Eğitim" md.

¹¹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık, Ankara, 1998, s. 8.

¹² İbrahim Alaettin Gövsa, *Çocukta Davranış Gelişimi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1999, s. 41.

¹³ M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, 5. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 27- 31; Ayhan, *a.g.e.* ss. 19- 23.

liyetlerini genişletir, geliştirir veya sınırlar. Bunlardan birini görmezlikten gelmek, sistemde aksamalar meydana getirir.

Eğitimi sadece bilimsel veriler çerçevesinde ele almak, eğitimcinin, bilhassa anne babaların duygusallıklarını ve zekâsını inkâr etmek anlamına gelir. Özellikle uygulamada öne çıkan tercihler yapma ve dengeler kurma konusunda sağduyunun ve *eğitimci* önsezisinin çok büyük önemi vardır. Eğitim faaliyeti böyle bir imkândan mahrum bırakılmamalıdır.

Eğitimde önemli bir unsur olan *sevgi*, her türlü duygusallık ve zekânın ve bütün bilimsel araştırmaların ötesinde bir unsurdur; bütün eğitim faaliyetlerinde vazgeçilmez bir öğedir. Eğitimde başarı; çalışma, azim, kararlılık, sabır gibi unsurlarla temin edilebilir. Bütün bu hasletler ise, ancak sevgi varsa var olurlar. Öyleyse, eğitimin temeli sevgidir. Sevginin üstüne oturtulan bilgi, sezgi, akıl ve tutarlı davranışlar hepsi bir bütün olarak eğitimi meydana getirir.”¹⁴

Kısaca eğitim, bireyin tüm yaşamı boyunca sürmekte ve okul dışında ve içinde yaşam boyu edindiği deneyimlerin bütününe kapsamaktadır. Böyle bir yaklaşımda, okulun, eğitimdeki rolü azalmamakta, aksine önem kazanmaktadır.

Her insan, doğumundan ölümüne kadar süren bir yetiştirme ve yetiştirme süreci içindedir. Dünyaya doğuştan sahip olduğu birtakım yetenek ve ihtiyaçlarıyla birlikte gelen insan, ilk günlerden itibaren fiziksel ve sosyal bir çevre ile kuşatılır. İnsanın yaşamak zorunda olduğu bu çevrenin içinde yer alabilmesi, o çevrenin şartlarına karşı sahip olduğu bu yeteneklerinin geliştirilmesiyle mümkündür. İnsanın doğuştan gelen yetenekleri ile çevrenin etkilerini eğitimin her safhasında birlikte düşünmek gerekir.

İşte bu şekilde insan ve çevre ilişkileri ömür boyu devam eder. Bu ilişkiler sonucunda da insan, birtakım bilgiler, beceriler, alışkanlıklar, davranışlar, değişik inanç ve düşünce biçimleri kazanabilir. Bütün bunlar eğitimin ilgi alanına giren faaliyetlerdir.

O hâlde, “eğitim, insanın yetenekleri ve eğilimlerine göre, kendisine fizikî ve sosyal çevreden yapılan etkilere karşı gösterdiği, aktif yahut pasif tepkilerdir. Bu ilişkiler sonucu ortaya çıkan her şey, eğitimle açıklanabilir.”¹⁵

İnsan, yaratılışı gereği doğuştan bazı bilgiler getirmektedir. Daha çok bebeklik döneminde işe yarayan bu bilgilerin bir ömür boyu insanı idare edebilmesi mümkün

¹⁴ Abdurrahman Dodurga, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 16- 17.

¹⁵ Ayhan, *a.g.e.* s. 16.

değildir. Onun için insanın hayatını kolaylaştırabilmesi, daha doğrusu hayatını idame ettirebilmesi için bilgiye, tecrübeye, özetle eğitime ihtiyacı vardır.

Eğitim, insanlığın doğuşundan beri var olagelmiş ve uygarlık düzeyi ne olursa olsun her toplumda devam eden bir faaliyet olmuştur. Nüfusu sınırlı olan ilkel bir kabileden bile, insanlar bir taraftan temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı araçları geliştirmeye çalışırken, bir taraftan da toplumdaki çocuk, genç ve diğer yetişkinlere, örgün olmayan bir eğitim vermiştir. Böyle bir toplumda birey, canlı- cansız çevre ile etkileşim yoluyla öğrenmiş ve öğrenmektedir. Öğrenmenin olduğu her durumda insan davranışlarını değiştiren bir eğitim sürecinden söz edilebilir.¹⁶

Eğitim, bireylerin ruhsal ve bedensel yeteneklerini geliştirmeyi hedeflediğinden kişiliğin oluşumundaki en önemli rolü o oynamaktadır. Bir insanın davranışlarında isabetli ve tutarlı olması ve olaylar karşısında nasıl tavır takınacağını bilmesi, eğitimine bağlıdır. İnsanın olaylara bakışı ve bunlar karşısındaki başarısı, eğitimin doğrudan konusuna girmektedir.

Kur'an'ın dediği gibi bilenlerle bilmeyenler bir olmaz.¹⁷ Doğal olarak iyi bir eğitim görmüş insanla iyi eğitimden mahrum kalmış insan da bir olmaz. Eğitim görmüş insan daha bilgilidir, düşünce ve hareketleri de daha sistemlidir. Zorlukları daha kolay aşar, meselelere daha gerçekçi çözümler bulur. Nefsini dizginlemede ve duygularına hâkim olmada daha başarılıdır. Daha idealist ve daha faydalıdır.

Eğitim bir toplum bilincini oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle eğitime değer vermeyiş, toplumsal değerlerin çökmesine yol açar. Toplumda eğitime ne kadar değer verilirse, toplum da o kadar güçlü olur. Toplumdaki eğitimin seviyesi, toplumun da seviyesini gösterir. Şu hâlde toplum demek eğitim demektir.¹⁸

Milletlerarası ilişkiler, kültür ve medeniyet alış-verişleri, dostluklar, düşmanlıklar; bütün bunlar, milletlerin yetişmekte olan çocuklarına verdikleri eğitimin sonucudur. Bir millet, kendi çocuklarına milletini, vatanını sevmeyi öğretirken, başka bir millete düşmanlık, kin ve nefret duyguları telkin ederek eğitim yaparsa, zaman içinde milletlerarası ilişkilerde gerginlikler, suikastlar, katliamlar hatta harpler görülebilir. Ancak ailesini, vatanını, milletini sevmenin yanında, diğer milletlerle iyi geçinmenin, millî benli-

¹⁶ Fatma Varış, *Eğitim Bilimine Giriş*, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985, s. 12.

¹⁷ Bk. Zümer, 39/9.

¹⁸ Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası*, 4. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 27.

ğini ve şahsiyetini kaybetmeden bütün insanlıkla iyi ilişkiler kurmanın yollarını gösteren bir eğitim anlayışı ile milletlerarası ilişkiler sağlam ve güvenilir esaslara oturabilir.¹⁹

Özetle, insan eğitimsiz yapamaz. Zira hayatının devamı eğitimle mümkündür. İnsanın içinde yaşadığı toplumla ahenkli uyumunu ve cemiyetlerin de refah içinde kalıcılığını ve sürekliliğini sağlayan eğitimidir. Eğitim olmasaydı çağların birikimi olan kültür ve medeniyet mirası kaybolurdu. Demek oluyor ki, insanlığın bekası ve gelişmesi için eğitim şarttır.

3. Kur'an ve Eğitim

Yaratıcı'nın insanlığa gönderdiği son kitap Kur'an, kendisine gönülden inananlar için huzur kaynağı ve saadet reçetesidir. Kur'an, Allah'ın kelamı olup, içinde O'nun varlığı ve birliğine ait delilleri, en doğru kıssaları ve en doğru sözleri ihtiva eden kutsal beyan'dır. O, vahiy yoluyla ceste ceste Hz. Muhammed'e indirilmiş, insanlığa hakikî ruhu veren hak kelimedir. Kur'an'ın kendisi doğru olduğu gibi kendisinden önceki kitapları da tasdik edici bir hüviyete haizdir. O, insanlara yolların en doğru ve sağlamlarını bildiren, kendisine bağlananları Yaratıcı'ya ulaştıran ve her türlü tahriften uzak olan son ilahî kitaptır.²⁰

Herhangi bir düşünce ya da dinin evrensel olabilmesi için, hitap etmiş olduğu insanların birtakım ihtiyaçlarını, isteklerini ve arzularını karşılıyor olması gerekir. Bunu yerine getiremeyen bir düşünce ya da dinin evrenselliğinden söz edilemez. Bu açıdan diğer din ve düşüncelere baktığımızda, insanların her yönüyle değil; ancak bazı yönleriyle ilgilendiklerini, bazı taraflarını mutlaka ihmal ettiklerini görmekteyiz. Ancak Kur'an, bu türlü bir eksiklikten tamamen uzaktır. O, insanın ihtiyaç hissedeceği hiçbir şeyi eksik bırakmamıştır. En önemlisinden, daha az önemlisine kadar her şeyi ele almış, her şeyin en güzelini insanlara bildirmiştir. Düşünen, anlayan ve kavrayabilen için Kur'an'da her şey vardır. Şu ayet de buna işaret etmektedir: "*Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın.*"²¹

Kur'an'ın muhatabı insandır. İnsan ise bilgisiz olarak dünyaya gelmiştir ve bilgi kazanacak cihazlarla donatılmıştır. Bu gerçek Kur'an'da şöyle belirtilir: "*Allah, sizi*

¹⁹ Ayhan, a.g.e. s. 41.

²⁰ Muhittin Akgül, *Kur'an, İnsan ve Toplum*, 2. Baskı, Işık Yayınları, İstanbul, 2002, s. 11.

²¹ En'am, 6/59.

annelerinizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz. Size işitme duyusu, gözler ve kavrama gücü verdi ki, şükredesiniz.”²²

Kur’an, insanları uyararak, kötülüklerden koruyan, bilmedikleri ve görmedikleri hususlarda yollarını aydınlatan; onlara iyiyi kötüden ayırt etme hususunda yardımcı olan, yol gösteren, açıklamalarda bulunan, gerçeği işaret eden; insanı asıl maksada ulaştıran, gerçekleri ortaya çıkaran, hüküm ve hikmetler ihtiva eden ve Yaratıcı’nın rahmet eseri olan kutsî bir beyandır.

İnsanın ilim öğrenmesi ve ilmini artırması için Rabbine niyazda bulunması, Kur’an’da insandan istenilen sorumluluklardan biridir.²³ Kur’an’da bilenlerle bilmeyenler bir tutulmamış,²⁴ ilim üstünlük sebebi sayılmış²⁵ ve “Allah’tan kulları içinde ancak âlimler gereğince korkar”²⁶ buyrulmuş eğitim ve öğretimin Allah katında ne kadar değerli olduğu ifade edilmiştir. Çünkü insan, Allah’ın fiillerindeki incelikleri, harikulâdelikleri öğrendikçe, O’na karşı taşıdığı sorumluluk bilincinin önemini daha fazla idrak edeceği gibi, kendi yaratıcısına karşı da saygısı artacaktır. Ayrıca Kur’an, kendisine ilim verilen insanların bahtiyarlığını “Kime ilim verilmişse, ona çok hayır verilmiştir”²⁷ ayetiyle çarpıcı bir şekilde vurgulamıştır.

Cehalet bütün kötülüklerin anasıdır. Onda hayır yoktur. Bütün hayır, güzellik ve fayda ilimdedir. Bilgi aydınlatır ve karanlıktan kurtarır. Kur’an da bilgi kaynağıdır. İnsanı karanlıktan aydınlığa çıkarır. Şu ayetler bu gerçeği ifade etmektedir:

“Elif, Lâm, Râ. İşte bu, Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarıp güçlü ve övgüye lâyık Allah’ın yoluna iletmen için, sana indirdiğimiz bir kitaptır.”²⁸

“Andolsun, size öyle bir kitap indirdik ki sizin bütün şeref ve şanınız ondadır. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?”²⁹

Andolsun ki biz, peygamberlerimizi belgelerle gönderdik. İnsanların doğru (adaletli) hareket etmeleri için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik.³⁰

²² Nahl, 16/78.

²³ Bk. Taha, 20/14.

²⁴ Bk. Zümer, 39/9.

²⁵ Bk. Bakara, 2/31- 32.

²⁶ Fâtır, 35/28.

²⁷ Bakara, 2/269.

²⁸ İbrahim, 14/1.

²⁹ Enbiya, 21/10.

³⁰ Hadid, 52/25.

Kendisinden önceki dönemin adını “cahiliye dönemi”^{*} olarak açıklayan İslam, cehaleti temelinden reddetmiş, kendi çizgisinde yürüyen insanları bilgilendirmiş ve insanlara öncelikle bilgi edinmeyi emretmiştir. Kur’an’da bunun örnekleri çoktur. İlk inen beş ayete bir bakalım:

*“Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı alekadan (embriyondan) yarattı. Oku, çünkü Rabbin sonsuz kerem sahibidir. İnsana kalemle yazmayı O öğretti. İnsana bilmediğini belletti.”*³¹

İşte Kur’an’ın ilk buyrukları... Görüldüğü üzere bu emirlerin hepsi okuma, yazma eğitim- öğretimin gayesi ve yöntemi; insanın kendisini tanıması, bilgi sahibi olması; vazifesini, ihtiyacını bilip azmaması; doğru yolu ilimle, marifetle bulması gibi konularla ilgilidir. Bütün bunlar eğitim- öğretimin temel unsurları değil midir? Bunlar, Kur’an’ın eğitim- öğretime verdiği önemi göstermek için yetmez mi?

a) Kur’an’ın Eğitim Anlayışı

Kur’an eğitiminin gayesi, iyi insan yetiştirmektir. Onun için Kur’an, insanı insan olması nedeniyle muhatap kabul eder. Kur’an’ın hedeflediği iyi insan, aynı zamanda Allah’a en iyi kul olan ve bu uğurda yarışan insandır. İnsan davranışlarının hepsi, iyi kul olmanın içerisinde yer alır. Kur’an, eğitimin konusu olan insanı, ilk inen ayetten başlayarak bütün boyutlarıyla ele alır ve düşündürür.

Allah, insana birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluklarını yerine getirebilmesi için de, başta ilim olmak üzere bir takım güçlerle donatılmıştır. Dolayısıyla Kur’an’ın eğitim anlayışı, insana bahşedilen bu güçlerin, yerli yerinde kullanılarak mükemmelleşmesini hedef alır.³²

Kur’an; insanları, maddî ve manevî buhranlardan kurtarabilmek için her alanda köklü ve kalıcı inkılâplar yapmıştır. İnsanın psikolojik yapısını ve sosyal yaşayışını ya-

* İslam, tam bir aydınlık ve bilgi devri olduğu için, Arabistan’da İslamiyet’in yayılmasından önceki devre, daha dar anlamı ile Hz. İsa’dan sonra Hz. Muhammed’in gelmesine kadarki geçen zamana "cahiliye devri" adı verilmiştir. Cahiliye; insanın, insan iradesinin dışındaki unsurlar üzerinde toplanmasını temine çalışan, insanı insana ve topluma köle yapan bir sistemin; beşeriyeti Allah’a ibadetten uzaklaştırıp, herhangi bir adla anılan beşerî sistem ve prensiplere itaate zorlayan yönetimin adıdır. İnsanları, kavimlere, renklere, tarihlerinin karanlık çağı efsanelerine yönlendiren, ayrı ayrı dil farklılığı sebebiyle ümmet şuurundan uzaklaştırmaya çalışan her türlü despotizm, cahiliyenin bir görüntüsüdür. Kısaca cahiliye, Allah’ın hükmünden başka hüküm arayan ve Allah’ın hükmünden başka hükme rıza gösterenlerin tavrı, hayat biçimi ve sistemidir. Bu nedenle, bu tür manzaraların olduğu her dönem cahiliye dönemidir. İslam’ın gelmesinden önce, bu tür manzaralar ayyuka çıktığından, İslam öncesi dönem bu unvanla isimlendirilmiştir.

³¹ Alak, 96/1- 5.

³² Abdullah Özbek, “Kur’an’ın Eğitim Felsefesi,” *İSAV İslam’da Aile ve Çocuk Sempozyumu Bildirileri-I*, İlmî Neşriyat, Şanlıurfa, 1994, s. 75.

kından ilgilendiren, onu hayata hazırlayan eğitim ve öğretim sahasında da gerçek inkılabı gerçekleştirmiştir. O, insanların hissedip kavrayabilecekleri ve aklen kabul edebilecekleri hususlara dikkat çekerek eğitime başlamıştır. İnsanın yaratılışını,³³ yerin- göğün yapısını,³⁴ kâinatta bulunan birçok varlığın özelliklerini³⁵ dile getirerek, insanları, akıllarını işletmeye ve düşünmeye sevk etmiştir. “*Bu Kur’an, ayetlerini iyiden iyiye düşününler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır*”³⁶ ayeti Kur’an’ın gönderiliş amaçlarından birinin de insanlara öğüt vererek, onların akıllarını işlettirerek eğitilmelerini sağlamak olduğunu ifade etmektedir.

Kur’an, çok farklı akıl, kültür ve mizaç yapısına sahip pek çok insanı eğiten bir kitaptır. O, 23 yıl gibi kısa bir süre içinde, yüz binlerle ifade edilebilecek insanları tevhit inancı etrafında birleştirip aynı davada yürüme hasletini kazandırmıştır. Bu hareketin neticesinde oluşan topluluk, hayatlarının sonuna kadar insanlara İslam’ı tebliğ etmiş; dünyasını ve ahiretini kazanmış kişiler yetiştirmek için çaba sarf etmiştir.³⁷

Kur’an göre eğitim; gelişen ve biriken beşer kültürünü yetiştirmekte olan yeni nesillere aktarma (kültürel uyumu sağlama) ve doğuştan getirilen potansiyel güç ve kabiliyetlerin açığa çıkarılması ve geliştirilmesi, iyi özellikler taşıyan tutum ve davranışların nitelik itibarıyla çoğaltılmasını sağlayan faaliyetler toplamıdır.

Kur’an eğitimi, Allah’ın emir ve tavsiyelerine uygun olarak, insan fikrinin gelişmesi, davranış ve duygularının tanzimi; fikir ve düşüncede, söz ve fiilde, usul ve nizamda doğru yolu gösterme, dünya ve ahirette mesut olacak iyi insan yetiştirme sanatıdır.³⁸

Kur’an eğitim sistemi, insanı bir bütün olarak ele almaktadır. İnsanın madde ve ruhtan müteşekkil olduğunu daima göz önünde bulundurur. İnsanın fitraten getirdiği özellikleri değerlendirerek, eğitim yöntemleri geliştirir. Bundan dolayı İslâmi eğitim yöntemleri, bir bütün olarak insan şahsiyetine uygundur. Bu sistem, insanı Allah’ın yarattığı fitrat doğrultusunda ele almakta ve onun yaratılışında olmayan şeyi ona yüklememektedir.³⁹

³³ Bk. Hac, 22/5; Zümer, 39/6; İnsan, 76/1- 2.

³⁴ Bk. Yunus, 10/3; Taha, 20/6.

³⁵ Bk. Neml, 27/60- 64; Gaşiye, 88/17- 20.

³⁶ A’raf, 7/2.

³⁷ Said Ramazan el-Bûtî, *Kur’an Eğitiminin Eşsiz Metodu*, (Çev. Şükrü Özen), Madve Yayınları, İstanbul, 1987, s. 13.

³⁸ Ömer Faruk Bayraktar, *Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, ss. 14- 15.

³⁹ Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim*, 6. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 190.

Kur'an'ın kendine göre üstün bir eğitim yöntemi vardır. O, kişinin terbiyesinde öncelikle, kalbe, Allah'a ve ahiret gününe imanı yerleştirir. İnsanın tepki ve duygularını tahrik ederek akli ikna eder; böylece akli ve duyguyu birlikte terbiye eder. Bunu da zorluk olmaksızın, basit bir yolla ve insan fitratına uygun olarak yapar.⁴⁰

Kur'an, insanı eğitmek ve hidayete ulaştırabilmek için gerekli tüm yöntemleri kullanır. İnsan eğitimine, onu idare eden kalbi eğitmekle başlar. Kalbe, Allah'a ve Resulü'ne itaati, ahiret gününe imanı yerleştirir. Bu vesileyle kişi, yaptığı ve yapacağı bütün işleri değerlendirmeye sevk edilmiş olur.

Kur'an, eğitim sistemlerinin genelinde mevcut "iyi vatandaş yetiştirme" ilkesini "iyi insan" olarak evrenselleştirmiştir. Kâmil insanı inşa edebilmek için, birçok emir ve nehiylerle ona ışık tutmuştur. İnsanların içinde buldukları durumdan kurtulup, yeni bir hayata adapte olabilmeleri için; bazen tedriç, bazen teşvik, bazen soru-cevap, bazen kıssa vb. yöntemleri kullanmıştır. Bu yöntemlerin tayin ve tespiti, insanı her yönüyle tanıyan Rabbi tarafından insanın ruhî ve bedenî yapısına uygun olarak yapılmıştır.⁴¹

Şu hususu da belirtmek gerekir ki, Kur'an, insanlara bir hidayet rehberi olarak indirilmiştir ve insana mutluluk bahşedecek birçok prensibi ihtiva etmektedir.⁴² Hâlbuki maddî refahı ve maddî hayatı esas alan İslam dışı sistemlerde insan, özellikle genç nesiller, hızla büyük bir buhrana ve uçuruma doğru ilerlemekte ve kendilerini bu tehlikeli gidişten alıkoyacak bir güç de bulamamaktadırlar. Oysa Kur'an'ın olduğu eğitim sistemi, insana, ahiret hayatını göz ardı etmeden bir yaşam sürmesini telkin etmektedir.

Kur'an'ın eğitim anlayışı ile ilgili olarak yapılan bu tahlil ve tespitleri toparlayıp maddeler hâlinde özetleyecek olursak şunları söyleyebiliriz:

1. Kuran eğitimi, başarısı tarihen sabit bir eğitim sistemidir; ufku açıktır.
2. Kur'an eğitimi, insana bir bütün olarak bakar ve bu sebepten uygulanma şansına sahiptir.
3. Kuran eğitimi insan fitratına uygundur. İfrat ve tefrit gibi aşırılıklardan uzaktır; insan gerçeğinden hareket eder.

⁴⁰ Bayraktar, *a.g.e.* s. 37.

⁴¹ Osman Irmak, *Yusuf Suresi Işığında İnsan Eğitimi*, Selçuk Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1994, s. 20.

⁴² Burhaneddin ez Zernucî, *Ta'limu'l Müteallim*, (Çeviren ve Şerh eden: Yunus Vehbi Yavuz), Sahaflar Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 13.

4. Kur'an eğitiminde ilim ve takva haricinde üstünlük yoktur; insanlar bir tarağın dişleri gibi eşittir.

5. Kur'an eğitimi mükemmel örneklerle desteklenmiş ve nazarîlikten kurtulmuştur ve ahlakî bir özellik arz eder.

6. Kur'an eğitimi, dünyevî olana değil, aşkın olana, yani vahye dönüktür. Dünya ve ahireti, madde ve manayı, ruh ve cesedi, akıl ve nefsi bir bütünlük içerisinde ele alır.

7. Kur'an eğitimi, dünyevî eğitim sistemleri gibi düşünceyi dumura uğratarak, serbest ve hür düşünceyi kaldırarak tek tip insan yetiştirmez. İnsandaki kabiliyetlerin kendi içerisinde hür bir şekilde neşvünema bulması için imkân hazırlar, ufuk açar. Baştan sonra insanın hür bir şahsiyet olarak yetişmesini öngörür. Çünkü şahsiyeti olmayan bir insanın faaliyeti şahsiyete değil, taklide dönük bir faaliyettir. O bakımdan, Kur'an'ın eğitim anlayışının çok önemli vasıflarından birisi, şahsiyetli bir insan tipi vazetmek için imkânları seferber etmektir.⁴³

b) Kur'an'a Göre Eğitimin Gücü

Kur'an'a göre eğitimin gücüne geçmeden önce, eğitimin gücü hakkında eğitimcilerin ve düşünürlerin görüşlerini serdetmekte fayda vardır.

Eğitimin gücü (imkânı) ve sınırı konusunda, eğitimciler arasında uzun tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar eski Yunan filozoflarına kadar dayandırılmaktadır. Bu filozoflardan bir kısmı eğitimin gücüne inanmışlar ve iyimser kimseler olarak adlandırılmışlardır. Bir kısmı da eğitimin gücüne inanmamışlar; bunlar da kötümser kişiler olarak adlandırılmışlardır. Bir üçüncü grup daha vardır ki, bunlar, ne iyimserler gibi eğitimin mutlak etkili olduğunu kabul ederler, ne de kötümserler gibi karşı fikirler ortaya koyarlar. Eflatun (M.Ö. 427- 347) ve Fransız psikologlarından Ribaund ve Clapared bu görüştedir. Eflatun'un eğitimin gücüne olan inancı tam, fakat o derece sonsuz değildir. Ona göre insanlar soylu ve soysuz olarak dünyaya gelmektedir. Soysuz doğanları bir noktaya kadar eğitmek mümkündür; fakat onları üstün insanlar seviyesine çıkarmak imkânsızdır.⁴⁴

Ribaund'a göre ise, kişinin yetişmesinde eğitim kadar irsiyet de önemlidir. Çünkü insanda yaratılıştan gelen bazı özellikler vardır ki, eğitim bunları değiştirebilir; ancak

⁴³ Bekir Yılmaz, *Kur'an'da Eğitim*, Harran Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 1997, s. 46.

⁴⁴ Nakleden Bayraktar, *a.g.e.* ss. 20- 24.

insanda olmayanı kendisine veremez. Eğitimin etkisi mutlak olmamakla beraber, orta düzeydeki karakterler üzerinde hayli etkilidir.⁴⁵

İyimser görüşü savunanlar arasında ise başta Gazzalî (ö. 505/1111) olmak üzere Farabî (ö. 339/950), Mâverdî (ö. 450/1058) gibi İslam âlimleriyle Plutarch (46- 120), Erasme (1469- 1536), Descartes (1596- 1650), John Locke (1632- 1704), John. J. Rousseau (1712- 1778) gibi bazı batılı eğitimciler gelir. Batılı iyimserler, insan ruhunu, her verileni almaya hazır boş bir levhaya (tabula-rasa), balmumuna ve ekilmemiş, fakat ekime hazır bir tarlaya benzetmişlerdir. Salzman (1744- 1811) ve Pestalozzi de(1746- 1827) bu fikre taraftardır. Bu görüşün en büyük temsilcisi olan John Lock’a göre eğitim, insanlar arasındaki büyük farkları meydana getirir. Hatta O, daha ileri giderek, her insanın uygun terbiyevî şartlar altında dâhiliğe kadar yükselebileceğini ileri sürmüştür. Büyük İslam bilgini Farabî ise, insanın eğitilebileceğini savunarak *“Yaratılış yönünden eksik olanlar, bir işte eğitildikleri zaman o konuda eğitilmeyenlerden daha üstün olurlar”*⁴⁶ demektedir.

Kötümser görüşte olanlar ise, eğitimde esas olanın yaratılış olduğunu vurgularlar. Onlara göre eğitim, geçici bir süre için insanlara giydirilen yaldızlı bir elbise gibidir. Fakat eğitim, bu süslü elbise içindeki insanın niteliğini değiştirmez. Çünkü karakter doğuştandır; eğitimle değiştirilmesi de söz konusu değildir.

Bunlara göre eğitimin insana kazandırdığı hiçbir şey yoktur. Bir insana nasıl eğitim verilirse verilsin, kötü bir yaratılışla dünyaya gelmişse onun şahsiyetini değiştirmek mümkün değildir. Ahlaksız doğmuşsa o, hayatı boyunca ahlaksız kalacaktır. Voltaire (1694- 1778) ve Kant (1724- 1804) bu görüşün taraftarları arasında gösterilebilir.⁴⁷

Eğitimin gücü konusunda bu bilgilerden ve görüşlerden sonra, şimdi bu konudaki Kur’an’ın, dolayısıyla İslam’ın görüşünü ortaya koymaya çalışalım.

Kur’an bir hidayet rehberidir.⁴⁸ Kur’an’a göre eğitim, ferdin hayata uyumunu kolaylaştırmakta, ona hayat için gerekli gücü sağlayacak imkânları kazanmasına yardım etmektedir. Kur’an’da eğitim- öğretim ve tebliğle ilgili birçok ayet, ayrıca peygamberlik müessesesi, İslam dinindeki sorumluluk anlayışı gibi hususlar eğitimin gücünün oldu-

⁴⁵ Nakleden Bayraktar, *a.g.e.* s. 31

⁴⁶ Nakleden Bayraktar, *a.g.e.* s. 28

⁴⁷ Nakleden Bayraktar, *a.g.e.* s. 29

⁴⁸ Bk. Bakara, 2/2

ğuna dair güçlü bir kanıttır. Bununla birlikte eğitim, sonsuz sınıra ya da güce sahip değildir. Bu, Kur'an'daki hidayet anlayışının gereğidir.⁴⁹

Eğitimin gücü ile ilgili hususlarda, Kur'an ışığında kalıtım, çevre ve eğitici unsurları üzerinde durulabilir. Şimdi bunlara kısaca değinelim.

1. Kalıtım: Kalıtım, çocuğun doğarken anasından, babasından ve dolayısıyla da atalarından getirdiği özelliklerin tümüdür. Bu özellikler, bedensel, ruhsal ve toplumsal özellikler olarak da ifade edilebilir. Ruhsal özelliklerin önemli bir kısmını, zihinsel nitelikler olarak da adlandırılan “zekâ” oluşturur. Kişinin yeti ve yetenekleri büyük ölçüde buna dâhildir.⁵⁰ Kur'an bu hususa şöyle değinir:

*“Herkes yaratılışına göre davranır. Rabbiniz kimin en doğru yolda olduğunu bilir.”*⁵¹

Her fert, farklı bir yapıda doğar. Bu yapıyı değiştirmek bizim elimizde değildir. Eğitimciye düşen, bu farklılıkları göz önünde bulundurarak karşısındakini eğitmektir. Bununla birlikte, eğitimci, kalıtımla gelen bu gücü korumak, daha kötü duruma düşmesini engellemek ve elinden geldiğince ileriye doğru gelişmesi için çaba harcamak durumundadır.

2. Çevre: En geniş anlamı ile çevre, bireyin dışındaki her şeydir. Coğrafi çevre, iklim, toplum ve toplumsal anlayış, barınak, yeme, içme ve bakımın her türlü, aile ve okul çevrenin ekseni içinde incelenir.

Yapılan araştırmalar, çevresel etkenlerin kişilik gelişiminde etkili olduğunu göstermiştir. Tabiat, aile, arkadaş, beslenme, okul ve nihayet kültür çevresi, kişiliğin oluşmasına katkıda bulunur. Kişi bir bakıma çevresinin ürünüdür. Çevre de en önemli etken “eğitim” olduğuna göre, eğitim, ferdin kişiliğini değiştirmede büyük güce sahiptir.⁵²

*“Her doğan, fıtrat üzere doğar. Sonra anne- babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi yapar”*⁵³ hadisi şerifi ile “Üzüm üzümüne baka baka kararır” atasözü, insanın çevresinin tesirinde kaldığını ve gördüğü örneklerden etkilendiğini göstermektedir.

⁴⁹ Yılmaz, *Kur'an'da Eğitim*, s. 49.

⁵⁰ Binbaşoğlu, *Eğitime Giriş*, s. 12.

⁵¹ İsrâ, 17/84.

⁵² Binbaşoğlu, *a.g.e.* s. 12.

⁵³ Buhârî, *Kader*, 2; Müslim, *Kader*, 6. Hadiste geçen “fıtrat” kelimesi, genellikle hadis kaynaklarında “İslam Fıtrati” olarak tercüme edilmektedir. Ancak eğitimciler, fıtratın nötr bir kavram olduğunu, dolayısıyla insanın din ile donatılmış bir şekilde doğmadığını ifade etmektedirler. Gazalî de bunlardan biridir. Fıtrat-din- eğitim ilişkisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Muhiddin Okumuşlar, *Fıtrattan Dine*, Yediveren Yayınları, Konya, 2002, ss. 29-35.

3. Eğitici: Ailede ana-baba, okulda öğretmen, bir anlamda kişiliğin gelişmesi demek olan eğitimin gücünün oluşmasında etkili olan kişilerdir. Eğitici; sağlam, doğru ve sağlıklı eğitim yöntemlerine sahip oldukça, bu bilgilerini başarıyla öğrenci üzerinde uyguladıkça; bunun, yetişmekte olan kişinin şahsiyetine etkisinin değişik ve üst düzeyde olacağına kuşku yoktur. Fakat bunun etkisi yukarıdaki çevre etkeni kadar fazla olmayacak; eğitimcinin etkisi sınırlı bir düzeyde kalacaktır. Bunun böyle olması, eğitimcinin ya da okulda öğretmenin değerini azaltmaz. Bununla birlikte eğitici, çocuğu, yeti ve yeteneklerinin izin verdiği en yüksek düzeye çıkarmada önemli bir etkindir.⁵⁴

*“Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir. O, doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.”*⁵⁵ Bu ayette, eğitim-öğretim tekniklerinin ve eğitimcinin ne kadar mükemmel olursa olsun, eğitim gücünün mutlak olmayıp sınırlı olduğu görülmektedir. İşte bu noktada eğitimciye düşen, eğitimin gücünü en yüksek seviyede kullanmaktır.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Eğitim, insanın fitratında var olan potansiyel güçleri (istidatları/yetenekleri) ortaya çıkarır, geliştirir, güzelleştirir. Fakat fitratta olmayan bir özelliği var edemez. Doğuştan gelen yeteneklerin bazılarını eğitmek kolay, bazılarını eğitmek zordur. Eğitim ferdin kişiliğinin geliştirilmesi üzerinde bir etkiye, kısaca bir güce sahiptir; ancak bu güç sınırsız değildir. Bu güç, kalıtım, çevre ve eğitimciyle sınırlanır. Bunların her fertte yaptığı etki farklıdır. Kimisinde kalıtım, kimisinde de çevre ya da eğitim etkinlikleri daha çok görülür. Eğitimciye düşen görev, bunları hesaba katarak, kişiye en uygun etkiyi yerinde ve zamanında yapmaktır. Kişinin kalıtım yoluyla getirdiği özelliklerinden hareketle, onu güzel şekilde donatarak kendisine sağlıklı, dengeli ve mutlu bir hayat ortamı hazırlamaktır.

c) Kur'an'a Göre Eğitimin Hedefleri

Eğitim- öğretim, çeşitli etkinliklerden oluşan bir süreçtir. Hedefler ise, öğrenme konumunda olan kişilerin eğitim- öğretim süreci sonunda, bilişsel, duyuşsal ve devinimsel olarak ne yapabileceklerini tanımlayan ifadelerdir. Hedefler, eğitim- öğretim sürecinde öğrenciye kazandırılacak bilgi, duyu ve davranışların (buna kısaca kapsam denilebilir), yöntemlerin, araç ve gereçlerin seçiminde öğreticiye rehberlik eder; eğitim- öğretimin değerlendirilmesine imkân sağlar.⁵⁶

⁵⁴ Binbaşoğlu, a.g.e. s. 12.

⁵⁵ Kasas, 28/56.

⁵⁶ Nurettin Fidan- Münire Erden, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınları, Ankara, t.s. ss. 199- 200.

Kur'an'da eğitim- öğretim hedefleri, modern eğitimin hedefleriyle paralellik arz etmekle birlikte; onlardan daha kapsayıcı, daha kuşatıcı ve ahiret hayatını da içeren bir özelliğe sahiptir. Buna istinaden Kur'an'ın eğitim- öğretim hedefleri, Kur'an ayetleri ışığında şu üç kategoride toplanabilir:

1. Özel hedef: Ferdin ıslahı

İslam eğitimi açısından zihin ve nefis, insan davranışlarını yöneten üç merkez olarak kabul edilir.⁵⁷ Modern eğitim anlayışı açısından bu görüşün garipsenmemesi gerektiğini söyleyen Suat Cebeci, konuyla alakalı şunları söylemektedir:

“Bu görüş, ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir. Çünkü modern eğitim anlayışında kalp ve nefis kavramları üzerinde durulmamaktadır. Modern eğitimcilere göre kalp, vücudun kan dolaşımının merkezinde pompa görevi yapan bir organdır. Nefis ise dinî terminolojide kullanılan soyut bir kavramdır. Bu açıdan kalp ve nefsin insan davranışlarının merkezi olduğuna dair açıklama inandırıcı değildir. Fakat İslam kaynaklarında ve İslam kültüründe bu kavramlara yüklenen anlamlar ve bu anlamlara dair açıklamalar, kalp ve nefsin insan davranışlarını yöneten merkezler olduğu fikrinin, eğitim açısından değerli bir yönü olduğunu göstermektedir.”⁵⁸

Peygamberimiz, insanlara örnek olmak için, en ideal tutum ve davranışları yakalamak üzere şöyle dua etmiştir:

*“Allahım! Faydası olmayan ilimden, huşu duymayan kalpten, doymayan nefisten ve kabul edilmeyen duadan sana sığınırım.”*⁵⁹

Bu hadiste üç olumsuzdan kaçınma, aynı zamanda üç olumlu talebi ifade etmektedir: İşe yarayan bilgi, duyarlı kalp ve doyan nefis (kanaat, tok gözlülük).

Bu üç noktadan hareketle olumlu tutum ve davranışların kazanılmasını eğitim açısından ele aldığımızda, işe yaramayan bilginin, zihin eğitimini; huşu duymayan kalbin, tutum ve davranış eğitimini; doymayan nefsin ise, nefis eğitimini öngördüğü söylenebilir.⁶⁰

Bu üç temel yaklaşımla, İslam dininin üzerinde hassasiyetle durduğu şu üç temel hedefe ulaşılacaktır:

- Zihin eğitimi ile iman,

⁵⁷ Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, s. 230.

⁵⁸ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s. 45.

⁵⁹ Müslim, *Zikir* 73; Tirmizi, *Deavat*, 68; Ebu Davud, *Salât*, 367.

⁶⁰ Cebeci, *a.g.e.* s. 45.

- Kalp eğitimi ile amel-i salih,
- Nefis eğitimi ile güzel ahlak.

İşte Kur'an, bu özel hedefleri gerçekleştirmek için, insan davranışlarını yöneten üç merkez olarak kabul edilen zihnin, kalbin ve nefsin eğitimini öngörür.

2. Yakın hedef: Toplumun ıslahı

Kur'an'ın özel/bireysel hedefinin iyi insan yetiştirmek olduğunu açıklamıştık. Kur'an'ın toplumsal hedefi ise, iyi insanların oluşturduğu salih toplumu meydana getirmektir. Toplum da fertlerden oluşmaktadır. Fertler iyi olursa toplum da iyi olur; toplumda huzur, saadet ve barış hâkim olur.

İnsan, sadece psikolojik ya da biyolojik bir varlık değildir. Onun bir de sosyal yönü vardır ve davranışlarını yalnız zihin, kalp ve nefis yönetmez. Bunların ötesinde, bu merkezleri de etkileyen bir çevresi vardır. Mesela, toplumun inanç ve değer yargıları istesek de istemesek de bizi etkiler. Ayrıca bizim dışımızdaki insanların, davranışlarımız üzerinde sezilmeyen, fakat çok büyük olan etkisi vardır.⁶¹

Kur'an'a göre toplumu oluşturan insanlar, yani müminler birbirini seven kimselerdir. Birbirlerine iyiliği emreder, kötülük yapmaktan da sakındırırlar.⁶² Onlar kardeş-tirler.⁶³ Birbirlerine karşı son derece merhametli, düşmanlarına karşı çetindirler.⁶⁴ Ak-rabaya, ana- babaya iyilik ederler.⁶⁵ Adaleti tesis ederler.⁶⁶ Hayra çağırır ve hayırda yarışır.⁶⁷ İman ederler ve salih amel işlerler.⁶⁸ Birbirlerine sabrı ve hakkı tavsiye ederler.⁶⁹ Doğru sözlüdürler.⁷⁰ Kendileri ihtiyaç içinde olsa dahi kardeşlerini kendi nefislerine tercih ederler.⁷¹ Onlar, emin kimselerdir, verdikleri sözlere ve emanetlerine sadakat gösterirler.⁷² Allah'ın ipine sarılır⁷³ ve birbirine kenetlenirler.⁷⁴ Kendi menfaatlerini toplumun menfaatlerine feda ederler.⁷⁵ Birbirlerini çekiştirmezler.⁷⁶

⁶¹ Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, ss. 266- 267.

⁶² Bk. Âl-i İmran, 3/104, 110, 114; Tevbe, 9/71.

⁶³ Bk. Hucurat, 49/10.

⁶⁴ Bk. Maide, 5/54; Fetih, 48/29.

⁶⁵ Bk. Nisa, 4/36; En'am, 6/151; İsrâ, 17/23.

⁶⁶ Bk. Nisa, 4/58.

⁶⁷ Bk. Âl-i İmran, 3/114; Müminun, 23/61

⁶⁸ Bk. Taha, 20/82.

⁶⁹ Bk. Beled, 90/17; Asır, 103/1- 3.

⁷⁰ Bk. Âl-i İmran, 3/17; Nisa, 4/125; Ahzab, 33/35.

⁷¹ Bk. Haşır, 59/9.

⁷² Bk. Müminun, 23/8.

⁷³ Bk. Âl-i İmran, 3/103.

⁷⁴ Bk. Saff, 61/4.

⁷⁵ Bk. İnsan, 76/8- 11.

İşte Kur'an'ın hedefi, eğitim- öğretim etkinlikleriyle böyle bir toplumu oluşturmaktır. Kur'an, bu hedefe doğru yürürken toplumun tamamını, özellikle de eğitimcilerini, idarecilerini sorumlu olarak görür.

Bunun dışında Kur'an, toplumun temelini sarsan bütün problemlere, toplumun her kesimini içine alan ve herkesi maddî ve manevî yönden memnun ve mesut edecek reçetelerle, toplumun ıslahını, huzur ve saadetini temin etmeyi hedeflemektedir. Bu konuyla ilgili birkaç ayet meali de şöyledir:

*“Zulüm ile öksüzlerin mallarını yiyenler, karınlarına sadece ateş doldurmaktadırlar. Onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.”*⁷⁷

*“Allah'a ibadet edin. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, yanınızdaki arkadaşta, yolcuya ve ellerinizin altında bulunanlara iyilik edin. Doğrusu Allah, böbürlenerek küstahça davrananları sevmez.”*⁷⁸

Bu ayet-i kerimede toplumun hemen her kesimine iyilik emredilmektedir. Şu ayet ise toplumun huzurunu baltalayan bir yaraya neşter vurmaktadır:

*“Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Zira zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin giybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz, (değil mi?) Öyleyse, Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok merhametlidir.”*⁷⁹

Kur'an'ın hedeflediği salih topluma ulaşmada, eğitim öğretim faaliyetlerine müspet yönde bir katkıyı da Kur'an'da emredilen ibadetler yapmaktadır. İslam dininde, ibadetlerin ferdî, içtimaî ve terbiyevî özellikleri vardır. Kur'an'ın eğitim anlayışını, diğer eğitim anlayışlarından farklı kılan en önemli özelliklerden biri de hayattaki her faaliyetin bir ibadet bilinci içerisinde değerlendirilmesidir. Kur'an'a göre iman eden ve imanının gereğini yerine getirenin, emir ve yasaklara uygun yaşayanın her faaliyeti ibadettir.

Kur'an ferdin ıslahında olduğu gibi, toplumun ıslahında da bilgi, duygu ve davranışın birbiriyle ahenkli bir bütünlük arz etmesini hedefler. Ferdin ve toplumun ıslahını, huzur ve saadetinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal bütünlükle sağlanacağını bildirir. Kur'an'a göre sadece bilgi yeterli değildir; bilginin pratiğe dönüştürülmesi, bunu yapar-

⁷⁶ Bk. Hucurat, 49/12.

⁷⁷ Nisa, 4/10.

⁷⁸ Nisa, 4/36.

⁷⁹ Hucurat, 49/12.

ken de sağlıklı teori- pratik bütünlüğünün korunması gereklidir. İnsanın baktığı hâlde görmemesi, davranışta bulunduğu hâlde düşünmemesi makbul olmadığı gibi; bildiği hâlde yapmaması veya aksini yapması da aynı şekilde makbul değildir. Bilgisine uygun duygu ve davranışta bulunmayan insan meyvesiz ağaç gibidir.

3. Uzak hedef: Cennet, ahiret saadeti

Allah, insana birtakım donanımlar ihsan etmiş, hayatını sürdürebilmesi için her türlü nimeti kendisine lütfetmiştir. Bunun yanında kendisine sorumluluklar yüklemiştir. *“Gerçek şu ki, biz (akıl ve irade) emanetini göklere, yere ve dağlara sunmuştuk; ama sorumluluğundan korktukları için onu yüklenmeyi reddettiler. O emaneti insan üstlendi; zaten o, daima haksızlığa ve akılsızlığa son derece meyyal biridir”*⁸⁰ ayeti bu gerçeği dile getirmektedir. Başka bir ayette de *“Ben cinleri ve insanları, ancak bana kul- luk/ibadet etsinler diye yarattım”*⁸¹ buyrulmak suretiyle bu yaratılışın amacı ortaya konulmaktadır.

Kur’an’a göre, dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir.⁸² Asıl hayat ise ahiret hayatıdır.⁸³ İnsanlar bu dünyaya ilim ve dua vasıtasıyla ilerlemek, maddî ve manevî yeteneklerini geliştirmek, o kabiliyetlerini iyi yolda mı yoksa kötü yolda mı kullanacağını gösterecek bir imtihana tabi tutulmak için gönderilmiştir. Dünyaya imtihan için gönderilen insan, yaşadığı sürece çeşitli şekillerde denenecek, imtihandan geçirilecektir. Var oluşumuzun değişmez bir kuralıdır bu... Hayatımızın muhtelif dönemlerinde, sahip olduğumuz maddî- manevî varlıklar konusunda ve bize tanınan imkânlar çerçevesinde denenir, sınavdan geçiriliriz: Zengin, fakirlikle; sağlıklı olan, hastalıkla; genç, ihtiyarlıkla... Velhasıl hayatın bin bir çeşit dönemeçleriyle... Kur’an bu gerçeği *“Hiç şüphesiz biz sizi, biraz korku, biraz açlık; bir de mallardan, canlardan, ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz. Sabredenlere müjdele”*⁸⁴ mealindeki fermanı ile dile getirmektedir.⁸⁵

İşte Kur’anî eğitimin uzak hedefi, insanın yaratılıştan getirdiği zihinsel ve nefsi kabiliyetlerini, eğitim- öğretim etkinlikleriyle fikir hâlden fiilî hâle dönüştürerek o kabiliyetleri, bilişsel duyuşsal ve davranışsal olarak her birini kendine mahsus usullerle çalıştırıp Allah’ın hoşnutluğunu kazandırmak ve insanı hem dünyada hem de ahirette

⁸⁰ Ahzab, 33/72.

⁸¹ Zâriyat, 51/56.

⁸² Bk. En’am, 6/32; Hadid, 57/20.

⁸³ Bk. Ankebût, 29/64.

⁸⁴ Bakara, 2/155.

⁸⁵ Hasan Aral, “İnsanın Yaratılış Gayesi ve Allah’a Karşı Görevleri”, *DAD*, Ankara, 1997, S. 63, s. 25.

huzur ve saadete ulaştırmaktır.⁸⁶ Cennet ve ebedî saadet ise dünyada güzel amel ile imtihanı kazanmanın, Allah'ı hoşnut etmenin mükâfatıdır. Bu itibarla insana düşen, yüce Rabbinin kendisini yaratma gayesine uygun olarak, O'na kulluk etmesi, tâbi tutulduğu bu ilahî imtihanı kazanmak için gayret göstermesidir. Bu gayreti neticesinde insan, kendisine Rabbinin müjdelediği bu ebedî mutluluğu elde edecektir.

⁸⁶ Yılmaz, *a.g.e.* s. 89.

1. BÖLÜM

RAHMAN SURESİ'YLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1. İSMİ

Müfessirlerin ortak kanaatine göre, sure, ismini ilk ayette geçen “Rahman” kelimesinden almaktadır. Beyhakî'nin Hz. Ali'den rivayet ettiği bir hadiste bu sureye “Arûsu'l Kur'an” adı verildiği de belirtilmektedir.⁸⁷ Resulullah (s.a.) “*Her şeyin bir arûsu vardır. Kur'an'ın arûsu da Rahman süresidir*”⁸⁸ demiştir. Arapçada arûs kelimesi birçok anlama gelmektedir. Ancak yaygın kullanımda damada da geline de arûs denilmektedir.⁸⁹

Evet, ilk kelime olan “Rahman”, sureye ad olarak verilmiştir. Bu ad, surenin muhtevasıyla da alakalıdır. Zira surenin içinde baştan sona kadar Allah'ın rahmeti ve rahmetinin tezahürleri zikredilmiştir.

Allah, ilk yaratılıştan hayat sona erinceye kadar, yani cennet ehli cennete; cehennem ehli cehenneme girinceye kadarki süre içinde var olan gizli ve açık bütün nimetleri bu surede sıralamıştır. Bunlar insan hayatının vazgeçilmezlerinden olan nimetlerdir. Bu nimetler tamamen Allah katındandır. Onun için Allah bu sureye kendi güzel isimlerinden olan Rahman ile giriş yapmıştır.⁹⁰

Genellikle müfessirlerin, resmî sıralamada Kur'an'ın ilk suresi niteliğini taşıyan Fatıha Suresinin başında yer alan, ayet olup olmadığı hususunda ihtilaf ettikleri besmeleyi tefsir ederken değindikleri “*Rahman*” kelimesi, Arapça **r-h-m** fiilinden türetilmiş mübalağalı bir isimdir.⁹¹ Kelime, mana bakımından “rahmeti, merhameti, acıması ve şefkati her varlığı kuşatan”⁹² anlamlarına gelmektedir. Kur'an'da bu kelime, Fatıha suresinin başındaki besmele hariç diğer besmeleler dışarıda tutulduğunda 57 defa kulla-

⁸⁷ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1993, C. 6, s. 4658; Vehbe Zühaylî, *et- Tefsiru'l Münir*, (Çev. Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Bilimevi Yayınları, İstanbul, 2003, C. 14, s. 166; Ali Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yayınları, İstanbul, t.s. C. 14, s. 552; Hayrettin Karaman ve Arkadaşları, *Kur'an Yolu*, 2. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2006, C. 5, s. 139.

⁸⁸ Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin el- Beyhakî, *Şuabu'l İman*, (Thk. Muhammed Said Zağlûl), Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1990, C. 2, s. 489

⁸⁹ Ebu'l Fadl Cemalüddin b. Muhammed İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, Dar-ı Sader, Beyrut, 2000, C. 10, s. 94; Ebu Feyz Seyyid Muhammed Murtaza ez- Zebîdî, *Tâcü'l Arûs min Cevahiri'l Kamûs*, (Thk. Ali Siyri), Daru'l Fikr, Beyrut, 1994, C. 8, s. 358

⁹⁰ Salih İbrahim el Büleyhî, *Kur'an İsimleri Antolojisi*, (Çev. Muzaffer Marangozolu), Pınar Yayınları, İstanbul, 2006, s. 416.

⁹¹ İbn Manzur, *Lisan*, 6/125; Zebîdî, *Tâcü'l Arus*, 16/278.

⁹² Ebu'l Berekat Abdullah b. Ahmed en- Neseffî, *Medariku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, (Thk. Yusuf Ali Bedîvî), 3. Baskı, Dar- 1 İbn Kesir, Beyrut, 1999, C. 1, s. 28.

nılmıştır. Aynı kökten türeyen ve bütün besmelelerde Rahman kelimesinden sonra Allah lafzına sıfat olarak gelen “rahim” kelimesi de vardır. Bu kelime de Kur’an’da 95 defa kullanılmıştır.⁹³ Her iki kelimenin anlam bakımından benzer yönleri bulunsa da, müfessirler bu kelimelerin farklı mana ifade ettiğinde müttefiktirler.

İlk müfessirlerden İmam Taberî (ö. 310/923), bu iki sıfatın **r- h-m** kökünden türetildiğini, aynı kökten türetilmelerine rağmen her bir sıfatın diğerinden farklı mana taşıdığını söylemiş ve bunu şöyle izah etmiştir:

“Arap dili yönünden “Rahman” kelimesi, türetildiği köke “Rahim” kelimesinden daha uzaktır. Bir şeyi, türetildiği köke daha uzak olan bir kelimeyle sıfatlandırmak, onu daha fazla övmek veya yermekle olur. “Rahman” kelimesi, övme için kullanıldığından, Allah’ı bu sıfatla vasıflandırmak, “Rahim” sıfatıyla vasıflandırmaktan daha kuvvetlidir. Bu itibarla “Rahman”ın manası, “Rahim”in manasından daha geniştir.”⁹⁴

Fahreddin Razi’ye (ö. 606/1209) göre ise, “Rahman”, “Benzerini hiçbir kulun getiremeyeceği şekilde nimet veren demektir.” “Rahim” kelimesini ise, “Kulların benzerlerini getireceği biçimde nimet verendir. Bundan dolayı da “Rahman”, yalnızca Allah’a özgü bir sıfattır; kullara verilemez”⁹⁵ dedikten sonra şunları söylemiştir: “Allah’ın biri önceden, biri de sonradan olmak üzere iki rahmeti vardır. Önce olanı, sayesinde mahlûkatı yarattığı rahmeti, sonra olanı ise yarattıklarına nimet verdiren rahmetidir. Binaenaleyh, Allah, önceki rahmeti dikkate alınınca “Rahman”, sonraki rahmeti göz önünde bulundurulunca “Rahim”dir. O hâlde Allah, ilk önce rahmetiyle mahlûkatı yarattığı için “Rahman”dır. Dolayısıyla bu rahmet, başka hiç kimsede bulunmadığına ve hiç kimse hiç kimseyi yaratmadığına göre, O’ndan başkasına “Rahman” denilemez.”⁹⁶ İbn Kesir (774/1373) de benzer görüşleri serdetmiştir.⁹⁷

Hamdi Yazır (1878- 1942), “Rahman” kelimesini, kendisiyle birlikte kullanıldığı “Rahim” kelimesiyle karşılaştırarak, meseleyi etraflı bir şekilde ele almış ve konuyla alakalı olarak şunları söylemiştir:

⁹³ Muhammed Fuad Abdülbaki, *Mu’cemu’l Müfehres li Elfazi’l Kur’an*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 307.

⁹⁴ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camiu’l Beyan (Taberî Tefsiri)*, (Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yayınları, İstanbul, 1996, C. 1, s. 69.

⁹⁵ Fahrettin Razi, *Tefsir- i Kebir (Mefatihü’l Gayb)*, (Çev. Suat Yıldırım ve Arkadaşları), Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, C. 1, ss. 325- 329.

⁹⁶ Razi, *a.g.e.* 21/63.

⁹⁷ Ebu’l Fida İsmail b. İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’ani’l Azim (Hadislerle Kur’an- ı Kerim Tefsiri)*, (Çev. Bedrettin Çetiner- Bekir Karlığa), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1988, C. 2, ss. 64- 65.

“Rahman” kelimesi, her ne kadar dil açısından sıfat bir kelime olsa da yalnızca yüce Allah’a mahsus özel bir isimdir. Bundan dolayı, çok merhamet sahibi, pek merhametli, sonsuz rahmet sahibi diye tefsir edilebilse de; özelliğinden, isim olmasından dolayı tercümesi mümkün değildir. Zira özel isim tercüme edilmez.

Rahman, Allah’ın özel bir ismi olduğundan dolayı ezeli ve ölümsüzlüğü içine alır. Bundan dolayı, bu tür rahmet, merhamet ve nimet vermenin kullardan sâdır olması düşünülemez. Rahim ise yalnız Allah’a ait olmadığından sonsuzluğu gerektirmez. Bundan dolayı böyle bir merhametin ve nimet vermenin kullar tarafından da yapılması düşünülebilir.

Rahman olmanın Allah’a mahsus olması ve ondan başkasına ait bir özelliği ilgilendirmemesi genel bir mana ifade eder. Allah, Rahman olduğu için ezeldir ve rahmeti de umumîdir. Her şeyin ilk yaratılışı ve icadında almış olduğu bütün fitrî kabiliyet ve ihsanlar, Allah’ın Rahman oluşundan kaynaklanan izafî oluşlardır. Bu itibarla içinde rahmet izi bulunmayan hiçbir varlık düşünülemez.

Rahman’ın rahmeti olmasaydı, biz yaratılamazdık. Yaratılıştan sahip olduğumuz sermayeden, Allah’ın bağışladığı zaruri yeteneklerden, en büyük nimetlerden mahrum kalırdık. Allah’ın “Rahim” oluşundan gelen rahmeti olmasaydı, yaratılıştan var olan kabiliyet ve ilk yaratılış durumundan bir adım dahi ileri gidemez, nimetlerin inceliklerine eremezdik.”⁹⁸

Bayraktar Bayraklı da tefsirinde “Rahman” ve “Rahim” kelimelerinin üzerinde etraflıca duran çağdaş müfessirlerimizden biridir. Ona göre, kullarının bütün ihtiyaçlarını karşılamak ve bunu hiçbir şarta bağlı kılmadan yapmak, “Rahman”ın rahmetinin gereğidir. İmanı, günahkârın tövbe ve istiğfar etmesini şart koşarak rahmet etmek ise, Allah’ın “Rahim” olmasının bir gereğidir. Bundan dolayı, “Rahim” sıfatı tek başına kullanılmaz, çeşitli sıfatlarla birlikte kullanılır. Kelimenin Fatiha Suresinde “Rahman”dan, diğer ayetlerde ise “Gafur” sıfatından sonra kullanılması bunun açık delilidir.⁹⁹

Aynı müellif, “Rahman” kelimesi etrafında eğitimle ilgili şu görüşlerini de serdetmektedir:

“Allah, Rahmanlığını kâinatın ahenk içinde işleyen kanunları ile göstermekte ve insana öğretmektedir:

⁹⁸ Yazır, *Kur’an Dili*, 1/31- 36.

⁹⁹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 2. Baskı, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001, C. 1, s. 122- 123.

“O ki, birbiriyle ahenk içinde işleyen yedi göğü yaratmıştır. Rahman’ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir bak; göz aciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.”¹⁰⁰

Görüldüğü üzere Allah, varlıklar âlemi ile Rab, Rahman ve Rahim sıfatlarıyla ilişki kurarken, terbiye ve gelişmeyi rububiyet sıfatına yüklemiş; rahmeti rahmaniyete, merhameti de rahimiyete tahsis etmiştir. İnsan şahsiyetinin gelişip doyum noktasına ulaşabilmesi için Allah’ın terbiyesi, rahmet ve merhameti şarttır. Eğitilmemiş, rahmet ve merhamet edilmemiş insanın olgunlaşması ve gelişmesi mümkün değildir.

Bu ayetler insanlık âlemine şu gerçekleri sunmaktadır: İnsanın gereksinim duyduğu temel ihtiyaçlarından en önde gelenleri; terbiye, rahmet ve merhamettir. Rahmet ve merhamete dayanmayan eğitim, övgüye layık değildir. Hâl böyleyken, rahmetsiz ve merhametsiz bir dünya oluşmakta ve eğitimde bu değerler bertaraf edilmektedir. Rahmetin ve merhametin olmadığı bir dünya, kaba, ruhsuz, sevdasız, taşlaşmış ve saldırganlaşmış bir dünyadır. Terbiyenin, rahmet ve merhametin olmadığı toplumlarda, mutluluğu ve kurtuluşu aramak hayalden başka bir şey değildir.

Rahmet ve merhametin olduğu yerde ise, aç insanların iniltisi olmaz, yalnız kâlanların feryat sesi duyulmaz ve yetimlerin çaresizliğinden eser kalmaz. Zira böyle bir toplumda insanlar, Allah’ın Rahman ve Rahim sıfatlarından gıdalanmış, Allah’ın rahmet ve merhamet iplerini yeryüzüne indirmiş ve yeryüzünü bir cennete çevirmişlerdir. Bu insanları Allah da övecektir.”¹⁰¹

Bir araştırmacımız da “Rahman” kelimesi ilgili şunları kaydetmektedir: “Rahman ismi “sıfat-ı galibe” olup Allah’ın güzel isimlerinin ikincisidir. Bu kelimenin ikili ve çoğulu yoktur. Kur’an’da da sadece tekil şekli kullanılmıştır. “Rahman” kelimesi Allah’ın ismi/sıfatı olarak; pek merhametli, çok merhamet sahibi, çok nimet verici ve çok müşfik şeklinde anlamlandırmak mümkün ise de, Allah’ın ismi olarak bu kelimeyi tam karşılayacak Türkçe bir sözcük yoktur. Türkçedeki “esirgeyen”, “bağışlayan” “acıyan” ve “yarlıgayan” kelimeleri “Rahman” kelimesinin anlamını karşılamamaktadırlar. “Esirgeyen” sözcüğünde “kıskanma” anlamı vardır ki “Rahman” kelimesinde bu anlam yoktur. “Acıyan” sözcüğü, “Rahman” kelimesinin anlamını tam ifade etmemektedir. Çünkü “merhamet” sadece acımak değil, acıyı, musibeti, sıkıntıyı, derdi ve belayı gide-

¹⁰⁰ Mülk, 67/3- 4.

¹⁰¹ Bayraklı, a.g.e. 1/124.

rip yerine sevinci, nimeti, sıhhati, devayı, ferahı ve rahatlığı getiren bir hayır ve iyiliktir. “Bağışlayan” sözcüğü ise “rahman” kelimesinin değil, “vehhab” ve “afüv” kelimelerinin karşılığıdır.”¹⁰²

Sureye adını veren “Rahman” kelimesiyle ilgili bu bilgilerden sonra surenin nüzülüyle alakalı bilgilere geçebiliriz.¹⁰³

2. NÜZUL ZAMANI

Rahman Suresi, Hz. Osman’ın Mushaf’ındaki kronolojik sıralamaya göre 97., Hz. Ebu Bekir’in cem ettirdiği elimizdeki Kur’an’a göre 55. suredir.¹⁰⁴

Genellikle müfessirlerin tümü, bu surenin Mekki¹⁰⁵ olduğu görüşündedirler. Gerçi bazı rivayetler, İbn Abbas, İkrime ve Katâde’nin bu sureyi Medenî olarak niteledikleri şeklinde ise de, bu rivayetler diğerlerine ters düşmektedir. Ayrıca surenin muhtevası, diğer Mekki surelerle kuvvetli bir benzerlik göstermektedir. Hatta bu benzerlikler, surenin Hicret’ten çok önceleri Mekke’de nazil olduğunu teyit etmektedir.¹⁰⁶

Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ (r.a.), şöyle bir rivayette bulunur: “Ben, Allah Resulünü Harem-i Şerif’te, Hacer-i Esved’in bulunduğu köşede gördüm. O dönemde henüz, “*Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et*”¹⁰⁷ ayeti nazil olmamıştı. Ancak

¹⁰² İsmail Karagöz, “Allah’ın Merhametine Mazhar Olabilen İnsanlar”, *DAD*, Ankara, 2001, S. 128, s. 36.

¹⁰³ Rahman kavramı hakkında daha detaylı bilgi için Bk. Ebu’l Kasım Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el Keşşaf an Hakaiki’t Tenzil ve Uyuni’l Ekâvi’l fi Vücûhi’t Te’vil*, (Thk. Muhammed Abdüsselem Şahin), 3. Baskı, Daru’l Kütübü’l İlmiye, Beyrut, 2003, C. 1, s. 41; Suat Yıldırım, “er Rahman” vasfının Kur’an-ı Kerim’de Kullanılışı”, *Atatürk Üniversitesi İFD*, Erzurum, 1980, S. 4, ss. 21- 40.

¹⁰⁴ Zeki Duman, *Beyanü’l Hak, - Kur’an-ı Kerim’in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri-*, Fecr Yayınları, Ankara, 2006, C. 2, s. 505.

¹⁰⁵ Genel kabule göre, hicretten önce nazil olan ayetler Mekki, hicretten sonra nazil olan ayetler ise Medenî kabul edilir. Mekki ayetler, inanç, düşünce ve fikir yönünden sağlıklı bir toplum oluşturmayı hedef almıştır. Bu ayetlerde daha çok ahlaki emir ve hükümler yer almaktadır. Böylece inananların, özellikle kuvvetli bir imana sahip olmaları amaçlanmakta, yanlış ve manasız inançlar kınanmakta ya da reddedilmektedir. Daha çok imana teşvik, inkâr ve küfürden caydırma, dikkat çekme, manayı teyit ve tekit etme gibi unsurların ön planda tutulduğu bu ayetler, tevhit düşüncesinden bahsetmekle beraber, körü körüne bağlanmanın yanlış olduğunu bildirerek durumda olanları ibret verici misallerle uyarmaktadır. Tebliğ açısından önemli bir özellik arz eden “geçmişten ibret alma”, Mekki ayetlerin en çok üzerinde durduğu husustur.

Medenî ayetlerde ise, devlet düzenini sağlayacak şer’î prensipler, insanların birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen medenî, cezaî, sosyal, iktisadî kurallar vazedilmekte; ayrıca, şahıslar ve devletler hukuksuna ait çeşitli hükümler de tespit edilmektedir. İbadetler, Medenî ayetlerin en önemli muhtevasını oluşturur. Ayrıca, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hıristiyanların inançlarının sapıklığı ve tutarsızlığı da işlenen konulardandır. Bk. Ömer Dumlu, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, “Mekki Sureler” md.; İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2006, s. 420, “Mekki ve Medenî Ayetler” md.; Ömer Tellioglu, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, “Medenî Sureler” md.; Yusuf Şevki Yavuz-Abdurrahman Çetin, *DİA*, C. 4, s. 243, “Ayet” md.

¹⁰⁶ Ebu’l A’la Mevdudî, *Tefhimü’l Kur’an*, (Çev. Ali Ünal ve Arkadaşları), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, C. 6, s. 61.

¹⁰⁷ Maide, 5/67.

müşrikler, Resulullah namaz kılariken, “*Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?*” kelimelerini işitiyorlardı.”¹⁰⁸

Yine Cabir b. Abdullah’ın rivayetine göre, Resulullah (s.a.v.) bir gün ashabının yanına çıktı ve onlara Rahman Suresi’ni başından sonuna kadar okudu. Ashap hiç ses çıkarmadı. Bunun üzerine Resulullah: “*Ben bu sureyi cinlerin Kur’an dinlemek için geldikleri gece okuduğumda, onların cevabı bundan çok daha iyi idi. Ben, “Ey cinler ve insanlar topluluğu! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz” ayetini her okuduğumda onlar “Ey Rabbimiz! Senin hiçbir nimetini yalanlamıyoruz. Hamt, sadece sanadır” dediler.*”¹⁰⁹

Bu rivayetlerden, Ahkâf suresi 29- 32. ayetlerde bildirilen, cinlerin Kur’an’ı dinleme olayının kastedildiği anlaşılmaktadır. Rivayete göre, nübüvvetin 10. yılında, Resulullah Taif yolculuğundan dönerken Nahle vadisinde bir süre dinlenmiş ve namaz esnasında Rahman Suresi’ni okurken kendisini cinler dinlemiştir. Bazı rivayetlere göre, Resulullah, okuduğu Kur’an’ın başkaları tarafından dinlendiğini biliyordu. Ya da Allah’ın, elçisine daha sonra bu hususu bildirip cinlerin verdiği cevabı aktarmış olması da mümkündür.¹¹⁰

Ancak Rahman Suresi’nin, Hicr ve Ahkâf surelerinden önce nazil olduğu bilinmektedir. Yine başka bir rivayetten anlaşıldığına göre Rahman Suresi’nin, Mekke’nin ilk döneminde nazil olan surelerden biri olduğu kesinlik kazanmaktadır. Süleyman Ateş, bu surenin Mekke’de Hac Suresinden sonra indiğini belirtmektedir.¹¹¹

Yine surenin nüzülüyle ilgili İbn İshak (ö. 151/768) Urve b. Zübeyr’den şöyle bir olayı nakleder:

“Bir gün Ashap, kendi arasında, Kureyşlilerin hiçbir zaman Kur’an’ı dinlememiş olduklarını ve dolayısıyla bir kez bile olsa onlara Kur’an’ı açıktan dinletecek olan şahsın kim olacağı hususunda konuşuyorlardı. Abdullah b. Mes’ud “*Bu işi ben yaparım*” deyince sahabiler, “*Sana eziyet etmelerinden çekiniyoruz. Aramızda bu işi yapacak kimse öyle biri olmalı ki, kabilesi güçlü olsun; zira Kureyşliler kendisine bir zarar vermeye kalkıştıklarında, kabilesi onu savunur*” dediler. İbn Mes’ud ise, “*Siz bu işi yapmama*

¹⁰⁸ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, 6/349

¹⁰⁹ Tirmizî, *Tefsiru’l Kur’an*, 55; Ayrıca Bk. Ebu Abdullah Hâkim en- Nesabûrî, *El Müstedrek ale’s Sahihayn*, (Thk. Mustafa Abdülkadir Ata), Daru’l Kütübü’l İlmiye, Beyrut, 1990, C. 2, s. 515; Beyhakî, *a.g.e.* 2/489.

¹¹⁰ Mevdudî, *Tefhim*, 6/62.

¹¹¹ Bk. Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, t.s. C. 3, s. 1645.

izin verin, beni Allah muhafaza eder” dedi ve hemen ertesi gün sabahleyin Kureyş’in ileri gelenleri Harem-i Şerif’te sohbet ederlerken, O Kâbe’de Makam-ı İbrahim’e gitti ve Rahman Suresi’ni yüksek sesle okumaya başladı. Kâfirler önce İbn Mes’ud’un ne okuduğunu anlamadılar. Fakat kısa bir süre sonra O’nun, Allah’ın Resulullah’a indirdiği ayetleri okuduğunu fark edince, ona saldırıp yüzüne, gözüne vurmaya başladılar.

Fakat O, buna rağmen Rahman Suresi’ni okumaya devam ederek, gücü yettiğince okumaktan vazgeçmedi. Sonunda oldukça perişan bir hâlde arkadaşlarının yanına döndü. O’nu bu hâlde görünce arkadaşları *“İşte biz de bundan korkuyorduk”* dediler. İbn Mes’ud ise şöyle cevap verdi: *“Allah’ın düşmanlarını, karşımda bugünkü kadar zavallı görmedim. İsterseniz yarın yine gidebilirim.”* Arkadaşları ona: *“Bu kadarı yeterli. Sen onlara dinlemek istememelerine rağmen dinlettin”* dediler.¹¹²

Tüm bu ifadelerden ve rivayetlerden anlaşılan o ki, Rahman Suresi, Mekke’de hicretten önce nazil olmuş bir suredir.

3. NÜZUL SEBEBİ

Kur’an, insanlığı doğru yola iletmek ve toplum hayatına yön vermek amacıyla indirilmiştir. Dolayısıyla onun asıl hedefi, insanlığın ahlakî, hukukî ve diğer alanlardaki ihtiyaçlarına cevap vermektir. Kur’an bu hedefini gerçekleştirirken bazen sözü edilen ihtiyaçlarla ilgili hükümler koymuş, bazen insanların ibret almalarını temin etmek için daha önce vuku bulan hadiselerle yer vermiş, bazen de nüzul ortamında meydana gelen bir kısım olaylara ışık tutup mahiyeti merak edilen hususları açıklamıştır.¹¹³

Allah, her şeyi bir sebebe bağlamıştır. Bunların bazısını görebilir, bazısını da göremeyiz veya izah edemeyiz. İşte Kur’an’ın ayetleri de bu yönden iki kısma ayrılabilir: Birincisi Kur’an’ın ekseriyetini teşkil eden, bir sebebe bağlanamayan ve doğrudan doğruya indirildiği söylenen ayetler,¹¹⁴ ikincisi de belli bir sebebe bağlı olarak inen ayetlerdir. İşte bir ayetin inmesine sebep olan olaya, konuya sebep-i nüzul; gerek sebep-i nüzülü gerekse ayetlerin inişi ile ilgili rivayetleri konu edinen ilme esbab-ı nüzul ilmi denir.¹¹⁵

Kur’an’ın anlaşılmasında, tefsirinde ve ayetlerinden ihtiyaç duyulan hükümlerin çıkarılmasında onların iniş sebeplerini bilmenin faydası ve rolü hemen her âlim tarafın-

¹¹² Ebu Muhammed Abdullah İbn Hişâm, *es-Sîretu’n- Nebeviyye*, (Thk. Mustafa es-Sakâ- İbrahim el-İbyân- Abdulfazî Şelebî), Kahire 1375/1955, C. 1, s. 336.

¹¹³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, 3. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 2003, s. 147.

¹¹⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 12. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 1998, s. 115.

¹¹⁵ Demirci, *a.y.*

dan kabul edilen bir gerçektir. Ayetlerden çıkarılacak hükümlerin umumîliğinin, nüzul sebepleri ile sınırlandırılıp sınırlandırılmayacağı her ne kadar usulcüler arasında tartışmalı bir konu ise de, en azından teşriin hikmetinin onlarla bilinebilmesi de küçümse-
necek bir fayda değildir. Hele hele insanoğlunun hemen her konuyu aklına danıştığı, herhangi bir konunun doğru ve yanlışlığına genellikle onu akıl ölçülerine vurarak karar verdiği düşünülürse teşriin hikmetini bilmenin faydası ve önemi elbette küçümsemez.

Kur'an'ın her ayetinin mutlaka bir sebebe dayalı olarak indiğini söylemek zordur, hatta imkânsızdır. Gerçi 23 sene gibi uzun bir zamana yayılmış olan nüzul sürecinde hemen her ayetin nüzulüne denk gelen bir hâdise mutlaka varsa da, bu konuda kaynak teşkil edecek rivayetler pek fazla mevcut değildir. Mevcutlar arasındaki ihtilâflar da birçok ayetin nüzul sebebi hakkında bizi şüphe ve tereddüde düşürmektedir.¹¹⁶

Bu arada şu hususu da belirtmek gerekir ki, Kur'an'ın bütün ayetleri muayyen ve müşahhas sebeplere bağlı olarak inmiş değildir. İslam bilginlerine göre nüzulü herhangi bir sebebe bağlı olan ayetlerin sayısı 600 dolayındadır. Buna göre denilebilir ki, ayetlerin büyük bir kısmı özel bir olaya, konuya, dolayısıyla belirli bir sebebe bağlı olarak inmeyip, genellikle insanları muhtaç oldukları hususlarda bilgilendirmek, aydınlatmak, yönlendirmek veya uyarmak maksadıyla vahyedilmiştir.¹¹⁷

Rahman Suresi incelendiğinde, bu surenin, Allah'ın kullarına ihsan ettiği nimetleri bir bir saymak için indirildiği ve bu nimetlerin en kıymetlisinin de bütün nimetlerden önce beyan edilen Allah'ın kullarına Kur'an'ı öğretmesi olduğu göze çarpacaktır. Zira bu nimet dünya ve ahiret saadetinin kaynağıdır.¹¹⁸

Surede sebab-i nüzulü rivayet edilen ayetleri şu şekilde ifade etmek mümkündür:

29. ayette “Göklerde ve yerde kim varsa O’ndan ister. O, her an yeni bir iş ve oluştadır” buyurulmaktadır. Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767) bu ayetin nüzul sebebi ilgili şunları ifade eder: “Yahudiler “Allah, cumartesi günü hiçbir şeye hükmetmez” dediler. Bu ayet, bunun üzerine nazil oldu.¹¹⁹

46. ayette ise, “Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır” buyrulmaktadır. Bu ayetin sebebi nüzulü ile ilgili de iki görüş zikredilir:

¹¹⁶ Bedrettin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzul: Kur'an Ayetlerinin İniş Sebepleri*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006, C. 1, s. 1.

¹¹⁷ Demirci, *DİA*, C. 11, s. 360, “Esbab- ı Nüzul” md.

¹¹⁸ Zühaylî, *Tefsir*, 14/170.

¹¹⁹ Ebu'l- Ferec Cemaleddin Abdurrahman İbn Ali İbnu'l-Cevzî, *Za'du'l- Mesir fi ilmi't- Tefsir*, Beyrut, 1384/1964, C. 8, s. 4; Çetiner, *a.g.e.* 2/843.

1. İbn Şevzeb ve Ata b. Ebu Rebah'ın (ö. 114/732) rivayetine göre bu ayeti Hz. Ebu Bekir hakkında nazil olmuştur.¹²⁰ İbn Ebu Hatim'in (ö. 327/938) ve Kitâbu'l-Azame'de Ebu's-Şeyh'in Atâ'dan rivayetle tahriçlerine göre, Hz. Ebu Bekir bir gün kıyameti, mizanı, cenneti ve cehennemi, meleklerin saf saf dizilmesini, kıyamette göklerin dürülmesini, dağların savrulmasını, güneşin dürülmesini, yıldızların saçılmasını düşünmüş ve: "İsterdim ki şu yeşillikler gibi bir yeşillik olaydım da bir hayvan gelsin, beni yesin ve ben hiç yaratılmamış olsaydım" demiş, bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.¹²¹

2. İbn Ebu Hatim'in babası kanalıyla Atyye İbn Kays'dan (ö. 121/739) "*Rabbînin makamından korkan kimseye iki cennet vardır*" ayeti hakkında rivayetine göre, bu ayet, "Beni ateşte yakın. Belki böylece Allah'ın azabından kurtulurum" diyen birisi hakkında nazil olmuştur. O, bu sözü söyledikten sonra, böyle söylediği için bir gün bir gece tövbe etmiş ve Allah da tövbesini kabul ederek onu cennetine koymuştur.¹²²

4. KONUSU

Rahman Suresi de, diğer Mekkî sureler gibi ayetlerinin kısalığı, kuvvetli vurguları ve fazlaca korku uyandırmasıyla temayüz eder. İtikat esaslarından biri olan tevhitte, ilahî kudretin delillerinden, nübüvvet ve vahiyden, kıyametten, cennet ve cehennemden, nimetlerden, şiddet ve korkulardan bahseder.

Surenin girişinde Allah'ın büyük nimetleri sayılır. Bunlar din, vahiy, Kur'an'ın indirilmesi ve kullara öğretilmesidir ki, bu, en büyük nimettir. Sonra insanın yaratılışından, vahiy ve Allah'ın kitabından bahsedilir. Daha sonra da, insanı diğer canlılardan ayıran "ifade etme" özelliği zikredilir ki, bu, insanın düşündüğünü konuşarak anlatma özelliğidir.¹²³

Sonra güneş, ay, bitkiler, ağaçlar, ince dengelerle ayakta duran gökyüzü; meyveler, ağaçlar ve ekilmiş güzel kokulu mahsuller sayılır. Diğer taraftan elle tutulmayan, maddî olmayan başka bir varlık âlemine işaret edilir ki, o da cinler âlemidir.

Tüm bunlara ilaveten, yüce Allah'ın apaçık kudretini gösteren deliller ilave edilir ki, bunlar yüce Allah'ın topraktan samanlı hububatı ve reyhanı çıkarması, tatlı deniz ile

¹²⁰ İbn Kesîr, *Tefsir*, 14/7657.

¹²¹ Celalüddin es Süyûtî, "Lübâbu'n- Nukûl fî Esbabi'n Nüzul", *Tefsiru'l Celaleyn'in İçinde*, 11. Baskı, Dar-ı İbn Kesîr, Beyrut, 1999, s. 422- 423; Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd el-Alusî, *Ruhu'l- Ma'ânî fî Tefsiri'l- Kur'ânî'l- Azîm ve's- Seb'i'l- Mesânî*, Dar-ı İhyâu't- Turâsî'l- Arabî, Beyrut, t.s. C. 17, s. 117.

¹²² İbn Kesîr, *Tefsir*, 14/7657; Çetiner, *a.g.e.* 2/843.

¹²³ Zühaylî, *Tefsir*, 14/167.

tuzlu denizi ayırması, tuzlu sudan inci ve mercanı çıkarması ve denizlerin üstünde gemileri yürütmesidir.

Sonra eşsiz güzelliğe sahip bu varlık âlemi nihaî olarak yok edilir, Allah'ın zatından başka hiçbir şey kalmaz. Bundan sonra kıyamet âlemi, korku verici büyük hadiseler, günahkârların akıbeti ve cehennem ateşine atılmalar başlar.

Bu elem verici manzaraya mukabil ehl-i imanın, ashab-ı yemînin, Allah'ın huzurunda durmaktan korkanların, ebedî cennetlerde nimetlere nail oluş manzarası gelir. Bu cennetlerde çeşit çeşit ağaçlar, gözeler, nehirler, meyveler, yumuşak ipek döşekler, yeşil yastıklar, huriler, huyu güzel, yüzü güzel kadınlar ve hizmetçi delikanlılar bulunur.

Allah'ın kullarına ihsan ettiği bütün bu nimetler karşısında Allah'a hamt etmek münasip olacağından, sure "*Azamet ve ikram sahibi Rabbinin adı ne yücedir*" ayetiyle bitmiştir.¹²⁴

Rahman Suresi, insanlarla birlikte, irade ve sorumluluk sahibi varlıklar olan cinlere de hitap eden Kur'an'daki tek suredir. Surenin özellikle ön plana çıkan ayrı ve dehşetengiz bir ahengi vardır. Ayetleri kısa kısa cümlelerden oluşmaktadır. Surede, kâinat sahasında Allah'ın açık ve gizli hâkimiyetinin delilleri açıklanmakta; sayısız nimetlerine ve sınırsız kudretine dikkat çekilmekte; bunun karşısında cinlerin ve insanların aciziyet içerisinde Allah'a itaatten başka çareleri olmadığı bütün çıplaklığı ile ortaya konulmaktadır. Onların sorumlulukları hatırlatılmakta ve itaatten yüz çevirirlerse karşılaştıkları kötü sonuçlar; boyun eğip, şeriatına uyarlarsa elde edecekleri hayırlı neticeler mucizevî bir üslupla dile getirilmektedir.

Sure, konuları bir hitap tarzı ile ele almakta, coşku ve belagat dolu bir akış içerisinde, Allah'ın kudretinin mükemmelliği ve O'nun her şey üzerinde yaymış olduğu mutlak hâkimiyeti müthiş bir tablo hâlinde gözler önüne serilmektedir. Allah'a tâbi olarak işlenen iyilik karşılığında mükâfat olarak vaat edilen Cennet'in bir tasviri yapılmakta ve isyan etmenin karşılığında kazanılan Cehennem azabı ile insan ve cinler topluca uyarılmaktadır.¹²⁵

Surede insanın kendinde ve dış dünyada görebileceği dinî ve dünyevî birçok nimete değinilerek, bunların sorumluluğunu idrak etmesi ve kulluk bilinci içinde hareket etmesi gerektiği hatırlatılmaktadır. Cinlere ve insanlara müşterek hitaplarda bulunul-

¹²⁴ Zühaylî, a. y.

¹²⁵ Ali Küçük, *Besairu'l Kur'an*, Adım Matbaacılık ve Ofset, Konya, 2006, C. 16, s. 88.

makta, nispeten kısa bir cehennem tasvirini takiben oldukça ayrıntılı bir cennet tasvirine yer verilmektedir.¹²⁶

Surenin başlangıcında hitap insanlardır; zira yeryüzünün hilafeti onlara verilmiş, peygamberler insanların arasından çıkmış ve semavî kitaplar yine insanların dilinde nazil olmuştur. Ancak 13. ayette insanlarla cinlere birlikte hitap edilerek, her iki varlığa da aynı çağrı yapılmıştır.

Bu sure bir hitabe biçimindedir. Coşku ve belagat dolu olan bu hitabede, Allah'ın kudretinin mükemmelliği, O'nun Cebbar ve Kahhar oluşu birer birer anlatılmıştır. Ceza ve mükâfat en ince ayrıntılarıyla beyan edilerek insanlara ve cinlere şöyle sorulmuştur: “*Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?*”¹²⁷

Bu surede, Allah'ın kullarına bahsettiği nimetlere, evrenin dört bir yanına serpiştirilmiş azametinin sahnelerine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Allah, insana karşı gösterdiği özene işaret etmiştir. Ayetleri yalanlayanlara ağır eleştiriler yöneltilirken, şayet böyle devam ederlerse korkunç bir akıbetle uğrayacakları kendilerine çarpıcı bir şekilde bildirilmiştir.

Yine Allah'ın azabını hesaba katarak günahlardan sakınan muttakilerden övgüyle söz edilmiş ve kendilerinin sayısız nimetlere, güzelliklere kavuşacakları müjdesi verilmiştir. Onların karşılaştıkları nimetler ve huzurlu hayat, ayrıntılı tasvirlerle dikkatlere sunulmuştur. Allah'ın ayetlerini yalanlayanların ise, ahirette yaşayacakları dehşet ve korkunç azap tasvir edilmiştir.¹²⁸

Kısa kısa cümlelerden oluşan bu surede işlenen muhtevayı ayetlere göre şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- 4: Bu Kur'an Allah tarafından nazil olmuştur. İnsanlara hidayet vererek doğru yolu göstermek, Allah'ın rahmetinin bir gereğidir. İnsanları akıl ve şuur sahibi olarak yaratan da O'dur.

5- 6: Kâinatın tüm nizamı Allah'ın izniyle devam etmektedir ve O'na tâbidir. Bu konuda hiç kimsenin bir müdahalesi söz konusu değildir.

¹²⁶ *Kur'an Yolu*, 5/195.

¹²⁷ Mevdudî, *Tefhim*, 6/63- 64.

¹²⁸ İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l Hadis –Nüzul Strasına Göre Kur'an Tefsiri-*, (Çev. Vahdettin İnce- Mustafa Altun), 2. Baskı, Ekin Yayınları, İstanbul, 1998, C. 5, s. 1.

7- 9: Allah, bu kâinatın nizamını adalet üzere inşa etmiş; kullarından bu nizamın tabîî sınırları içinde kalmalarını ve kuralları bozup hududa tecavüz ederek dengeyi bozmamalarını istemiştir.

10- 25: Allah'ın yaratmış olduğu harikulâde mükemmeliyete işaret edilerek, insanların gece ve gündüz yararlandıkları nimetlere dikkat çekilmiştir.

26- 30: İnsanlara ve cinlere hitap edilerek, evrendeki her şeyin geçici ve fani olduğuna, ancak Allah'ın zatının bundan müstesna bulunduğu gerçeğine dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla küçük- büyük her mahlûk, varlığını sürdürebilmek için Allah'a muhtaçtır. Çünkü evrendeki her olay, O'nun iznine ve emrine binaen vuku bulmaktadır.

31- 36: Her iki varlığa da (insan ve cin) yakında kendilerine hesap sorulacağı, hiç kimsenin ise bu sorgulamadan kaçamayacağı ve kurtulamayacağı bildirilmektedir. Çünkü Allah, insanları ve cinleri her tarafından kuşatmıştır.

37- 38: Hesabın, kıyamet gününde gerçekleşeceği vurgulanmaktadır.

39- 45: Suçlu olan insanların ve cinlerin kötü akıbetleri bildirilmiştir.

46- 78: İnsanlara ve cinlere verilecek olan mükâfattan bahsedilerek, bu mükâfatın kendilerine, dünyada iken Allah'tan korktukları ve bu idrak içerisinde yaşadıkları için verileceği söylenmiştir.

5. DİĞER SURELERLE İLİŞKİSİ

Bu surenin önceki surelerle irtibatı şu hususlarda ortaya çıkar: Evvela, surenin kendisinden önce gelen Kamer Suresi'yle bağlantısına değinelim.

1. Bu sure, tamamıyla bundan önceki surenin son kısmının bir şerhi ve tafsilatıdır.¹²⁹ Kamer suresinde günahkârların göreceği azap, ateşin korkunçlukları ve kıyametin acı tarafları; muttakilerin nail olacağı mükâfatlar, cennet ve cennet ehlinin tavsifi icmalen yapıldıktan sonra, bu surede de önceki sureden gelen icmaldeki tertibe uygun olarak kıyamet, cehennem ve cennet hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

2. Allah önceki surede Nuh, Hud, Salih ve Lut kavmi ve Firavun'un avenesi gibi geçmiş milletlerin başına inen felâket çeşitlerini zikretmişti. Burada ise bütün insanların kendilerinde ve dış dünyalarında, nail oldukları dinî ve dünyevî nimet çeşitleri zikredilmektedir. Önceki sure Allah'ın kudret, azamet ve heybetine delâlet eden Ay'ın ikiye

¹²⁹ Celalüddin es-Süyutî, *Kur'an Surelerinin Sıralanışındaki Sırlar*, (Çev. Mustafa Karakoç), Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 117- 118.

bölünme hadisesi zikredilerek başlamıştı. Bu sure de Allah'ın rahmet ve merhametinin bir tezahürü olan Kur'an'ın indirilmesi ile başlamaktadır.

3. Önceki sure Allah'ın heybet ve azametine, yüceliğine delâlet eden iki sıfatı yani “Melik” ve “Muktedir” sıfatları beyan edilerek bitmişti. Bu sure ise bu sıfatlarına yakın bir sıfat olan “Rahman” ile başlamış, O'nun yerde ve gökte insana yaptığı ihsanının, nimetlerinin ve rahmetinin tecellilerini beyan ederek devam etmiştir. Allah, kâfirlere ve facirlere karşı azizdir, çetindir ve muktedirdir; iyilere karşı ise merhametlidir, ihsan edicidir ve affedicidir.

Rahman Suresi'nden sonra gelen Vakıa Suresi de kıyamet, cennet ve cehennemi anlatmada Rahman Suresi'yle kardeş gibidir.

Rahman Suresi'nde, kıyamet hâlleriyle ilgili olarak sadece göğün yarılmasından söz edilirken, Vakıa Suresinde yerin sarsılması zikredilir. Dolayısıyla bu iki sure, birbirine bağlı olmaları açısından sanki bir sure gibidir. Bunun içindir ki, zikrettikleri şeylerin sıralanışı birbirlerinin aksinedir. Rahman Suresi'nin sonunda zikredilen şeyler, bu surenin başında; onun başında zikredilen şeyler bu surenin sonunda zikredilmiştir.

Rahman Suresi, Kur'an'ı zikrederek açılış yapmaktadır. Sonra güneş, ay, bitkiler, insanın yaratılışı, cinlerin halis ateşten yaratılması, kıyamet, cehennem ve cennet zikredilir.

Vakıa Suresi ise, kıyameti zikrederek başlar. Sonra cennet, cehennem, insanın yaratılışı, bitkiler, su, yıldızlar ve en son Kur'an zikredilir.

Velhasıl bu sure, Rahman Suresi'nin mukabili ve sonun başa çevrilmesidir.¹³⁰

¹³⁰ Süyutî, *a.g.e.* ss. 118- 119.

2. BÖLÜM

RAHMAN SURESİ'NDE KULLANILAN EĞİTİM YÖNTEMLERİ

Yöntem kelimesi, dilimize Fransızcadan geçen metot kelimesinin karşılığı olarak kullanılan bir kelimedir. Türkçede usul, yol, tarz gibi kelimeler de yöntem kelimesinin anlamdaşı olarak kullanılmaktadır. Bir eğitim kavramı olarak ise yöntem, belli bir sonuca ulaşmak; bir problemi çözmek; herhangi bir işi görmek ve bir teşebbüsü sonuçlandırmak için bilinçli bir şekilde seçilen ve izlenen yol ve başvuru teknik, usul ve metot demektir.¹³¹

Kelimenin anlamlarından hareketle yöntem, “Ulaşılmak istenilen hedefe en emin ve kestirme yollardan varılmak için, önceden bilerek, şuurlu bir şekilde planlanmış ve programlanmış yoldur” şeklinde de tarif edilebilir. Yöntemin eğitim ve öğretime uyarlanmış şekline de “eğitim- öğretim yöntemi” denilebilir.¹³²

Eğitimde yöntem, öğrencileri, öğretimin amacına ulaştırmak için takip edilmesi gereken en doğru, en emin ve en kısa yoldur.¹³³ Bu tarife göre, öğretim sırasında dikkate alınan metot, teknik, ilke ve kavramlar, hep öğretim yönteminin içine girmektedir.

Ünlü İngiliz filozofu Bacon (1561-1626) “Doğru yolda yürüyen bir topal, yolunu şaşırarak bir koşucudan daha önce hedefine varır”¹³⁴ diyerek yöntemin önemine dikkat çekmiştir.

Gerçekte her bilim dalının kullandığı birtakım yöntemler vardır. Yöntemsiz ilim olmaz. Yöntem hakkındaki bu kısa bilgiden sonra, Rahman Suresi'nde kullanılan eğitim- öğretim yöntemlerine geçebiliriz. Şunu açık bir şekilde belirtelim ki; bu çalışmamızda, surede başvuru bütün yöntemleri efradını cami, ağyarını mani bir şekilde açıklamak iddiasında değiliz. Bilgimizin ve yeteneğimizin elverdiği ölçüde suredeki yöntemleri Kur'an'ın diğer ayetleriyle karşılaştırmalı bir usul içerisinde aktarmaya çalışacağız.

¹³¹ Ruşen Alaylıoğlu- Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul, 1968, s. 240.

¹³² Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, 4. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2001, s. 227-228.

¹³³ Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999, s. 285

¹³⁴ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Selam Yayınevi, Konya, 1988, s. 140.

Ancak bunu yapmadan önce, eğitim-öğretimde kullanılan yöntemleri başlıklar hâlinde belirtmekte fayda vardır.

Bilindiği üzere, eğitim- öğretimde çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden bazıları, birbirlerine yakınlıklarından dolayı bir kısım eğitimciler tarafından aynı başlık altında incelenirken, bir kısım eğitimciler de, her ne kadar birbirlerine yakınlıkları bulunsa da farklılıklarından dolayı bu yöntemleri ayrı başlıklar altında ele almayı uygun bulmuştur. Bu arada, hemen belirtmekte yarar vardır. Kimi kitaplarda bu yöntemler, “Genel öğretim yöntemleri” ve “Özel öğretim yöntemleri” başlıkları altında ayrı ayrı sınıflandırılmıştır. Fakat biz, böyle bir ayırım cihetine gitmeden bu yöntemleri sıralamaya çalışacağız. Bu yöntemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Anlatma (Takrir) Yöntemi,
2. Soru-cevap (İsticvap) Yöntemi,
3. Karşılaştırma (Mukayese) Yöntemi,
4. Problem Çözme Yöntemi,
5. Tartışma (Münakaşa) Yöntemi,
6. Gezi- Gözlem Yöntemi,
7. Teşbih (Benzetme) Yöntemi,
6. Öğüt verme (Telkin) Yöntemi,
7. Gösteri (Demonstrasyon) Yöntemi,
8. Rol Oynama (Drama) Yöntemi,
9. Grup (Küme) Çalışması Yöntemi,
10. Pekiştirme (Teşvik) Yöntemi,
11. Buldurma (Sokrates) Yöntemi,
12. Örnek Olay İncelemesi Yöntemi
13. Beyin Fırtınası Yöntemi
14. Temsil Yöntemi
15. Tedriç Yöntemi
16. Akıl Yürütme ve Gözlem Yöntemi

17. Betimleme (Tasvir) Yöntemi

18. Öğüt Yöntemi,

19. Ödül- Ceza Yöntemi,

20. Yaşayarak Öğretme Yöntemi,

21. Tekrar Yöntemi.

Rahman Suresi'nde bu yöntemlerden, soru- cevap, karşılaştırma, teşbih, temsil, tekrar, tedric, akıl yürütme ve gözlem, betimleme, öğüt ve ödül- ceza yöntemleri kullanılmıştır. Şimdi bu yöntemler ve suredeki kullanımları ile ilgili ayrıntılı bilgilere geçebiliriz.

1. SORU CEVAP (İSTİCVAP) YÖNTEMİ

Soru, bilgi edinme ve edindirme yollarından biridir. Soru sormak bir ustalık işidir. Soruyu anlamak ve istenen cevabı vermek de zihinsel kabiliyet işidir. Bu yöntemi, eğitimde ilk defa ve başarıyla kullananın Yunan filozofu Sokrat (M.Ö. 469-399) olduğu rivayet edilir.¹³⁵ Hatta bu rivayete dayanarak, yönteme “Sokratik Usul” veya “Tekşifi Usul” diyenler de olmuştur. Ancak soru- cevap yönteminin Sokrat'tan önce Çin'de Konfüçyüs (M.Ö. 551-479) tarafından kullanılan bir yöntem olduğuna dair rivayetler de mevcuttur.¹³⁶ Bu yönteme, buldurucu yöntem; buluş yoluyla öğretim de denilmektedir.¹³⁷

Eğitimde anlatma (takrir) yönteminden sonra en çok kullanılan bu yöntem, eğitim kavramında meydana gelen çağdaş değişikliklere rağmen önemini hâlâ korumaktadır. Soru cevap yöntemi, cevap almak amacıyla soru sormak demektir. Başka bir deyişle, bu yöntem, öğretici/mesaj verici konumunda olanın, alıcılara/öğrencilere birtakım sorular sorması ve bu sorulara aldığı cevapları eleştirerek öğretim yapması anlamını taşır.¹³⁸

Bu yöntem, yaratıcı düşünmeye, kişisel girişim yeteneğinin gelişmesine; serbest konuşma ve tartışmaya; muhakeme, tasavvur ve araştırmaya imkân verir, fırsat hazırlar.¹³⁹

¹³⁵ Dodurgalı, *a.g.e.* s. 289.

¹³⁶ Osman Pazarlı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metotlar*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1965, s. 32.

¹³⁷ Beyza Bilgin- Mualla Selçuk, *Din Öğretimi, -Özel Öğretim Yöntemleri-*, 4. Baskı, Gün Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 130.

¹³⁸ S. Savaş Büyükkaragöz- Cuma Çivi, *Genel Öğretim Metotları*, 6. Baskı, Öz Eğitim Yayınları, Konya, 1996, s. 78.

¹³⁹ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, s. 179.

İnsanın soru sorması, neyi öğrenmek istediğini ve probleminin ne olduğunu göstermesi bakımından da önem taşır. Çünkü herkese her şeyi öğretmek, imkânsız olmasının yanında gereksizdir de... İnsan, soru sormak suretiyle, bilgi bakımından nelere muhtaç olduğunu göstermiş olur. Hiç kuşkusuz bu, eğitimcinin işini kolaylaştırır. Programını ona göre hazırlayan eğitimci, eğittiği kimselerin kafalarını lüzumsuz bilgilerle doldurma yanlışlığından kurtulmuş olur.¹⁴⁰

“Merak, ilmin hocasıdır” atasözü, soru sormanın ilim öğrenmedeki değerini bildiren veciz bir ifadelerdendir. Hans Muhammed Aiberg “Bilim, sorarak başlar”¹⁴¹ diyerek eğitimde soru sormanın önemini vurgulamıştır.

Soru- cevap, İslam âleminde de Asr-ı Saadet’ten beri kullanılagelen bir yöntemdir. Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde başlayan mescit eğitim- öğretimiyle, daha sonra kurulup gelişen medreselerde de asırlarca bu yöntemden istifade edile gelmiştir.¹⁴² Yine, mahalle ve sübyan mekteplerinde çocuklara dinî esasları öğretirken de soru cevap yöntemi kullanılmıştır. Çocukların basit dinî kuralları ezberlemeleri şeklinde uygulanan bu tekniğe “ilmihâl usulü” denilirdi.¹⁴³

Hz. Peygamber (s.a.v.) de, dinin pek çok esasını, ashabının sormuş olduğu sorulara cevap vermek suretiyle öğretmiştir. Ayrıca O, ashabını, karşılaştıkları meseleleri, öğrenmek istedikleri konuları ve dinin hükümlerini sorma noktasında teşvik etmiştir.¹⁴⁴ Bir sefer esnasında yaralı olmasına rağmen, arkadaşlarının verdiği fetvadan dolayı yıkanan sahabinin ölmesi üzerine, bilgisizlikleri yüzünden onun ölümüne sebep olanlara hitaben: “*Fetvayı verenler onu öldürdüler. Allah da onları öldürsün. Bilmediklerini sorsalardı ya! Cehaletin ilacı ancak sormaktır*”¹⁴⁵ buyurarak soru sormanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. “*Soru soran olmasaydı ilim kaybolurdu*”¹⁴⁶ hadisi de, O’nun, soru-cevap yönteminin eğitimdeki önemine yaptığı vurguyu açıkça göstermektedir.

İncelendiğinde görülecektir ki, soru-cevap yöntemi, Kur’an’ın çokça kullandığı bir eğitim- öğretim yöntemidir. Kur’an, soru sorarak öğrenmemizi, yani eğitimde soru-

¹⁴⁰ Yaşar Fersahoğlu, *Kur’an’da Zihin Eğitimi*, 2. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 501- 502.

¹⁴¹ Hans Muhammed Aiberg, *Arzdan Arşa Sonsuzluk Kulesi*, Kitsan Yayınları, İstanbul, 1990, C. 1, s. 32.

¹⁴² Öcal, *Metotlar*, s. 249.

¹⁴³ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 2. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, 2005, s. 227.

¹⁴⁴ Abdülfettah Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, (Çev. Enbiya Yıldırım), Yasin Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 108- 109.

¹⁴⁵ Ebu Davud, *Taharet*, 125; İbn Mace, *Taharet*, 93.

¹⁴⁶ Darimî, *Mukaddime*, 18.

cevap yöntemini kullanmamızı ister. Enbiya suresinde şöyle buyrulur: “Biz, senden önce de, kendilerine vahiy verdiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız bilenlerden sorunuz.”¹⁴⁷ Buna benzer bir ayet de Nahl Sure-sindedir: “Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.”¹⁴⁸

Her iki ayette dikkat çeken husus şudur: Kur’an, insanların bilmediklerini, bilenlerden sorarak öğrenmelerini tavsiye, hatta teşvik etmektedir. Ayrıca Kur’an, “Bilene, ehline sorun” demekle hem ihtisasa önem vermekte, hem de sormak kadar, ehline sormanın da önemli olduğunu ifade ederek yol göstermektedir. Süleyman Ateş de ayetin genel hükmünün, her konuyu bilene, uzmanına sorup öğrenmek olduğunu bildirmektedir.¹⁴⁹

Soru cevap yöntemini “Sorularla öğrenmek ve öğretmek, öğretici sorular içerisinde telkin edilmek istenen hükmü kavratmak ve ona kolayca inandırmak için doğrultucu sorular (istifham-ı inkari) sormak” şeklinde tarif eden Nevzat Ayasbeyoğlu, Kur’an’daki soruların bir kısmının, önceden verilen hükümlere inandırmak maksadına yönelik olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Kur’an’da soruların ve soruşturmanın her şekliyle bir öğrenme ve öğretme, bir yetişme ve yetiştirme yöntemi olarak kullanıldığını söylemektedir.¹⁵⁰

Hüseyin Atay “Her ne amaçla olursa olsun Kur’an’da belli bir kalıba sıkıştırılmış monoton soru şekilleri yoktur; muhtelif soru şekilleri vardır”¹⁵¹ derken, Yaşar Fersahoğlu, Kur’an’da Allah tarafından sorulan soruların, öğrenmeye yönelik olmadığını; bunlardan büyük bir kısmının öğretmeye, bir kısmının ise tekit, teskit, tevbih, ta’riz gibi hususlara yönelik olduğunu ifade etmiştir.¹⁵² Ömer Faruk Bayraktar da, Kur’an’daki soruların dört farklı şekilde sorulduğunu şöyle açıklamıştır:

1. Hatırlatma şeklindeki sorular: Bu usulle Allah’ın nimetleri, kötü duygu ve davranışlar hatırlatılmaktadır. Mesela, Rahman Suresi’ndeki nimetlerle ilgili hatırlatmalar ve İsrailoğulları’na yapılan hatırlatmalar bu türdendir.

¹⁴⁷ Enbiya, 21/7.

¹⁴⁸ Nahl, 16/43.

¹⁴⁹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, t.s. C. 5, s. 108.

¹⁵⁰ Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslamiyet’in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur’an-ı Kerim’in Eğitimle İlgili Ayetlerinin Tahlihi*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1991, s. 57- 58.

¹⁵¹ Hüseyin Atay, *Kur’an’da İman Esasları*, TDV Yayınları, Ankara, 1989, s. 100.

¹⁵² Fersahoğlu, a.g.e. s. 504.

2. Uyarma ve açıklama şeklinde sorulan sorular: Bu, Kur'an'da en çok kullanılan soru şeklidir. Mesela, “*Deki: “Göklerde ve yerde olan şeyler kimindir?” “Allah’ındır” de. O, rahmet etmeyi kendi üstüne almıştır. Elbette sizi varlığında şüphe olmayan kıyamet gününde toplayacaktır. Ama kendilerine yazık edenler, inanmazlar.*”¹⁵³

3. Duygusal boyutlu sorular: Bu şekil, insanî duygulara veya vicdanî tepkilere dayanan bir hitap tarzıdır ki, doğru yolu gösterme ve güzel iş yaptırma hususunda gayet etkili bir iz bırakır. Bu tarz soruların yer aldığı ayetlerde azarlama, kınama, kıyamet azabından korkutma ve Allah’ın yüceliği ve ihsanının farkına vardırma vardır.¹⁵⁴

4. Delili ispat için tartışma şeklindeki sorular: Burada gaye, inanmayanlara karşı delili ispat etmek, onlara iman ve tevhit ihtiyacını itiraf ettirmek; ahireti ve Hz. Muhammed’in peygamberliğini kabul ettirerek, putların batıl olduğunu ve peygamberin sözlerinin doğru olduğunu itirafa zorlamaktır.¹⁵⁵

Eğitim- öğretim etkinliklerinde soru-cevap yöntemine çokça yer veren Kur’an’da, bu yöntem rasgele kullanılmamış; uygulanırken birtakım hususlara riayet edilmiştir. Bu nedenle, Kur’an’ın öngördüğü eğitim anlayışı içerisinde, bu yöntemin uygulanırken dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar vardır. Konunun daha fazla uzamaması için şimdilik soru cevap yöntemi ilgili bu kadar bilginin yeterli olduğunu düşünüyor, Rahman Suresi’nde bu yöntemin uygulanışına geçmek istiyoruz.¹⁵⁶

Rahman Suresi incelendiğinde, surenin deyim yerindeyse vitrinini teşkil eden ve 31 defa tekrarlanan “*Şimdi rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?*” ayeti, soru cevap yönteminin kullanıldığı en çarpıcı ayet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Surede tekrarlanan bu ayet ile ilgili müfessirlerimizin çoğu, birbirine yakın olmak üzere birçok görüş serdetmiştir. Öncelikle müfessirler, ayette geçen ve tesniye siygasıyla olarak zikredilen ifadenin muhatapları ile ilgili açıklamalarda bulunmuşlar, sonra bu yalanlama işinin ne anlama geldiğini ifade etmeye çalışmışlardır. Genellikle müfessirler, bahsi geçen bu ifadenin muhatabının insanlar ve cinler olduğunu kabul et-

¹⁵³ En’am, 6/12.

¹⁵⁴ Bk. Tevbe, 9/38; Vakıa, 56/68- 75.

¹⁵⁵ M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, 5. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 38- 39.

¹⁵⁶ Kur’an’da Soru cevap yöntemi ve diğer yöntemleri daha fazla örneğiyle görmek için Bk. Yılmaz, *Kur’an’da Eğitim*, s. 136 vd.

mişlerdir.¹⁵⁷ Ancak kastedilenin “kadın ve erkekler”¹⁵⁸ ya da “inanımlar ve inkârcılar”¹⁵⁹ olduğuna dair rivayetler de vardır.

Ömer Rıza Doğrul (1893- 1952), ayetin muhatabı ile ilgili olarak tefsirinde şunları söylemektedir: “Burada kullanılan tesniye (ikilik) siygası, manayı kuvvetlendirmek içindir. Evvelki ayetlerde meyvelerden, tanelerden, çiçeklerden bahsedilmektedir. Bunlar, insanların istifade ettiği nimetlerdir. Dolayısıyla ayetin muhatabı insanlardır.”¹⁶⁰

Ancak surenin genel muhtevasına bakıldığında, ayetin muhatabının insan ve cinler olması gerektiğini söyleyen görüş, daha kuvvetli gözükmektedir.

Ayette müfessirlerin üzerinde durduğu bir diğer husus da, vurgulanan yalanlama işinin ne olduğu ile ilgilidir. Ayetin ibaresinde geçen ve yalanlamanın bir anlamda kınandığı kelimesiyle alakalı da zikredilmiş çeşitli görüşler mevcuttur. Kelime, genellikle lügat âlimleri ve müfessirler tarafından “nimetler” şeklinde tercüme edilmiştir.¹⁶¹

Yalanlama eyleminin niteliğine gelince; bazı müfessirler, buradaki istifhamın takrirî olduğunu, Allah’ın her nimeti sayışında onu yalan saymayı ayıpladığını;¹⁶² bazı müfessirler de, burada Allah’ın nimetlerine ve hamda layık sıfatlarına karşı takınılan tavrın kınandığını ifade etmektedirler.¹⁶³

Ayrıca bu ayette dikkate şayan bir incelik daha vardır ki, o da yalanlanan, inkâr edilen nimetlerin sahibi olarak zikredilen Allah Teala için “**Rab**” sıfatının kullanılmış olmasıdır. Zira Rab kelimesi, “sahip, efendi ve üstün olan vb.” anlamlarının yanı sıra, “terbiye eden, eğiten”¹⁶⁴ anlamlarını da ihtiva etmektedir. Ragıb el- İsfehânî (ö. 465/1073) ise, Rab kelimesinin asıl anlamının “yetiştirmek, terbiye etmek”¹⁶⁵ olduğunu

¹⁵⁷ Taberî, *Tefsir*, 8/99; Râzî, *Tefsir*, 21/82; İbn Kesîr, *Tefsir*, 14/7651; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmet el Kurtubî, *el Cami’ li Ahkâmi’l Kur’an*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yayınları, İstanbul, 2002, C. 16, s. 550; Yazır, *Kur’an Dili*, 6/4668; Derveze, *Tefsir*, 5/5.

¹⁵⁸ Râzî, *a.g.e.* 21/83.

¹⁵⁹ Muhammed Tahir b. Âşur, *et Tahrir ve’t- Tenvir*, Dar- ı Sahnûn, Tunus, t.s. C. 27, s. 243.

¹⁶⁰ Bk. Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu -Kur’an’ın Tercüme ve Tefsiri-*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, İstanbul, 1955, C. 2, s. 823.

¹⁶¹ Bk. Râzî, *a.g.e.* 21/85; Mevdudî, *Tefhim*, 6/70. kelimesi kök olarak “ ”

kelimelerinden gelmektedir. Sözlükte de bu kelime, müfessirlerin genel kanaatiyle bağlantılı olarak “nimet” manasına gelmektedir. Bk. İbn Manzur, *Lisan*, 1/143.

¹⁶² Zühaylî, *Tefsir*, 14/171.

¹⁶³ Mevdudî, *Tefhim*, 6/71.

¹⁶⁴ Bk. İbn Manzur, *Lisan*, 6/70.

¹⁶⁵ Râgıb el- İsfehânî, *Müfredât ü Elfâzi’l Kur’an*, (Thk. Safvan Adnan Davûdî), 2. Baskı, Daru’l Kalem, Dımaşk, 1997, s. 336, “R-b-b” md.

ifade ederek kelimenin eğitim boyutunu dile getirmektedir. Dolayısıyla ayette, Allah'ın bizzat kendi ismini kullanmayıp, kendine ait bir sıfat olan “Rab” kelimesini kullanmasıyla bir eğitim ve öğretim faaliyetiyle karşı karşıya kaldığımızı belirtmemiz gerekir.

Ali Küçük ise, ayeti “İşte gördünüz Rabbinizin size olan nimetlerini. Söyleyin bakalım, Rabbinizin hangi nimetlerine yalan dersiniz? Hangisini yalanlayabilirsiniz? Bunlardan hangisinin Allah'tan olmadığını söyleyebilirsiniz? Hangisini kendinize izafe edebilirsiniz? Rabbinizin hangi gücünü, kudretini yalan sayabilirsiniz? Rabbiniz size bütün bu nimetlerini sunmasaydı ne yapardınız? Yaratabilir miydiniz güneşi? Var edebilir miydiniz ayı? Kendi kendinizi meydana getirebilir miydiniz? Bulabilir miydiniz şu beyan gücünüzü? Nereden, kimden alabilirdiniz o konuşma ve anlama yeteneğinizi? İndirebilir miydiniz? Yazabilir miydiniz böyle bir Kur'an'ı? Üzerinize böyle direksiz bir gökyüzü dikebilir, altınıza böyle bir yeryüzü serebilir miydiniz? Güneşi, ayı, yıldızları emrinize amade kılabilir miydiniz? Şu yediğiniz meyveleri, hurmaları, bitkileri yaratabilir miydiniz? Haydi, bir tek bitki yaratın bakalım. Bir elmanın sadece bir çekirdeğini yaratın da görelim. Bırakın bir insan yaratmayı, bırakın kendinizi var etmeyi, saçınızın bir telini yaratın da görelim. Bir tırnağınızı yaratın da görelim”¹⁶⁶ diye tefsir ederek, burada Allah'ın gerek insanlara gerekse cinlere âdeta meydan okuduğunu ifade etmektedir.

Seyyid Kutub (1906- 1966) da, ayetteki sorunun amacının belgelemek ve tanık tutmak olduğunu ifade etmektedir. Zira ona göre, bu noktada hiçbir insan, hiçbir cin “Rahman” sıfatlı Allah'ın nimetlerini inkâr edemez.¹⁶⁷

Görüşlerden de anlaşılacağı üzere Allah, burada insanlara ve cinlere, asıl yapımları gerekenin kendilerine verilen nimetlere karşı şükretmek ve üzerlerine düşen sorumluluklarını yerine getirmek olduğunu belirtip, nankörlük etmelerinin yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca onlara tavsiyede bulunarak, âdeta “Gelin, bu yanışınızdan dönün. Bakın, ben size nimetlerin türlü türlü olduğunu veriyorum. Onların kıymetini bilin” diyerek kullarını uyarmaktadır. Bu da Hak Teala'nın yarattıklarına karşı ne kadar müşfik olduğunu bizlere bir kez daha göstermektedir.

Burada belirtilmesi gereken bir husus da şudur: Dikkat edilirse sorulan bu sorunun cevabı verilmemekte, bunun yerine her sorudan sonra farklı konular sıralanmakta-

¹⁶⁶ Küçük, *Besairu'l Kur'an*, 16/96- 97.

¹⁶⁷ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l Kur'an*, (Çev. M. Emin Saraç ve Arkadaşları), Hikmet Yayınları, İstanbul, 1971, C. 14, s. 218.

dır. Buradan da anlaşılıyor ki, kullanılan bu soru üslubuyla insanların zihinleri açılmaya ve dikkatleri bir yöne çekilmeye çalışılmaktadır. Zaten yukarıda da ifade edildiği üzere, soru cevap yönteminin faydalarından biri de dikkatleri uyarmasıdır.

Surede soru cevap yöntemine yer verilen bir diğer ayet 60. ayettir. Bu ayette Allah “*İyiliğin/ihsanın karşılığı ancak iyilik değil midir?*” diye bir soru yönelir. Ayette geçen ihsan kavramı, üzerinde müstakil bir çalışmayı gerektiren geniş bir kavramdır. Bu ayet üzerinde, ödül ceza yöntemi içerisinde ayrı bir değerlendirmede bulunacağımızdan, sadece soru cevap yöntemi açısından bir iki hususa değinip geçmek istiyoruz.

Ebu’s Suud’un (1491- 1574) da belirttiği gibi, “Güzel amelin mükâfatı, güzel sevaptan başka bir şey değildir. İşte Allah’ın burada dikkat çekmek istediği husus da budur. Yani Allah, müminlerin dünyada yaptığı iyiliklere, güzel işlere karşılığını ben vereceğim diyor.”¹⁶⁸

Öyleyse inanan bir insana düşen iyilik yapmaktır, iyilikte bulunmaktır. Hatta inanan, kendisine kötülük edenlere dahi iyilik de bulunabilmelidir. İnsanlar iyilik yaparsa, elbette Allah onların iyiliğine daha büyük bir iyilik ile karşılık verecektir. “*Güzel iş yapanlara karşılık olarak daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır*”¹⁶⁹ ayeti bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Hâl böyle olunca, bir müminin yalan söylemesi, insanları kandırması, Allah’ın emirlerini yerine getirmede tembellik yapması, zararlı olduğunu bildiği bir eylemi gerçekleştirilmesi, yeryüzünde fitne ve fesada yönelmesi ve çevresindekilere zulmetmesi asla mümkün olmayacaktır. Böylece her an ve her zeminde Allah tarafından ihata edildiğinin şuurunda olan mümin, Allah’tan başkasına asla teveccüh etmeyecek; daraldığı, bunaldığı zaman da Allah’tan başkasını imdadına çağırmayacaktır.

Bir de, Rabbinin kendisine bu kadar yakın olduğunu bilen ve bunun bilincinde olan bir mümin, kendisini daima kuvvetli hissedecek ve şartlar ne olursa olsun hiç bir şeyden ve hiç kimseden korkmayacaktır.

Görüldüğü üzere, her iki ayette de, soru cevap yöntemi kullanılmış, insanların dikkatleri bir yere çekilmek istenmiştir. Böylelikle hem zihinlerde şimşekler çaktırılarak unutilan, yalanlanan, nankörlük edilerek kıymeti bilinmeyen Allah’ın sayısız nimetleri

¹⁶⁸ Bk. Muhammed b. Muhammed Ebu’s Suud, *İrşadü’l Aklî’s Selim*, Darü’l İhyai’t Tûrasi’l Arabî, Beyrut ts. C. 5, s. 127.

¹⁶⁹ Yunus, 10/26

hatırlatılmış hem de insanların sayılan bu nimetlerin hiçbirini kendi kendilerine hâsıl edemeyeceklerine, bütün güçlerini ortaya koysalar bile bazı şeyleri Allah'ın izni olmadan başaramayacaklarına dair bir nevi muhtıra verilmiştir. Öyleyse insana düşen kendisine sunulan bunca nimetin kadrini bilerek, bu nimetleri kendisine lütfeden Allah'a karşı şükür vazifesini yerine getirmektir. O'nun emrine uygun bir yaşam sürmek, O'na nankörlük etmemektir. Şayet insan böyle yaparsa, surede sayılan nimetlerin arasında yer alan cenneti elde edecektir.

2. KARŞILAŞTIRMA (MUKAYESE) YÖNTEMİ

Lügatte, “Bir şeyin diğer bir şeyle benzer ve farklı taraflarını ortaya çıkarmak için, onları karşı karşıya getirip incelemek, değerlendiren sonuç çıkarmak anlamına gelen”¹⁷⁰ karşılaştırma, Kur'an'da, insanların zihinlerinin açılması ve onların doğruyu yanlıştan ayırt edip gerçek mutluluğa ulaşabilmeleri için kendisine sıkça başvurulmuş bir yöntemdir.

Aynı zamanda bir bilgi edinme yolu olan karşılaştırma, Kur'an'da daha çok sorular şeklinde yapılmış, bu suretle zihnin konu üzerinde yoğunlaşması sağlanmıştır. Böylece muhakemeye geçen zihin, başka bir yolun olmadığını görerek hakkı ikrara mecbur kalmaktadır.

Karşılaştırmanın Kur'an'da pek çok örnekleri vardır. Verilen bu örneklerde şu üç unsurun göze çarptığı görülür: Bilgi, işlem ve sonuç.

Kur'an'ın üslubuna bakıldığında, onun, önce karşılaştıracağı varlık ve olaylarla ilgili bilgi verdiği, daha sonra onları ayrıntısıyla tanıtmaya oluna gittiği görülecektir. Hadizatında, hakkında bilgi sahibi olunmayan bir konuda karşılaştırma yapılması yanlıcıdır. Zira tek taraflı bilgi insanın yanıltabilir. Bu itibarla, karşılaştırılacak olan her iki taraf hakkında da sağlıklı bilgiye ihtiyaç vardır. Bu bilgi ne kadar fazlaysa karşılaştırma da o kadar kolay ve sağlıklı olacaktır.¹⁷¹

Aynı şekilde Kur'an, bu bilgilendirmenin yanı sıra, kendisinin verdiği malumata ek olarak, insanlardan bilgi edinmelerini istemektedir. Zira onun en önemli tespitlerinden biri de bilgiyle bilgisizliğin denk olamayacağıdır. Bu tespit şöyle ifade edilmektedir: “*Geceleyin secde ederek, ayakta durarak boyun bükerek, ahiretten çekinen ve Rabbi-*

¹⁷⁰ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2006, C. 2, s. 1589; D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, İz Yayınları, İstanbul, 1996, s. 611.

¹⁷¹ Fersahoğlu, *a.g.e.* s. 480.

nin rahmetini dileyen kimse inkârcı kimse gibi olur mu? De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.”¹⁷²

Kur’an’da karşılaştırmaların yapıldığı ayetlerin sayısı oldukça fazladır. Bu ayetlerde bazen dünya ile ahiret,¹⁷³ bazen cennetle cehennem,¹⁷⁴ bazen müminle kâfir,¹⁷⁵ bazen görenle görmeyen,¹⁷⁶ yukarıda ifade edildiği üzere bazen de bilenle bilmeyen karşı karşıya getirilerek birbiri aralarında kıyaslanır.

Fersahoğlu söz konusu durumla ilgili şöyle bir açıklama yapmaktadır: “İster inanç, ister fikir, ister davranış planında olsun, insanların eğilimleri tercihlerini yansıtır. Bu tercihler, şuurlu karşılaştırmaların ürünüdür. Kur’an, insanların gerek eşya ve olaylar arasında, gerekse davranışları arasında bir tercih yaparken güzel ile çirkini, doğru ile yanlış çok iyi ayırt etmelerini istemekte, bu konuda onları bilinçlendirmeye çalışmaktadır.”¹⁷⁷

Rahman Suresi’ne bakıldığında karşılaştırmaların yapıldığı birçok ayet-i kerime karşımıza çıkacaktır. İlk olarak 14. ayet ile 15. ayeti ele alalım. Bu ayetlerde insan ile cinler karşılaştırılmaktadır. 14. ayette “*Allah insanı, pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı*” denilerek insanın yaratıldığı madde belirtilmekte, 15. ayette ise “*Cinleri de yalın bir alevden yarattı*” buyrulur, cinlerin yaratıldığı maddenin yalın bir ateş olduğu bildirilmekte ve her iki varlığın yaratıldığı maddeler karşılaştırılmaktadır.

26. ve 27. ayetlerde de karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. 26. ayette “*Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır*” denilerek yaşayan her canlının yok olacağı bildirilirken, 27. ayette ise “*Azamet ve ikram sahibi rabbinin zatı bâkî kalacaktır*” buyrulur, tek kalıcı olanın Allah olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Yine karşılaştırma yönteminin söz konusu olduğu bir diğer ayet grubu da 41- 46. ayetlerdir. Bu ayetlerde günahkârlar ile Allah’ın huzurunda hesap vermekten korkan kimsenin durumu karşılaştırılmaktadır. Ayetlerde, günahkârlara ve Allah’tan hakkıyla korkanlara hesap gününde yapılacak muameleler belirtilmekte; simalarından tanınan mücrimlerin perçemlerinden yakalanarak cehenneme atılacakları konu edilerek burada karşılaşacakları vahim durum resmedilmektedir. Cehennemin yüksek ateşi ile yanıp

¹⁷² Zümer 39/9.

¹⁷³ Bk. Nisa, 4/77; En’am, 6/32; Ra’d, 13/26; Ankebût, 29/64 vb.

¹⁷⁴ Bk. Hicr, 15/43- 48; Mürselat, 77/30- 43.

¹⁷⁵ Bk. Bakara, 2/2- 6; Enfal, 8/72- 75; Tevbe, 9/68- 72; Beyyine, 98/6- 8 vb.

¹⁷⁶ Bk. Enam, 6/50; Hud, 11/24; Ra’d, 13/16; Fatır, 35/19; Gafir, 40/58 vb.

¹⁷⁷ Fersahoğlu, a.g.e. s. 483.

kavrulan bu insanların, hararetlerini gidermek için vardıkları yerde bulabilecekleri tek suyun da kaynar su olduğu çarpıcı bir şekilde dile getirilmektedir. Buna karşılık yüce Allah'ın azametinden korkup görevlerini hakkıyla yerine getiren insanlar, iki cennetle müjdelenmektedir.

62- 76. ayetlerde ise, muttakilere vaat edilen ikinci bir cennetten daha bahsedilmekte ve bu cennetler de önceki iki cennetle mukayese edilmektedir. Müfessirler bu durumu değişik şekillerde izah etmişlerdir. Bu görüşler genelde benzerlik arz ettiğinden, burada biri klasik, diğeri ise çağdaş iki müfessirin görüşlerini takdimle yetinmeyi uygun görmekteyiz. Klasik müfessirlerden Nesefî (ö. 923/1310) şöyle demektedir:

“Gerçek şu ki, bu iki cennetin nitelikleri daha önce sözü edilen iki cennetin niteliklerinden daha aşağı derecededir. Bu yüzden “*O ikisinden başka*” denilmektedir. Çünkü “*koyu yeşildirler*” (ayet, 64) niteliği, “*Çeşit çeşit ağaçlarla doludur*” (ayet, 48) niteliğinden daha aşağıdadır. Diğer taraftan, “*İkisinde de durmadan fişkıran iki pınar vardır*” (ayet 66) niteliği, “*İkisinde de akan iki pınar vardır*” (ayet, 50) niteliğinden; “*meyve*” (ayet, 68) niteliği de “*Her tür meyveden*” (ayet, 52) niteliğinden daha aşağıdadır. Aynı şekilde hurilerin niteliği ile yaslanacakları yerlerin niteliği de böyledir.”¹⁷⁸

Mevdudî (1903- 1979) ise, ifadesinde geçen “dün” kelimesinin lügatte: a) aşağı, alçak, b) daha az faziletli, c) bir şeye ilave, ek anlamlarında olduğunu belirtmiş ve şunları söylemiştir:

“Bu anlamları dikkate aldığımızda, birinci olarak ayetin anlamı, “*Her Cennet ehline yukarıda zikri geçen iki Cennete (bahçeye) ek olarak, iki bahçe daha verileceği*” şeklinde olur. İkinci olarak, “Bu iki bahçe önceden zikri geçen bahçelerden daha aşağıda olacaktır” veya “Önceki iki bahçe, bunlardan daha güzel olacaktır” şeklinde bir anlam verilebilir. Şayet ilk ihtimali kabul edersek, Cennet ehline verileceği önceden bildirilen iki Cennetin yanı sıra, onlara iki Cennet daha verilecek demektir. Fakat diğer ihtimalleri kabul edersek, iki Cennetin, “mukarrabin”e, iki Cennetin de “Ashabul-Yemin veya Ashabu'l-Meymene” olarak nitelendirilen müminlere verileceği anlamı çıkar. Çünkü Vakıa suresinde salih insanlar, 1) Sabikûn¹⁷⁹ veya mukarrabin,¹⁸⁰ 2) Ashabu'l ye-

¹⁷⁸ Nesefî, *Tefsir*, 3/417- 418.

¹⁷⁹ Bk. Vakıa, 56/10.

¹⁸⁰ Bk. Vakıa, 56/11.

min¹⁸¹ olmak üzere iki kısım olarak zikredilmiştir. Ayrıca bu gruplara verilecek olan Cennetin nimetleri de ayrı ayrı zikredilmiştir.”¹⁸²

Durum ne olursa olsun, ilk iki cennet ehlinin cennetlerindeki nimetlerin nitelikleri, sonradan söz konusu edilen iki cennet ehlinin sahip olacakları nimetlerin niteliklerinden daha ileri derecede olacaktır. Çünkü daha önce sözü geçen cennetler hakkında Allah şöyle buyurmaktadır: “*Hepsi de örtüleri atlastan döşemelere yaslanırlar.*” (ayet, 54) Onların döşeklerinin astarları nitelendirilmiş ve bu döşeklerin yüz örtüleri söz konusu edilmeyerek astarların övünülmesi ile yetinilmiştir. Üst örtüler ise, daha güzel ve daha mükemmel olacaktır.

İlk iki cennetin tasvirinden sonra “*İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?*” (ayet, 60) buyrulurken, bu cennet ehli iyilik ile nitelendirilmiştir ki, bu da mertebe ve makamların en üstünüdür. İşte bütün bu yönler ilk iki cennetin daha sonra söz konusu edilen iki cennetten daha üstün olduğunu göstermektedir.¹⁸³

Karşılaştırmasını yaptığımız bu iki cennetten, alakaları sebebiyle, ilgili olarak, bağlantılı olmaları hasebiyle tekrar, tasvir ve ödül- ceza yöntemlerinde yeniden bahsedilecektir.

3. TEŞBİH (BENZETME) YÖNTEMİ

Kur’an bir irşat kitabıdır. İrşadın tam ve faydalı olmasının birinci şartı, verilen mesajın insanların seviyelerine uygun olmasıdır. Zira insanların birçoğu hakikatleri çıplak hâllerleriyle idrak edemezler; onları ancak malum bir üslup ve elbise altında görebilirler. Bunun içindir ki, Kur’an, ince, derin ve yüksek hakikatleri teşbihler, misaller ve istiarelerle tasvir ederek insanların anlayışlarına uygun hâle getirmiştir.¹⁸⁴

Kur’an’ın icaz sırlarından biri olan teşbih, lügatte “bir şeyi bir şeye benzetmek”¹⁸⁵ manasındadır. İstilahta ise, “Aralarında hakikaten veya mecazen münasebet bulunan şeyleri birbirine benzetmektir. Teşbihte esas olan zayıfın kuvvetliye benzetilmesidir.”¹⁸⁶

Mesela “Ali, aslan gibi cesurdur” denildiğinde Ali’nin cesareti aslana benzetilir. Bu cümlede teşbihin dört esası görülür:

¹⁸¹ Bk. Vakıa, 56/27.

¹⁸² Mevdudî, *Tefhim*, 6/85.

¹⁸³ Said Havva, *el Esas fi’t Tefsir*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1992, C. 14, s. 341.

¹⁸⁴ Süleyman Uludağ, *İslam’da İrşat*, 2. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984, s. 238.

¹⁸⁵ İbn Manzur, *Lisan*, 8/18.

¹⁸⁶ Tahir Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973, ss. 168- 169.

1. Müşebbeh, yani benzeyen: Ali
2. Müşebbehün bih, yani kendisine benzetilen: Aslan
3. Vech-i şebah, yani benzetme yönü: Cesaret
4. Edat-ı teşbih, yani benzetme edatı: Gibi.¹⁸⁷

Teşbihin belagat ilminde önemli bir yeri vardır. Çünkü gizli manalar teşbihle vuzuha kavuşur. Uzak ve soyut manalar, onun aracılığıyla aklın anlayışına yaklaştırılır. Teşbih, söze güzellik katar ve onun muhatap üzerindeki tesirini artırır.¹⁸⁸ Teşbih manayı kuvvetlendirmek için yapılır.¹⁸⁹

Teşbih ile anlatımda birtakım incelikler, nükteler ve ibretler bulunur. Teşbih, manayı canlı bir şekilde zihne yaklaştırır. Günlük hayatta ve edebiyat alanında sıkça teşbihlerle karşılaşılmaktadır. Mesela siyah saç geceye; yüksek insanlar yıldıza; at, rüzgâr ve şimşegge; yıldızlar, inci ve çiçeklere, gemiler dağlara, cimri insan kurak araziye benzetilir.¹⁹⁰

Hz. Peygamberin konuşmalarında sık sık benzetmeler kullandığını ifade eden Abdülfettah Ebu Gudde (1917- 1997), teşbih yöntemiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Bu yolla öğrencinin anlaması kolay hâle gelir; öğreten insan öğrettiği veya sâkindirdiği şeyi daha hızlı ve tam olarak izah eder.”¹⁹¹

Teşbih ile anlatım, eğitimde de çok önemli bir görev üstlenmiştir. Bütün insanları bir meseleyi anlamada aynı düzeye sahip değildirler. Bazı insanlar konuları kısa sürede kavrayabilirken, bazı insanlar da meseleleri çok geç kavrar, hatta kavrayamazlar. Dolayısıyla bir mesele, bütün insanlara aynı kavramlarla anlatılamaz. Anlatılsa da herkes anlayamaz. Hâl böyle olunca, farklı kavramları, özellikle anlaşılması güç kavramları, bilinen kavramlara benzeterek anlatmak daha tesirli olacaktır. Bu açıdan bakıldığında teşbih, eğitimde çok önemli bir öğedir.

Bilhassa çocuklar, küçük yaştan itibaren dine karşı ilgi ve istek duyarlar. Yapılan araştırmalar da bunu ortaya koymuştur. Onlar, başlangıçta dinî kavramların muhte-

¹⁸⁷ Hikmet Akdemir, *Belagat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir, 1999, s. 341; Ahmet Cevdet Paşa, *Belagat- ı Osmaniye*, (Hzr. Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, ss. 83- 84.

¹⁸⁸ Ahmet el Haşimî, *Cevahiru'l Belağa*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984, ss. 286- 288.

¹⁸⁹ M. Orhan Soysal, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, 3. Baskı, MEB Yayınları, İstanbul, 2005, s. 98.

¹⁹⁰ Haşimî, *a.g.e.* s. 288; Ali Carim, Mustafa Emin, *el Belagatü'l Vazıha*, Mektebetü'l İslamiye, İstanbul, t.s. ss. 67- 68.

¹⁹¹ Ebu Gudde, *a.g.e.* s. 93.

vasını anlayamasalar da, dua ve ibadetlere karşı ilgileri oldukça yüksek olur. Çocukta kendisine yardım edecek ve onu koruyacak “sonsuz bir kuvvet” arayışı vardır. Çocuk sahip olduğu bitmez tükenmez merak duygusuyla henüz isimlendiremediği, fakat zamanla öğreneceği ilahî kuvveti durmadan arar. Çocukta görülen bu arayış, ondaki ihtiyacın bir ifadesidir. Zira çocuğun birtakım ihtiyaçları vardır. Emniyet, güven, dayanma, korunma, sığınma, kabul görme, teslim olma ve sevilme bu ihtiyaçlardan en önemli olanlardır.¹⁹²

İşte bu yüzden çocuklar Allah’ı tasavvur etmeye çalışırlar. Bütün ihtiyaçlarını karşılayacak olan varlığın niceliği, onları düşünmeye sevk eder. Yaşları itibariyle somuttan soyuta doğru bir değişim meydana gelir. Hatta belli yaşlarda (4- 6) Allah tasavvuru, insana benzetme şeklini (antropomorfizm/insanbiçimcilik) alır. Mekân olarak bulutların üstünde, bizimle beraber, kendi başına kahvaltı yapabilen, çok güçlü vb. tanımlamalar çocuklara aittir.¹⁹³ Bu nedenle, çocuk eğitiminde benzetmeler çok önemli bir yer tutar.

Teşbih, Kur’an’da kendisine çok sık başvuru alan yöntemlerden biridir.¹⁹⁴ “Kur’an’ın hemen her sayfasında bir teşbih vardır” denilirse, mübalağa edilmiş olunmaz. Burada Kur’an’daki teşbihlere bir iki örnek vererek asıl mevzuumuz olan Rahman Suresi’ndeki teşbihlere geçmek istiyoruz.

Mesela, Bakara suresi 223. ayette yer alan ve genellikle İslam karşıtlarınca saptırılarak bir saldırı vasıtası olarak kullanılmak istenen ifade şudur:

“Kadınlarınız, sizin için bir tarladır.”

Bu ayette “tarla” olarak çevrilen “hars” kelimesi, “ekinlik, ekim yeri, mezra” anlamında olup, bununla kadının kadınlık uzvu toprağa, erkeğin nutfesi tohuma, doğacak çocuk da mahsule benzetilmiştir.¹⁹⁵ Yine ayet hakkında “Kadınlar sizin ekinliğinizdir. Siz onlara insan ve Müslüman tohumları ekip hâsılat olarak zürriyet yetiştireceksiniz”¹⁹⁶ yorumu yapılmıştır. Bu belîğ teşbih,* gerçeğin latif bir anlatımı iken, bunu “Kur’an,

¹⁹² Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 86- 90.

¹⁹³ Yurdağül Konuk, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara, 1994, ss. 60- 70.

¹⁹⁴ Ayrıntılar için Bk. Cemal Işık, *Kur’an’da Teşbihin Eğitim Boyutu*, Atatürk Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2003, ss. 77- 87.

¹⁹⁵ Razî, *a.g.e.* 5/165; Kurtubî, *el Cami*, 3/247.

¹⁹⁶ Yazır, *Kur’an Dili*, 1/777.

kadını tahkir etmiştir” şeklinde yorumlamak, idrakten mahrumiyetin ve art niyetin net bir göstergesidir.¹⁹⁷

Şu ayet-i kerime de kadınlarla ilgili belîğ bir teşbihtir:

“Onlar (kadınlar) sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz.”¹⁹⁸

Yani, elbise gibi yekdiğerinize sarılır, sarmalaşrsınız. Elbisenin ayıpları örtmesi, insanları soğuk ve sıcaktan koruması gibi, her biriniz diğèrinin hâlini örter, iffetini muhafaza eder ve birbirinizi günah işlemekten korursunuz.¹⁹⁹

Rahman Suresi’ndeki teşbihleri şu şekilde göstermek mümkündür:

14. ayet-i kerimeden başlanacak olunursa; ayette “*İnsanı testi gibi ses veren kupkuru çamurdan yarattı*” buyrulur. Burada geçen “salsal” ifadesi, kupkuru çamur, sesi işitilebilen kurumuş çamur demektir. Allah, onu pişen testiye (seramiğe) benzetmektedir.²⁰⁰

Nesefî (923/1310), bu ayete şu açıklamayı getirmiştir: “Allah’ın bu buyrukları ile başka yerde zikredilen “*Şekil verilmiş çamurdan*”,²⁰¹ “*Yapışkan bir çamurdan*”²⁰² ve “*Topraktan*”²⁰³ buyrukları arasında bir aykırılık yoktur. Çünkü bunlar arasında mana itibariyle bir ittifak söz konusudur. Zira bunlarına hepsi Allah’ın insanı topraktan yaratmış olduğunu, sonra bunu çamur hâline getirdiğini, sonra balçığa çevirdiğini ve daha sonra ses veren bir balçığa dönüştürdüğünü ifade etmektedir.”²⁰⁴

Ayette öne çıkan çok önemli bir husus vardır ki, o da şudur: Allah’ın insanı ses veren bir balçıktan yaratmış olduğunun söz konusu edilmesi ile hâlen görülen insan türünün bir başka yaratığın tekâmül etmiş şekli olduğunu ileri sürenlerin, yani evrimcilerin kanaatleri bir şekilde reddedilmektedir.²⁰⁵

* Belîğ teşbih (yaygın adıyla teşbih-i belîğ), teşbih yönünün ve teşbih edatının kaldırılıp, sadece müşebbeh ve müşebbehü’n bih’in zikredildiği teşbihtir. Teşbih-i belîğ, teşbihin en kuvvetli ve en güzel kısmıdır. Bu kuvvet, müşebbehin müşebbehün-bihin seviyesine yükseltilmesinden ileri gelmektedir. Mesela, “Ahmet, aslan gibidir” cümlesiyle “Ahmet aslandır” ifadesini ele alalım. İkinci cümleden “benzemek şöyle dursun, Ahmet aslanını bizzat kendisidir” tarzında bir mana anlaşıldığından, bu cümle birincisinden daha veciz ve daha kuvvetlidir. Teşbih-i belîğ ile ayrıntılı bilgi için bk. Akdemir, *a.g.e.* s. 367.

¹⁹⁷ Şadi Eren, *Kur’an’da Teşbih ve Temsiller*, 2. Baskı, Nil Yayınları, İstanbul, 2002, s. 31.

¹⁹⁸ Bakara, 2/187.

¹⁹⁹ Râzi, *Tefsir*, 4/388- 389; Ebu’s Suud, *İrşad*, 1/201; Yazır, *Kur’an Dili*, 1/670.

²⁰⁰ Kurtubî, *a.g.e.* 16/554.

²⁰¹ Hicr, 15/26, 28, 33.

²⁰² Saffat, 37/11.

²⁰³ Hac, 22/5; Rum, 30/20; Furkan, 35/11 vb.

²⁰⁴ Nesefî, *Tefsir*, 3/411.

²⁰⁵ Said Havva, *a.g.e.* 14/310.

24. ayette Allah, “Denizde koca dağlar gibi akıp giden o görkemli gemiler de O’nundur” buyurmaktadır. Burada gemiler, dağlara benzetilmiştir. Büyüklükleri itibarıyla dağları andıran ve denizde yapılan gemilerin Allah’ın olduğu ifade edilmektedir.

Allah, bu ayette, beldeden beldeye, bölgeden bölgeye ve kıtadan kıtaya seyredip giden, içlerinde insanları ve onların muhtaç oldukları çeşitli şeyleri taşıyan gemilerin, ancak kendi emriyle seyrettiğini ve bunların, insanların hizmetine sunulan nimetlerden olduğunu bildirmektedir.²⁰⁶

Bu ayette birden çok Kur’anî mucize bulunmaktadır. Ayet, bizlere Allah’ın eşyayı insanın emrine vermiş olduğunu hatırlatmaktadır. Bunun sonucunda insan, bu dünyada taşımak, yolculuk ve birtakım şeyleri taşıyıp getirmek gibi birçok menfaatlerine yardımcı olan bu muazzam gemileri yapabilmiştir.

37. ayette, “Gök yarılıp da eriyip kızarmış yağ/kırmızıya boyanmış deri gibi bir gül hâline geldiği zaman” ifadesiyle kıyamet gününde göğün yarılacağı, renginin değişip kızaracağı ve âdeti bir boya veya deri hâline geleceği beyan edilmiştir. Burada da göğün durumu kızarmış yağ rengindeki güle benzetilmiştir.

Fahrettin Razî (ö. 606/1209), kıyamet günü çok şiddetli bir ateşin olacağını, bu ateşin alevinin göğe doğru yükseleceğini, göğün de erimiş bir tane gibi kıpkırmızı bir hâle geleceğini ifade eder.²⁰⁷

İbn Kesir (ö. 774/1373), ayetin tefsirinde şunları söylemektedir: “Gök, tıpkı bir tortunun, gümüşün kapta eritildiği gibi erir ve yağlamakta kullanılan boyaların kimi zaman kırmızı, sarı, mavi; kimi zaman da yeşil olması gibi renk renk olur. Bu durum, kıyamet gününün ne kadar vahim ve işin ne kadar çetin olduğunu göstermektedir.”²⁰⁸

Görüldüğü üzere, ayette Allah, kıyamet gününün korkunç durumunu serdederek insanların dikkatlerini açmaktadır. Devamında gelen ayetlerde de ifade edileceği üzere, o gün, günahkârlara günahları bile sorulmayacaktır. Zira herkes simasından tanınacaktır. Bundan dolayı Allah, o dehşetli günün azabına karşı insanları uarmaktadır.

Rahman Suresi’nde teşbih yönteminin kullanıldığı bir diğer ayet de 58. ayettir. Bu ayette Cenab-ı Hak, 56. ayet-i kerimede geçen ve “Orada bakışlarını sadece eşlerine

²⁰⁶ Taberî, *Tefsir*, 8/102.

²⁰⁷ Râzi, *a.g.e.* 21/120.

²⁰⁸ İbn Kesir, *Tefsir*, 14/7654.

çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur ” şeklinde nitelendirdiği hurileri 58. ayette yakut ve mercana benzetmektedir.

Razî bu teşbihi şöyle izah etmektedir: “Bu, incinin beyazlığının ve yakutun kırmızılığının güzelliğine bir teşbihtir. Mercan, incinin küçüğü olup, beyazlık ve parlaklık bakımından, büyüğünden çok çok ileridir. Bu teşbihin, o kadınların temiz ve saflıklarını anlatmak için yapıldığını söylersek, deriz ki, bu hususta şöyle bir incelik var: Geçen ayetteki “*Onlara eşlerinden önce ne bir insan ne de bir cin dokunmamıştır*” tabiri o kadınların kötülükten ve ahlâksızlıktan uzak olduklarına; “*Sanki onlar yakuttur, mercandır*” ifadesi de, onların cennette seçkin, saf, berrak ve tertemiz oluşlarına bir işaretidir. Binaenaleyh Cenab-ı Hak, ilk defa aklî-zihnî hususu zikrederek işe başlamış, sonra da maddî-hissî olan hususu zikretmiştir.

Bu ayetin, önce geçen ayeti tekit eden bir ifade olduğu da söylenebilir. Çünkü bu kadınlar, bakışlarını sadece eşlerine hasrederek, insan ve cinle beraber olmaktan sakınmış ve cinsî münasebetten kaçınmışlardır. Böyle olunca, âdetâ madenin göbeğindeki yakut, sedefinde korunmuş ve hiç bir el tarafından dokunulmamış olan bir inci gibi olmuş olurlar.”²⁰⁹

Burada çok güzel bir incelik vardır. Dikkat edilirse, Allah, cennetteki hurileri insanların dünyada iken en çok istedikleri şeylere benzeterek zikretmiştir. Ayrıca bunları insanın hayal bile edemeyeceği bir şekilde vasıflandırmıştır. Böylelikle, hem insan hem de cinlere, “Bakın! İşte cennet sizin hayal bile edemeyeceğiniz şeylerle bezeli. Dünyanın aldaticı güzelliklerine kanıp da yanlış yola gitmeyin. Rabbinizi unutmayın. Emirlerime uyup sorumluluklarınızı yerine getirin. Sizi aldatan o güzelliklerin çok çok daha fazlasını ben size vereceğim” mesajını vererek, insanın hedefini son derece cazip bir şekilde sokmuştur. Yani teşvik yöntemini kullanmıştır. Bu da bizlere, eğitimde amaca ulaşabilmek için konulacak hedefin ve yapılacak teşviklerin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Son olarak 6. ayet üzerinde bir duralım. Bu ayette de Allah’ın engin ilmini ve eşsiz sanatını kullandığı görülecektir. Şöyle ki: Ayette “*Bitkiler/yıldızlar ve ağaçlar secde ederler*” buyurulmaktadır. Her ne kadar burada net olarak bir teşbihten bahsedilemese de, biraz dikkatli incelenirse bir edebî sanatın varlığı kendini ele verecektir ki, bu edebî sanat istiaredir. Neticede istiare, teşbihle alakalı bir sanattır. Zira istiare, müşebbeh, teş-

²⁰⁹ Razî, a.g.e. 21/143- 144.

bih edatı ve teşbih yönünün hafzedilerek sadece müşebbehün bih'in kullanıldığı bir teşbih çeşididir.²¹⁰ Normalde secde etmek, insana mahsus bir eylemdir. Bitkilerin/yıldızların ve ağaçların secde etmesi ise, onların yaratılış gayelerine uygun olarak Allah'a boyun eğmeleri şeklinde açıklanmıştır.²¹¹ Allah, tabiatta bulunan insan dışındaki bu varlıkların görevini insanın secde etmesine benzeterek, onların yaratıcılarına karşı görevlerini yerine getirmede ne kadar duyarlı olduğunu insanlara ibret olarak göstermiştir.

4. TEMSİL (BENZETİŞİM) YÖNTEMİ

Surede kullanılan bir diğer eğitim yöntemi de temsil yöntemidir. Temsilin kelime anlamı, “Bir şeyin aynısını veya benzerini yapmak, sunmak ya da tasvirini yapmaktır.”²¹² Bir başka ifadeyle temsil, anlaşılması güç bir durumu, daha belirgin ve çok bilinen benzeriyle anlatmaktır. Soyut kavramların somut olaylarla canlandırılıp şekillendirilmesi de bir temsildir. Temsilde kavramın veya durumun kendisi değil, benzeri söz konusudur.

Bazı belagat bilginleri teşbih ile temsil arasında bir fark görmez. Ancak, manada yakınlık aynı anlamı taşımayı gerektirmediğinden, genellikle ayırım cihetine gidilmiştir.²¹³

Çok cihetle yapılan teşbihe, temsil denir.²¹⁴ Mesela, âlim birisi hakkında “o bir deryadır” sözü teşbihtir. “O, hem yakındakilerin hem de uzaktakilerin istifade ettiği bir denizdir. Yakındakiler denizin cevherlerinden, uzaktakiler de bulutlarından istifade ederler” sözü ise bir temsildir. Teşbih umumî, temsil ona nispetle hususîdir. Her temsil teşbihtir, fakat her teşbih temsil değildir.²¹⁵

Temsil, en uzak hakikatleri yakına getiren bir dürbün, en dağınık meseleleri toplattıran bir cihet-i vahdet, en yüksek gerçeklere ulaştırıran bir merdiven, gaybî gerçeklere açılan bir penceredir.²¹⁶

Temsil, “huri kavramı” gibi gaybî bir şeyi zihne yaklaştırır. Haşir gibi anlaması güç bir meselede muhatabı ikna eder. Allah yolunda infak gibi bir meselede insanları

²¹⁰ Nusrettin Bolelli, *Belagat*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001, s. 79.

²¹¹ Yazır, *Kur'an Dili*, 6/4664.

²¹² İbn Manzur, *Lisan*, 14/19; Ayverdi, *Sözlük*, 3/3109- 3110.

²¹³ Eren, *a.g.e.* s. 39.

²¹⁴ Haşimî, *a.g.e.* s. 262; Carim- Emin, *a.g.e.* s. 35.

²¹⁵ Abdülkâhir Cürcanî, *Esraru'l Belaga*, (Şerh ve Ta'lik: Muhammed Hafacî), 3. Baskı, Mektebetü'l Kahire, Kahire, 1989, s. 75.

²¹⁶ Bediuzzaman Said Nursî, *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 377.

meylettirir. Faiz gibi haksız bir kazançtan onları vazgeçirir. Methettiğini göklere çıkarır, zemmettiğini yerin dibine batırır. Muhatabın dikkatini çekerek fikir gücünü harekete geçirir. Çok söze muhtaç bırakmadan veciz bir şekilde meramın ifadesini sağlar.²¹⁷

Temsilin en önemli özelliği ise, az öncede ifade edildiği üzere, hissî bir şeyi akli bir şeyle, sanal bir şeyi gerçek ve mevcut bir şeyle tasvir etmektir. Diğer taraftan, fikirlerin daha iyi anlaşılması için, bazı kavram ve düşüncelerin misalle anlatılmasına temsil yöntemi denir.²¹⁸

İnsanların kavramakta zorlandıkları Allah'ın sıfatları, peygamberlik, vahiy, ahiret hayatı, cennet, cehennem, melek vb. soyut kavramları anlatabilmenin en kolay yolu, somut olaylardan veya varlıklardan benzerlerini bulup göstermek suretiyle anlatmaktır. Bazı bilgileri daha etkili ve çarpıcı bir şekilde sunmak ve zihinlerde yer etmesini sağlamak için de yine temsile başvurulur.²¹⁹

Temsil yönteminin eğitim- öğretim faaliyetlerindeki faydalarını şu şekilde açıklamak mümkündür:

- * Anlamaların zihinlere yerleşmesi için, duygular dünyasında bir model oluşturur.
- * Uzağı yaklaştırır.
- * Kapalı manaları açar.
- * Mücerret (soyut) fikirleri, herkesin anlayacağı şekilde müşahhas (somut) hâle getirir.²²⁰

Hamdi Yazır (1878- 1942) da Bakara suresi 17. ayeti²²¹ tefsir ederken temsil yönteminin insan eğitimindeki önemine dikkat çekerek şunları söylemektedir: “Edebiyatta anlatım ve cazibe açısından temsilin, izah etme ile ilgili büyük önemi vardır. Çoğunlukla akıllar, kuruntuların müdahale ve saldırılarına maruz kaldıklarından, gizli düşünceleri iyice anlamaktan mahrum kalır. Temsil ise, kuruntuları akla bağlar; hakikati, cahil ve anlayışı kıt kimselere bile anlatmaya sebep olur. Çünkü temsil, ince, düzenli ve gizli düşüncelerin perdelerini atarak, onları açık hissedilen şeyler kisvesi içinde açıklar; ta-

²¹⁷ Abdurrahman Hasan el Meydanî, *Emsalü'l Kur'an*, Daru'l Kalem, Dımaşk, 1992, ss. 59- 60.

²¹⁸ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, s. 195.

²¹⁹ Cebeci, *Din Eğitimi*, s. 77.

²²⁰ Özbek, *a.y.*

²²¹ Ayetin meali şöyledir: “Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır; (artık hiçbir şeyi) görmezler.”

nınmadık şeyleri tanınmış, görülmedik şeyleri görülmüş gibi ortaya çıkarır ve anlatır. İş, temsilin kullanılacağı yeri bilmek ve onu güzel kullanabilmektedir.

İşte İslam dini Bakara 17. ayette olduğu gibi imanı, hissedilen ve görülenden önce, doğrudan doğruya aklî ve kalbî olan gayba ve hakikatin başlangıcı ve sonucu bulunan tek hakka isnat ederek, insana ait ruhu, meselden hakikate, temsilden tahkike yükseltmiştir. Kur'an, bu yükselmeyi temin için gerçekleri aklî ve kalbî değerleriyle sağlam bir şekilde açıkladıktan ve tebliğ ettikten sonra, o akla uygun düşünceleri temsiller ile de anlayışa yaklaştırmış ve telkin etmiştir. Bunu yaparken tahkik ile temsil arasına açık bir karine koyarak, doğru ile yanlış birbirine benzetmekten saklı tutmuştur.”²²²

“Kur'an zihni eğitirken temsil yöntemine yer verir” diyen Bayraktar Bayraklı da, konumuzla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Temsil, hayal ile bilgi arasında köprü vazifesi görür. Kur'an, bu manevî hâli maddî bir şeye benzeterek zihne sunuyor. Burada insan zihnindeki duymalara dikkat edilmesi zorunludur. *“Allah'tan başkasını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev yapan örümceğin hâli gibidir. Hâlbuki evlerin en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır, keşke bilselerdi”*²²³ ayetinde olduğu gibi, eğer bir kimse örümcek görmemişse, bu örnek ona verilmez, böyle bir temsil getirilmez.”²²⁴

Temsil yönteminin her şekliyle ve her yönüyle bir eğitim- öğretim yöntemi olarak Kur'an'da kullanıldığını Allah, şu ayetle bildirmektedir:

*“Gerçekten biz bu Kuran'da insanlar için her şeyden misal getirdik. Olur ki onlardan öğüt alırlar.”*²²⁵

Kur'an'daki temsil yönteminin kullanıldığı ayetlerden birkaçını zikrelelim:

*“Görmedin mi Allah sana nasıl bir temsil getirmiştir. Güzel bir kelime, kökü sağlam ve dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyşini verir. Allah, insanlara böyle misaller getirir ki çok iyi düşünüp ibret alsınlar.”*²²⁶

Bu ayette güzel söz, insanlara faydasının büyüklüğü ve kökünün sağlam oluşu itibariyle meyve veren, gölgesi, yaprağı ve odunu olan bir ağaca benzetilmiştir.

²²² Yazır, *Kur'an Dili*, 1/ 244- 245.

²²³ Ankebut, 29/41.

²²⁴ Bayraklı, *İslam'da Eğitim*, ss. 206- 207.

²²⁵ Zümer, 39/27.

²²⁶ İbrahim, 14/24- 25.

“Kötü bir sözün durumu da yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan bir ağaç gibidir.”²²⁷ Bu ayette de kötü söz, köksüz bir ağaca benzetilerek, özellikle küfür, sövğu gibi sözlerin ne kadar temelsiz olduğunun altı çizilir.

Kur’an, çok fazla mükâfat fikrini ise şu temsil ile anlatır: “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”²²⁸

Kur’an, kötü olarak kabul ettiği bir amelden insanları vazgeçirmek için de şu şekilde etkili bir temsil getirir: “Ey inananlar! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Başkasının kusurlarını araştırmayın. Birbirinizi çekiştirmeyin. Biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bundan tiksindiniz değil mi? Öyleyse Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, tövbeyi çokça kabul edendir, çokça merhamet edendir.”²²⁹

Hz. Muhammed (s.a.v.) de sözlerinin iyi anlaşılması, hatırlanmasının kolay ve tesirli olması için konuşmalarında sık sık temsile yer vermiştir. Aşağıdaki hadis, Hz. Peygamberin kullandığı temsil yöntemine güzel bir örnektir:

“Kur’an okuyan müminin misali kokusu güzel, tadı hoş portakal gibidir. Kur’an okumayan müminin misali de kokusu olmayan lezzetli bir hurma gibidir. Kur’an okuyan münafıkların misali ise, kokusu güzel, fakat tadı acı olan fesleğen gibidir. Kur’an okumayan münafığın misali ise kokusu bulunmayan, tadı da acı olan Ebu Cehil karpuzu gibidir.”²³⁰

Rahman Suresi’nde Cenab-ı Hakk’ın temsil yöntemine başvurduğu ayet olarak 33. ayete dikkat çekmek istiyoruz. Bu ayet-i kerimede Muhammed Esed’in (1900-1992) yorumuyla şu husus zikredilir: “Siz ey görünmez varlıkların ve insanların şerhleriyle bir arada yaşayanlar! Eğer göklerin ve yerin ötelere geçebileceğinizi düşünüyorsanız, haydi geçin! Ama onların ötesine geçemezsiniz, Allah’tan bir yardım olmazsa!”²³¹

Dikkat edilirse bu ayette Allah, âdeta insanlara ve cinlere meydan okumaktadır. Hamdi Yazır, bu ayet grubuyla ilgili şunları söylemektedir:

²²⁷ İbrahim, 14/26.

²²⁸ Bakara, 2/261.

²²⁹ Hucurat, 49/12.

²³⁰ Buharî, *Et’ime*, 30; *Fedailü’l Kur’an*, 17, 36; *Tevhit*, 57.

²³¹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı, -Meal- Tefsir-*, (Çev. Cahit Koytak- Ahmet Ertürk), 5. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, C. 3, s. 1097.

“Bu emir onları aciz bırakmak içindir. *“Fakat çıkamazsınız bir sultan olmadıkça...”* Yani bütün o göklerin ve yerin kuvvetlerini mağlup edecek başka bir kuvvet ve saltanat olmadıkça çıkamazsınız. Zaten öyle bir kuvvetiniz de yoktur.

Cin ve insan, kendilerine sekalân ismi verilecek kadar itibar ve şöhrete sahip olmakla birlikte, bütün yer ve gök kuvvetlerinin üstüne çıkacak derecede bir kuvvet ve saltanatı elde etmiş değillerdir. Onun için ayette, onlara hitaben “Allah tarafından bahşedilecek bir kuvvet veya bir emir olmadıkça çıkamazsınız, kaçamazsınız” denilmektedir.”²³²

Süleyman Ateş ise 33. ayete şöyle bir yorum getirir:

“Burada cinlerin ve insanların göklerin ve yerin derinliklerine hiç geçemeyecekleri değil; ancak bir kudret ile geçebilecekleri, göklere geçmeye ne kadar uğraşsalar da üzerlerine gönderilen aleve pullanmış bakırlarla engellenecekleri, bu engelleri yenemeyecekleri anlatılmaktadır.

İnsanoğlu bugün aya ulaşmış, içinde bulunduğumuz güneş sisteminin bazı gezegenlerine uydular göndermiştir. Fakat insan olarak henüz kendi güneş sisteminin dışına çıkamadığı gibi, kendi sistemimizde de ayın sınırından öteye gidememiştir. Zaten çıkması da pek mümkün görünmemektedir. Çünkü buna çok engel vardır. Bir uzay gemisinin Dünya atmosferinden kurtulup tekrar dönmesi sıralarında aracın atmosferde sürtünmesinden meydana gelen çok yüksek ısının, aracı yakmaması için aracın ısıya dayanıklı porselenlerle kaplanması gibi çok tedbir alınmıştır. Ama bu, güneş sisteminin içinde böyledir. Bu güneş sisteminden kurtulup başka bir yıldız sisteminin alanına girmesine ne ömrü yeter ne de buna imkân olur.

Evvla insanoğlunun sürati ne olursa olsun, herhangi bir araçla Güneş sisteminin dışına çıkmasına ömrü ve imkânları yeterli değildir. Güneş sistemi içinde bazı yıldızlara gitme çabaları olacağına ayette işaret vardır; ama insanların daha fazla ileriye gidemeyeceklerine de işaret vardır. Çünkü güneşten ve diğer güneşlerden gelecek, sürtünmelerden doğacak, parçalanan yıldızlardan yansıtacak çeşitli zararlı ışınlar, bütün çabaları sonuçsuz bırakır.

Esasen ayetin amacı, bunu anlatmak değildir; biraz önce söylediğimiz gibi cinlerin ve insanların, Allah’ın huzurunda hesap vermekten hiçbir suretle kurtulamayacaklarını vurgulamaktır. Ancak bu mana, Kur’an’ın genel üslubuna uygun olarak temsili ve

²³² Yazır, *Kur’an Dili*, 6/4682.

tasvirî bir şekilde anlatılmıştır. Bu ifadede bilimsel gerçeklere de işaret sezmemekteyiz. Bununla birlikte, ayette “Mutlaka bugün ulaşılan teknik ilerlemeler kastedilmiştir” diye kesin bir hüküm veremeyiz. Gerçeği Allah bilir.”²³³

Gerek teşbih yöntemi, gerekse temsil yöntemi Kur’an’da çok sık olarak kendilerine başvuru olan önemli yöntemlerdir. Bu yöntemlerin surede kullanılmasıyla, Allah’ın sanatının güzelliği ve Kur’an’ın müthiş belagati sergilenmiş; insanların bilemedikleri, kavramakta güçlük çektikleri soyut kavramlar somutlaştırılarak, meseleleri kavramaları kolaylaştırılmıştır.

Din eğitimcileri de bu yöntemlere başvurarak insanların, özellikle de çocukların anlamakta güçlük çektikleri birtakım hususları anlaşılır hâle getirmelidirler. Böylelikle, kapalı gibi gözüken birtakım soyut kavramlar daha kolay kavranabilecek ve insanların kafasındaki soru işaretleri dağılıp gidecektir.

5. TEKRAR YÖNTEMİ

Hayatımızda öğrenmemiz gereken her şey, herkesin bir bakışta, bir deneyişte öğrenebileceği şeyler değildir. Keza insanların tamamının zihnî seviyeleri de her şeyi bir deneyişte öğrenecek seviye de değildir. Yani öğrenme konularının hepsi aynı kolaylıkta olmadığı gibi, öğrenecek kimselerin yetenekleri de aynı olmaz. Bir kısım insanlar öğrenme konularını bir defada öğrenirken, diğer bir kısmı ise bunu başaramamaktadır. Bu durumda tekrar ve egzersiz gündeme gelmektedir.

Tekrar, “ilk defa yapılan bir işin veya söylenen bir fikrin ikinci defa yapılması”²³⁴ olarak tanımlanmaktadır. Belagatçiler, tekrarı, “lafzın mana üzerine defalarca delalet etmesi”²³⁵ şeklinde tarif etmektedirler. Tekrarı şu şekilde tanımlamak da mümkündür: “Tekrar, anlamı kuvvetlendirmek veya pekiştirmek, anlatılmak istenen şeyi etkili, sürekli değişik ve ilgi çekici bir biçimde kılmak için, seslerin, birtakım hecelerin, kelimelerin aynen veya değişiklikler içinde sıralanmasıdır.”²³⁶

Tekrar, hem öğrenmede hem de pekiştirmede, öğrenilenleri korumada ve hatırlamada etkisi olan mühim bir yöntemdir. Konunun öneminin vurgulanması, dikkati yoğunlaştırması, anlama ve kavramayı sağlaması bakımından da ehemmiyet taşır. Aynı

²³³ Süleyman Ateş, *Çağdaş Tefsir*, 9/193- 194.

²³⁴ Ayverdi, *Sözlük*, 3/3092; Şemseddin Sami, *Kâmûs u Türki (Temel Türkçe Sözlük)*, (Sadeleştirilenler: Metin Akar ve Arkadaşları), Tercüman Gazetesi Armağanı, İstanbul, 1985, C. 3, s. 1334.

²³⁵ Ali Erbaş, *Kur’an’daki Tekrarlar ve Sırları*, Marmara Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1987, s. 10.

²³⁶ *MEB Türk Ansiklopedisi*, C. 31, “Tekrar” md.

işin tekrarı ve devamı, bir taraftan öğrenmeyi kolaylaştırırken diğer taraftan öğrenilecek konuya yatkınlık da sağlamaktadır. Öğrenmeye yönelik tekrarlar, beyinde birbirilerinden ayrı, fakat aynı değerde izlenimler bırakmaktadır. Yani öğrenmede mükemmelleşme tekrarlar yoluyla elde edilmektedir.²³⁷

İnsan ruhu kendisine söylenenlerden etkilenecek duyarlılıkta yaratılmıştır. Ne var ki, bu etki, süreli ve geçici bir nitelik arz etmektedir. Bu itibarla ruha söylenen şeylerin tekrarı gerekir.²³⁸ Ayrıca tekrar, unutkanlığa karşı hafızayı güçlendirme yollarından biridir.²³⁹

Ne var ki, herhangi bir eylemin tekrarlanması, tekrar dile getirilmesi, çok sevilse de bir yemeğin tekrar tekrar yenmesinin bıkkınlık vermesi gibi insanın hoşuna gitmez. Zira sürekli tekrar, insanın hem kulağına hoş gelmez, hem de kafasını şişirir. Okunan bir kompozisyon, şiir veya romanda aynı şeylerin defalarca dile getirilmesi okuyucuyu bıktırır bir durumdur. Ayrıca bunların bir de aynı cümlelerden meydana geliyor olması daha da sıkıcı şeylerdir. Fakat aynı sıkıcılığı Kur'an'da görmek mümkün değildir.

Kur'an'da, üzerinde ciddiyetle durulması gerekli görülen önemli meseleler, devamlı olarak tekrarlanmıştır. Böylece Kur'an, insanların asî tabiatlarına ve ürkek nefislerine nüfuz eden bir yol bulmuş, onları kendine ısındırmış ve böylece bir sulh ve sükûn ortamı hâsıl olmuştur. Kur'an'ın, tevhit akidesini yerleştirmek, şirk yarasını da tedavi etmek için, birkaç defa, bazen açıklamalar yaparak, bazen imalarda bulunarak; bazen kısa, bazen de uzunca bu tekrar vasıtasını kullanmış olması, bunun en güzel örneklerinden biridir.²⁴⁰

Kur'an, bu yöntemi uygularken tekrarı iki şekilde yapmaktadır: 1. Konuların tekrarı, 2. İfadelerin tekrarı. Özellikle belli konular ve bazı kıssalar Kur'an'da çokça zikredilirken, bunlarda ana fikir aynı kalmakta, fakat ifade biçimi ve üslup değişmektedir. Bazen de aynı ifadeler herhangi bir değişiklik yapılmadan tekrar edilmektedir.²⁴¹

Örneğin, Kur'an'da Allah'ın kudreti ve sıfatları, cennet, cehennem, ahiret günü, akıl, kibir, cihat, cimrilik, doğruluk, dostluk, dünya hayatı, fesatçılık, Firavun, fitne, gayb, hayat, İslam, zekât, Yahudiler, kâfirler, kâinatın yaratılışı, Kur'an, melekler, mü-

²³⁷ Lütfi Öztabağ, *Psikolojide İlk Adım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, ss. 138- 139.

²³⁸ Muhammed Kutub, *İslam Terbiye Metodu*, (Çev. Ali Özek), Hisar Yayınları, İstanbul, 1977, s. 261.

²³⁹ Dale Carnegie, *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), 11. Baskı, KITSAN Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 81.

²⁴⁰ İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'an*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1990, s. 394.

²⁴¹ Celal Yıldırım, "Kur'an'a Göre Din Eğitiminin Genel Metotları," *Erciyes Üniversitesi İFD*, Kayseri, 1988, S. 5, s. 178.

nafıklar, müşrikler, namaz, İbrahim, Musa, Nuh ve nübüvvet gibi konular, çokça tekrar edilen ve üzerinde durulan hususlardır. Hemen her defasında değişik yönleri ile ele alınan bu konularda ana fikir genellikle değişmemektedir. Aşağıda ayrıntılarıyla açıklayacağımız üzere Rahman Suresi'nde geçen “*O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız?*” ayetiyle, yine Kur'an'ın pek çok yerinde tekrarlanan, Allah'ın iştirici,²⁴² bilici,²⁴³ görücü,²⁴⁴ bağışlayıcı,²⁴⁵ merhametli,²⁴⁶ hikmet sahibi²⁴⁷ vs. olduğunu ifade eden ayetler bu çerçevede değerlendirilebilir.

Bilinmelidir ki, bir konu, bilgi veya düşünce, körü körüne, bir makine gibi değil; insanların ilgi, ihtiyaç ve durumlarına göre tekrarlanırsa amaca hizmet edecektir. Tebliğ ve tavsiyenin güzelliği yönünden önemli olan husus, temel konuyu muhafaza edip onu her defasında çeşitli şekil ve ifadelerle tekrarlamak, böylece tekrarın bıktırıcı olmamasını sağlamaktır. Bu yüzden Kur'an, konuları ve kıssaları tekrar ederken, her tekrarda durum ve ihtiyaca göre, farklı üslup ve ifadelerle ya da konuların değişik bölümlerini sunmaktadır. Bu sayede ilgi ve dikkat uyanık tutulmakta, hafızanın onu daha rahat kavraması ve tutması sağlanmaktadır.²⁴⁸ Kur'an'ın, inişi sırasında öncelikle yetişkinlere yönelik olduğu ve yetişkinlerin de bilgi edinmek için daha uzun bir zamana ihtiyaç duydukları dikkate alınırsa, Kur'an'daki bu tekrarların anlamı ve önemi daha iyi anlaşılır.

Kur'an, tekrar yönteminin niçin kullanıldığını, konuların ve olayların tekrarlanmasının amacını şöyle belirtir: “*Gerçek şu ki, biz bütün bunları onlara iyice düşünüp ibret alsınlar diye, tekrar tekrar açıkladık.*”²⁴⁹ Bu ayet, Kur'an'da yapılan tekrarların bir amacının da muhataplarının düşünüp ibret almaları olduğunu ifade etmektedir.

Rahman Suresi'ne bakıldığında hemen göze çarpan, surenin gerek okunuşunda gerekse anlamında farklılık oluşturan “*Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?*” ayeti Kur'an'ı Kerim'de geçen tekrarların en meşhur olanıdır. Aynı ayet, surenin farklı yerlerinde 31 defa zikredilerek muhatapların dikkati çekilmekte ve onların içerisinde bulunduğu nimetleri idrak etmeleri istenmektedir. Genel tekrarlar ve lafız tekrarları konusunda en fazla görüş, Rahman Suresi'ndeki tekrarlara yönel-

²⁴² Bk. Bakara, 2/137; Âl-i İmran, 3/34; Nisa, 4/134; En'am, 6/115 vb.

²⁴³ Bk. Bakara, 2/29, 115, 137; Âl-i İmran, 3/121; Nisa, 4/11, 17, 35; Maide, 5/7, 54, 76 vb.

²⁴⁴ Bk. En'am, 6/50; Nur, 84/39; Şûra, 42/11; Mücadele, 58/1.

²⁴⁵ Bk. Bakara, 2/226; Nisa, 4/99; Mücadele, 58/2; Mümtehine, 60/7.

²⁴⁶ Bk. A'raf, 7/167; Yusuf, 12/92; Ahzab, 33/43; Hadid, 57/9.

²⁴⁷ Bk. Bakara, 2/209; Tevbe, 9/28; Şûra, 42/51; Zariyat, 51/30.

²⁴⁸ Mehmet Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 2. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004, s. 168.

²⁴⁹ İsra, 17/41; Furkan, 25/50; Ahkâf, 46/27.

tilmiştir. Bu bakımdan, Kur'an ilimleri otoriteleri, söz konusu tekrarlara özellikle yer vermiş; Arap dilinin belagat kaidelerine ve tefsir usulüne göre bunları izah etmiştir.²⁵⁰

Ulemanın adı geçen tekrarları izah tarzı, müteallak (bağlı olduğu ayet) farklılığında birleşmektedir. Başka bir ifadeyle, müfessirlerce, tekrar edilen ayetlerin, siyak-sibakı (bağlamı) dikkate alınarak tekrar edildiği vurgulanmış; her tekrar edilen ayetin, bir önceki nimetlerle irtibatlı olduğu dile getirilmiştir.²⁵¹

Peki, müfessirlerin ve Kur'an ilimlerinde temayüz etmiş âlimlerin izah tarzı olan bağlam farklılığı, Rahman Suresi'nde geçen bu tekrarların ikna edici bir açıklaması olabilir mi?

Fahrettin Razî (ö.606/1209) bu hususla ilgili şunları söylemektedir: “Tekrarın faydası, bir şeyi iyice anlatmak, onu zihinlere yerleştirmektir. Ama suredeki bu hususî sayının meselâ 31 şeklinde oluşuna gelince, biz deriz ki: Bu manadaki sayılar tevkifidir. Bunların niçin bu şekilde takdir edildiğine, insanın akli ermez. İnsan zihni bu tür bir sorunun cevabına tam olarak vâkıf olamaz. Bu nedenle “*Şimdi rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?*” mealindeki ayetin 31 defa tekrarlanışını insan akli çözemez.²⁵²

Bunu çözmek isteyen bir kısım Kur'an yorumcuları, bu tekrarları çeşitli şekillerde açıklamaya çalışmışlardır. Bunların en meşhuru şu izah tarzıdır: 31. ayete kadar tekrarlanan ilk sekiz ayet, herkesin istifade ettiği genel nimetler açıklandıktan ve Allah'tan başka her şeyin fâni olduğu beyan edildikten sonra zikredilmiştir. 45. ayete kadar sonraki yedi ayet, cehennem azabını tasvir eden ayetlerden sonra gelmiştir ki, “*Bu onun yedi kapısı vardır*”²⁵³ ifadesinde olduğu gibi cehennemin yedi kapısı olduğunu ima etmektedir. 78. ayete kadarki son sekiz ayet ise, diğer iki cennetin nimetlerini beyan eden ayetlerden sonra gelmiştir ki, bu da aynı şekilde cennetin sekiz kapısına gönderme yapmaktadır.²⁵⁴

Dikkat edilirse tekrarlanan ilk sekiz ayetin ima ettiği bir sayı bulunamamış, ancak cehennem ve cennetle ilgili ayetler hakkında bazı akıl yürütmeleri yapılmıştır. Bu bakımdan, suredeki tekrarları açıklamak için bu izahların yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

²⁵⁰ Erdoğan Baş, *Kur'an'ın Üslubu ve Tekrarlar*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003, s. 212.

²⁵¹ Muhammed b. Abdullah ez Zerkeşi, *el Burhan fi Ulumi'l Kur'an*, (Nşr. Mustafa Abdülkadir Ata), Daru'l Fikr, Beyrut, 2001, C. 3, ss. 21- 23; Celalüddin Abdurrahman es-Suyutî, *el İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, (Thk. Mustafa el Buğa), 4. Baskı, Dar-ı İbn Kesîr, Beyrut, 2000, C. 2, s. 850.

²⁵² Razî, *Tefsir*, 21/85.

²⁵³ Hicr, 15/44.

²⁵⁴ Razî, *a.g.e.* 21/86; Nizamettin Hasan en Nisaburî, *Garaibu'l Kur'an*, (Nşr. İbrahim Atve İvez), Halfa, 1970, C. 27, s. 71; Zerkeşi, *a.g.e.* 3/ 22- 23.

Şu kadar var ki, zikredilen akıl yürütmenin, cehennem ve cennetle ilgili ayetler arasında geçen tekrarlar için bir anlam ifade ettiği söylenebilir. Bunun kabul edilebilir bir yanının bulunabileceğini itiraf etmekle birlikte, ilk sekiz tekrarın böyle bir sebebinin bulunamadığını vurgulamak gerekmektedir. Bundan dolayı Zerkeşî (ö. 794/1391), bu tür yorumları zorlama olarak nitelendirmiştir.²⁵⁵

Bir kısım âlimler ise, söz konusu tekrarları, Arap dilinin tekrar hususiyeti ile açıklamaya çalışmıştır. Esasında Kur'an'da geçen tekrarlar konusuna temas eden hemen her âlim, bu tekrarları Arap dilinin bir özelliği olarak görme eğilimindedir. Örneğin Şerif Mürteza (ö. 436/1044), suredeki tekrarları izah ederken Arap şiirinden muhtelif örnekler vererek konuyu izah etmektedir.²⁵⁶

Şunu da belirtmek gerekir ki, Kur'an'daki lafzî tekrarlar, Arap dilindeki ve diğer dillerdeki lafzî tekrarlarla kıyaslandığında, arada belirgin farkların bulunduğu görülmektedir. Çünkü Kur'an, aynı lafzî kendisine has bir üslupla kullanılmaktadır. Bu bakımdan Kur'an'daki lafzî tekrarları Arap dilindeki ve diğer dillerdeki lafzî tekrarlarla açıklamak mümkün değildir.²⁵⁷

Şerif Mürteza, bu suredeki tekrarların, Allah'ın birçok nimetini ortaya koyduğu için güzel bir tekrar olduğunu söylemiş; Allah'ın her nimeti zikrettikten sonra onu tekit ettiğini ve bu nimete nankörlük edeni yediğini bildirmiştir. Mürteza, bu tür tekrarı, bir şahsın başka birine "Ben mal vererek sana ihsanda bulunmadım mı? Çirkinliklerden kurtararak sana ikram etmedim mi? Ben şöyle şöyle yaparak sana iyilik yapmadım mı?" demesine benzetmiştir.²⁵⁸ Ancak bu sözler, nimeti başa kakmak anlamında söylenmiş olmayıp, iyiliğe karşı muamelenin keyfiyetini açıklamak manasında söylenmiştir.

Necmettin Tuft'nin (ö. 716/1316) dediği gibi²⁵⁹ suredeki nimetleri kısımlara ayırarak 25. ayete kadar dünyevî nimetlerin zikredildiğini, bundan sonraki ayetlerde ise ölüm, cehennem ve cennet gibi ahiretle ilgili ayetlerin getirildiğini söylemek mümkündür.

²⁵⁵ Zerkeşî, *a.g.e.* 3/22.

²⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için Bk. Erdoğan Baş, *a.g.e.* s. 215 vd.

²⁵⁷ Baş, *a.g.e.* s. 217.

²⁵⁸ Şerif Mürteza Ali b. Hüseyin el Alevî, *Emali'l Mürteza*, (Nşr. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim), Darü'l İhyai'l Kütübü'l Arabiyye, Beyrut 1957, C. 1, s. 123.

²⁵⁹ Bk. Süleyman b. Abdülkahir el Bağdadî, *el İksîr fi İlmi't Tefsir*, (Nşr. Abdülkadir Hüseyin), Kahire, 1977, s. 251.

Ölüm ve cehennemle ilgili ayetlerin nasıl nimet olarak kabul edilebileceği ulema tarafından açıklığa kavuşturulmuş; insanın o tehlikelere düşmeden evvel ikaz edilmesinin de bir nimet olduğu bildirilmiştir.²⁶⁰

Masiyetten korunmak ve itaate sevk etmek maksadıyla cehennem azabından bahsetmenin nimet olduğu söylenebilir. Hatta Mecelle'nin "Def-i mefasit celb-i menafiden evladır."²⁶¹ (Zararlı olanları ortadan kaldırmak, faydalı olanları elde etmekten daha güzeldir.) şeklindeki küllî kaidesinde ifade edildiği gibi, cehennem azabına sürükleyecek unsurlardan sakındırmak daha etkili bir ikna yöntemi olabilir.

Surede geçen bu ayetle ilgili bir araştırmacımız da şu şekilde bir görüş belirtmiştir: "Dünya ve ahiret nimetlerinin özünü içeren bu surede, Allah'ın âdeti bir haykırışı söz konusudur. Bu suredeki (ve benzer surelerdeki) tekrarı, normal bir ses tonu ve ifade gücüyle başlayıp her tekrar edilişte bu ses tonunun ve ifade gücünün bir derece yükseldiği bir mesaj ve anlam vurgusuyla açıklamak mümkündür. "Acele et, acele et, acele et", "Koş, koş, koş", "Çabuk, çabuk, çabuk" cümlelerinde olduğu gibi, bu tür ifadelerde tekrar adedi arttıkça vurgu ve ses tonu da o oranda artmaktadır.

Bir babanın büyüttüğü, her türlü ihtiyacını karşıladığı evladı kendisini tanımaz, onun gösterdiği çizgide hareket etmez, malını çarçur eder ve babasını toplum huzurunda rencide ederse, o babanın evladına seslenişi sert ve acı olur. Bu esnada babanın evladını çağırıp ona olan iyiliklerini saydığını ve her iyiliğin akabinde "Neden bunları unutuyorsun, neden bunların kıymetini bilmiyorsun?" cümlelerini tekrarladığını göz önüne getirmek, suredeki tekrarların anlaşılmasına yardımcı olacaktır.²⁶²

Allah'ın insana olan lütfu ve ihsanı dikkate alındığında böyle bir benzetme biraz daha açıklık kazanmakta, Yaratan'ın insana olan merhameti kendini biraz daha hissettirmektedir. Çünkü O, merhametlilerin en merhametlisi²⁶³ olduğu için insanlara ve cinlere bahşettiği nimetlerini tekrar tekrar hatırlatmaktadır. O, onların iman etmelerini, bu sayede cehennem azabından kurtularak cennete girmelerini arzu etmektedir. Bunu da orantılı ve seçenekli olarak yapmaktadır ki, kullar için farkına daha iyi varsın. Bu da, Allah'ın insan eğitiminde nasıl bir yol izlediğini çarpıcı bir şekilde göstermektedir.

²⁶⁰ Bağdadî, *a.g.e.* 251- 252; Şerif Mürteza, *a.g.e.* 1/127; Fahrüddin Razî, *Nihayetü'l İ'caz fî Rivayeti'l İ'caz*, (Thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu), Dar-ı Sader, Beyrut, 2004, s. 247; Zerkeşi, *a.g.e.* 3/22.

²⁶¹ *Açıklamalı Mecelle*, (Metni ve Açıklamaları Kontrol Eden: Ali Himmet Berkî), 3. Baskı, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1982, s. 21, "Mecelle md. 30".

²⁶² Baş, *a.g.e.* s. 218.

²⁶³ Bk. A'raf, 7/151; Yusuf, 12/64, 92; Enbiya, 21/83.

Yukarıdaki benzetme ve Allah'ın merhameti göz önüne alındığında O'nun bu suredeki haykırışını hissetmemek işten değildir. O, nimetleri sıraladıkça, nimetin gerçek sahibini hatırlatmakta, nimetin sahibini tanımayanları uyanmaya davet etmektedir. Gittikçe artan bir vurgu ile 31 defa tekrarlanan bu uyarının kulaklara girmemesi ve insan zihninde yer etmemesi mümkün değildir.

Rahman Suresi'nde tekrardan söz edilebilecek bir diğer ayet grubu, 46- 59. ayetler ile 62. ayetten başlayıp surenin sonuna kadar devam eden ve cennetten bahseden ayet gruplarıdır. Bu ayet gruplarında Allah, iki defa iki cennetten bahsetmektedir. Aynı ayrı zikredilen bu cennetlerin tasvirinde farklı motifler olduğu gibi benzer ifadeler de yer almaktadır.

O hâlde, ayrı ayrı olarak zikredilen bu iki cennetten kastedilen nedir? Niçin Allah cenneti iki cennet olarak iki yerde farklı farklı zikretmiştir?

Bu soruları cevaplamadan önce, fazla tekrarın sıkıcılığa yol açması endişesinden ötürü şimdilik bu cennetlerin içerikleri ile ilgili bir değerlendirme yapmayacağız. Sadece ne oldukları üzerinde duracağız. Cennetlerin içerik değerlendirmesini ise tasvir yönteminde ele alacağız.

Bu cennetlerin niteliği ile ilgili yorumlara geçmeden önce adı geçen ayetleri gruplar hâlinde verelim:

Birinci grup:

46. Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet var.
47. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayabilirsiniz yalan?
48. İkisi de çeşit çeşit ağaçlarla/ bitkilerle doludur.
49. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
50. O cennetlerde iki nehir var, kaynayıp akan.
51. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
52. O cennetlerde iki çift var her meyveden.
53. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
54. Astarları atlastan döşeklere yaslanırlar. İki cennetin meyveleri elle alınacak kadar yakındır.
55. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

56. O cennetlerde, bakışlarını eşlerine dikmiş öyle dilberler vardır ki, daha önce onları ne cin kirlletmiştir ne de insan.

57. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

58. Sanki yakut onlar, sanki mercan...

59. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

İkinci grup:

62. İkisinden başka, iki cennet daha var.

63. Öyleyse, Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

64. İkisi de yeşil mi yeşil...

65. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

66. İkisinde de iki kaynak var, sürekli fışkıran.

67. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

68. İkisinde de meyve, hurma ve nar var.

69. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

70. İçlerinde iyi mi iyi, güzel mi güzel hanımlar var.

71. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

72. Çadırlar içinde bekletilen huriler var.

73. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

74. Daha önce onları ne cin kirlletmiştir ne de insan.

75. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

76. Yeşil yastıklarda, emsalsiz döşekler üzerinde yatarlar yan.

77. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

78. İkrâm ve kudret sahibi Rabbinin ismi öyle yüce ki...

Zemahşerî (v. 538/1143) 46. ayette değinilen bu iki cennet için “Kula, itaat ettiği için bir cennet, isyanı terk ettiği için de bir cennet vardır”²⁶⁴ derken, Razî (ö. 606/1209) “Bunlardan birisi cinler, birisi insanlar içindir. Zira bahsedilenler bu iki tür varlıktır”²⁶⁵

²⁶⁴ Zemahşerî, *Keşşaf*, 4/441.

²⁶⁵ Razî, *Tefsir*, 21/132.

yorumunu getirmiştir. Kurtubî (ö. 671/1273) ise ayeti “Cennet ehlinin, birinden diğerine geçmekle sevincinin kat kat artacağı iki cennet vardır”²⁶⁶ diye tefsir etmiştir.

Hamdi Yazır (1877- 1942) ayetle ilgili olarak “Bu iki cennet, biri cismanî, biri ruhanî; biri adn, biri naîm cenneti veya biri dâr-ı İslâm biri dâr-ı selam gibi manalara gelebilir. Zikredilen iki cennet için daha başka anlamlar da söylenmiş ise de kıyamet hâlleri görülmeden bunların tafsilatı bilinemeyeceğinden daha fazla izaha girmek doğru olmasa gerekir”²⁶⁷ şeklinde bir yorum getirmektedir.

Seyyid Kutub (1906- 1966) ise ayete şöyle bir açılım getirmektedir: “Bu iki cennetin, bildiğimiz büyük cennetin bölümleri olması en yakın ihtimaldir. Fakat özel olarak anılmaları, düzeylerinin yüksekliği yüzünden olabilir. Vakıa suresinde cennetliklerin başlıca iki gruptan oluştuklarını, bu grupların “öncüler” ile “amel defterleri sağ ellerine verilenler” oldukları görülür. Bu iki gruba sunulacak nimetler birbirinden farklı olacaktır. Burada sözü edilen iki cennetin yüksek mertebeli bir gruba ayrıldığını düşünebiliriz. Bu yüksek mertebeli grup, Vakıa suresinde sözü edilen “öncüler grubu” olabilir. İlerdeki ayetlerde iki başka cennetten daha söz edildiğini göreceğiz. Bu cennetlerin de bu öncü grubu izleyen cennetliklere ayrıldığını düşünüyoruz. Bu grup “amel defterleri sağ ellerine verilenlerin grubu” olabilir.”²⁶⁸

62. ayetteki iki cennete gelince; müfessirlerimizin bu ayetle ilgili tefsirlerine geçmeden evvel, Kur’an’ın ilk ve en büyük müfessiri Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bu ayeti tefsir eden şu hadis-i şerifini belirtmemiz gerekir:

*“İçindeki kap kaçak ve diğer şeyler gümüşten olan iki cennet; yine kap kaçak ve diğer şeyleri altından olan iki cennet vardır. Adn cennetinde, müminlerle Rablerini görme arasında, Allah’ın zatında bulunan azamet ridasından başka bir engel yoktur.”*²⁶⁹

Ayetle ilgili diğer yorumlar ise şu şekildedir:

İbni Zeyd’den yapılan rivayete göre önceki cennetler, mukarrebler (takva ve kullukta Allah’a yakın olanlar) için; sonraki cennetler ise, ashab-ı yemin (amel defteri sağ eline verilenler) içindir. Hasan-ı Basrî’ye (ö. 110/728) göre de öncekiler sahabiler, sonrakilere de tabiîn içindir. Bu iki görüşe göre de ikinciler, şeref ve mertebe yönünden ön-

²⁶⁶ Kurtubî, *el Cami*, 16/578.

²⁶⁷ Yazır, *Kur’an Dili*, 6/4687.

²⁶⁸ Seyyid Kutub, *Fi Zıllati’l Kur’an*, 14/231- 232.

²⁶⁹ Buhârî, *Tevhit*, 24, *Tefsir*, 55; Müslim, *İman*, 296.

cekilerden aşığıdır; “*min dünihim*”nın ifade ettiğı anlam da budur. Zira öncekiler, ikisi de çeşitli olmakla daha derli toplu ve daha olgun vasıfla vasıflanmıştır. Ayet de, en yüksek olan ihsan mertebelerini göstermiş olmaktadır. Mamafih bir kısım âlimler de sonrakilerin vasıflarının daha üstün olduğunu kabul etmişlerdir. Bu anlayışa göre, “*min dünihim*” ifadesi onların daha ilerisinde demektir.²⁷⁰

İzzet Derveze, bir kısım müfessirin “*Bu ikisinin ötesinde iki cennet daha vardır*” ayeti ile ilgili olarak, “Burada ahiretteki cennetlerin, müminlerin işledikleri amellerin çeşitliliğine göre farklılık arz edecekleri kastedilmiştir” yorumunu yaptıktan sonra şunları söylemektedir: “Kuşkusuz bu açıklama büsbütün konuyla alakasız değildir. Kaldı ki, Kur’an’da, müminlerin derecelerinin ve sevaplarının farklılığından söz eden birçok ayet vardır”²⁷¹ demekte; görüşünü desteklemek için de şu ayet zikretmektedir: “*Ne oluyor size ki, Allah yolunda harcamıyorsunuz? Hâlbuki göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcıyıp savaşanlara eşit değildir. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vaat etmiştir. Allah’ın yaptıklarınızdan haberi vardır*”²⁷²

Muhammed Esed (1902- 1992) ise, müfessirlerin büyük kısmının öne sürdüğü “*öteki iki bahçe*”nin daha düşük sevabı olanların barınacakları yerler oldukları görüşünü ikna edici bulmamış, bu görüşleri zayıf ve biraz da temelsiz/keyfi olarak addetmiş ve şunları söylemiştir: “Bize göre, “*başka iki bahçe*”nin daha önce zikredilen “iki” sıfatı ile bir arada kullanılması, cennet kavramıyla bağlantılı olarak sonsuzluk düşüncesini yansıtmak içindir. Sonsuz bir şekilde sıralanan bahçe içinde bahçeler, tasvirde hafif değişiklikler gösterse de, tümü, yüce bir nimetin sembolleri olan bahçelerdir.”²⁷³

Görüldüğü gibi, her iki cennet grubuyla ilgili farklı değerlendirmeler vardır. Dile getirilen bu görüşlerin hepsi gerçek olabilir. Neticede bunlar birer yorumdur. Sonuçta imtihanı kazananlar cenneti hak edecektir. Fakat bütün bunlarla ilgili en sağlıklı bilgi hiç şüphesiz Allah katındadır.

Mesele bir de eğitim açısından değerlendirilecek olunursa, hiç kuşkusuz burada çok önemli mesajlar vardır. Allah, bazı şeylerin üzerinde tekrar tekrar durmaktadır. Her hâlde bu, verilen mesajın öneminden kaynaklanmaktadır. Ancak Cenab-ı Hak, bu tek-

²⁷⁰ Yazır, *Kur’an Dili*, 6/4691; Zühaylî, *Tefsir*, 14/198.

²⁷¹ Derveze, *Tefsir*, 5/17.

²⁷² Hadid, 57/10.

²⁷³ Esed, *Kur’an Mesajı*, 3/1100.

rarlama işini muhatabını sıkmadan, usandırmadan ve ruhunu okşayacak ifadeler kullanarak gerçekleştirmektedir. Öyleyse, eğitimcilere, özellikle de din eğitimcilerine düşen, muhataplarına karşı Allah'ın takip ettiği bu üslubu izlemeleridir. Bir şey öğreteceğim derken muhatabı sıkamak, bıktırmak hatta nefret etmesine yol açmak, bir eğitimcinin uzak durması gereken bir tavidir. Eğitimcilerin, bilhassa dini tebliğ makamındaki vaizlerin ve diğer din görevlilerinin bu hususa çok dikkat etmeleri gerekir.

6. TEDRİÇ YÖNTEMİ

Tedriç, “Bir insanı bir nesneye derece derece, teenni ile vardırarak ve yakınlaştırmak anlamında kullanılmaktadır.”²⁷⁴ Eğitimde ise kime neyin, ne kadar zamanda verilmesi gerektiğini ifade eder.

İnsanın diğer yetenekleri gibi aklî yetenekleri de sınırlıdır. O, her şeyi algılama gücüne sahip değildir. Algılayabileceği bazı şeyleri de bir zaman içinde algılamak durumundadır. İnsandan her şeyi birden algılayıp öğrenmesini istemek onu tanımamak demektir. Bir zaman içinde algılayabileceği şeylerde bile zorluk çekebileceğini ve zaman zaman sıkılıp bunayabileceğini düşünmek gerekir. Bu itibarla gerek öğrenme, gerek öğretme süresinde bu gerçeği, yani insanın gücünün sınırsız olmadığını düşünmek lazımdır. Bu da eğitimde tedriç yöntemini gündeme getirir.²⁷⁵

İnsan gerçeğinden hareket eden Kur'an, tedriç yöntemini esas almıştır.²⁷⁶ Bunu, onun 23 yıllık bir süreç içinde insanlara ulaştırmış olması olayında gördüğümüz gibi kendi ifadelerinde ve uygulamalarında da görmekteyiz. Bu yöntemiyle Kur'an, getirmiş olduğu yeni prensipleri insanlara kolayca kabul ettirmiş, eski kötü alışkanlıklarından vazgeçirmiş ve toplumda büyük bir ıslahata muvaffak olmuştur. Ancak son noktayı koyduktan sonra da asla geri adım atmamış, ortaya koyduğu ilkelerinden vazgeçmemiştir.²⁷⁷

Kur'an'ın tedricen indiğine dair şu ayetler delil olarak gösterilebilir: “*Kuran'ı, insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm indirdik ve onu gerektiğince indirdik.*”²⁷⁸ “*İnkâr edenler, “Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!” dediler. Biz, Kur'an'la*

²⁷⁴ Ebu't-Tahir Mecdüddin Muhammed Firuzabadî, *Kamus Tercümesi*, (Çev. Mütercim Asım Efendi), Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1305, C. 1, s. 307, “tedriç” md.

²⁷⁵ Fersahoğlu, *a.g.e.* s. 624.

²⁷⁶ Bayraktar, *a.g.e.* s. 33; Menna' Halil Kattan, *Mebahis fi Ulumi'l Kur'an*, 3. Baskı, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2000, s. 101.

²⁷⁷ Akgül, *a.g.e.* s. 224.

²⁷⁸ İsrâ, 17/106.

senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk.”²⁷⁹

Kur’an’ın indirilmesini ifade etmek için “inzal” yerine “tenzil” kelimesinin kullanılması da, onun tedricen indirildiğine işaret etmektedir. Çünkü lügat âlimleri tenzil kelimesini tedricen inmeler için kullanmaktadırlar.²⁸⁰ İnzal ise, daha genel bir mana ifade etmektedir. Hamdi Yazır, bu kelimeleri izah ederken şunları zikretmektedir: “Tenzil ve inzal, her ikisi de indirmek demek ise de, tenzil, teksir ifade eder. Onun için birden indirmeye inzal, ceste ceste birçok defada indirmeye de tenzil denir.”²⁸¹

Kur’an’ın tedricen inmesinin şüphesiz birçok hikmeti vardır. Resulullah’ın kalbinin tespit ve takviye edilmek istenmesi, Kur’an’ın hıfzının, anlaşılmasının ve kabulünün kolaylaştırılmak ve çabuklaştırılmak istenmesi bu hikmetlerin önde gelenleridir.²⁸² Yine Kur’an’ın Allah katından geldiğini, onun Allah kelamı olduğunu göstermek de başlıca hikmetlerdendir.²⁸³

Ayrıca Kur’an’ın ilk muhatapları, İslam’dan önce her türlü kayıttan azade idiler. Kendilerini bağlayan herhangi bir kanun ve nizam da yoktu. Bu hâlde iken kısa bir sürede ferdî, içtimaî, malî, idarî ve cezaî hükümlerin tamamına bağlanmaları çok zor olurdu. Bundan ötürü Allah, ahkâmını tedricen indirip tamamlamıştır.²⁸⁴ Buharî (ö. 256/869) Hz. Aişe’nin bu konudaki şu mühim tespitini bize nakletmektedir: “*Kur’an’da ilk nazil olan sure, Mufasssal’dan (kısa surelerden) içinde cennet ve ateş zikrolunan bir suredir. Nihayet insanlar İslam’a döndükleri zaman, helâl ve haram nazil oldu. Şayet evvela “Şarap içmeyin” yasağı inseydi, insanlar elbette “Biz ebediyen şarabı bırakmayız,” derlerdi. Yine ilk önce “Zina etmeyin” yasağı inmiş olsaydı, insanlar muhakkak “Biz zinayı asla bırakmayız,” diyeceklerdi.*”²⁸⁵

Hz. Aişe’nin bu ışık verici mesajında, eğitim öğretim etkinliklerinin dayandığı iki önemli esas vardır. Birincisi talebenin zihnî seviyesine riayet etmek, ikincisi de onların

²⁷⁹ Furkan, 25/32.

²⁸⁰ Kattan, *a.g.e.* ss. 101- 103.

²⁸¹ Yazır, *Kur’an Dili*, 5/3561.

²⁸² Subhi Salih, *Mebahis fi Ulumi’l Kur’an*, 18. Baskı, Daru’l İlim li’l Melayin, Beyrut, 1990, s. 51; Kattan, *a.g.e.* ss. 107- 111.

²⁸³ Muhammed Abdülazim ez-Zerkani, *Menahilü’l İrfan fi Ulumu’l Kur’an*, Daru’l Fikr, Beyrut, 1996, C. 2, ss. 44- 45; Kattan, *a.g.e.* s. 115; Subhi Salih, *a.g.e.* ss. 51- 52.

²⁸⁴ Celal Yıldırım, *a.g.m.*, s. 177.

²⁸⁵ Buharî, *Fezailü’l Kur’an*, 6.

aklı, ruhî ve bedenî güçlerini doğruya yöneltmektir.²⁸⁶ Kur'an, tedricî yöntemiyle bu iki esasa uyduğunu göstermiştir. O, çok yönlü bir tedricî yöntemine sahiptir.

Tedricî yöntemi, Kur'an'ın ilk öğretmeni Hz. Muhammed (s.a.v.)'in de başvurduğu bir yöntemdi. Hz. Peygamber dinin ahkâmını peyderpey öğretiyordu. Daha iyi alınması ve zihinlere yerleşip ezberlenmesi için, öğretirken önem sıralanmasında bulunuyor ve parça parça, bölüm öğretiyordu.²⁸⁷

Rahman Suresi'nde de tedricî yöntemi çok oturaklı bir şekilde kullanılmıştır. Önce yaratmadan başlanılmış,²⁸⁸ sonra hayata dair gerçekler zikredilmiş, ardından ölüm ve ölüm ötesi hayatın gerçekleri bir bir sıralanmıştır. Bununla birlikte, surede bu tedrice aykırı gibi gözükten bir durum vardır. O da, ilk ayetlerde göze çarpan önce Kur'an'ın öğretilip sonra insanın yaratılmasıdır. Hâlbuki biz, surede bir tedricîden, aşama aşama oluştan bahsetmiştik. Oysa burada bir sıralama farklılığı söz konusudur. Bu nasıl bir durumdur?

Kur'an araştırmacıları, Kur'an'ın bazı ayetleri arasında ihtilaf ve tezat gibi görünen bu tür durumları işkâl ya da müşkül olarak adlandırırılar.²⁸⁹ Zaten Kur'an'da birbiriyle çelişen ayetlerin bulunması kesinlikle söz konusu değildir.

Ayetlerde görülen bu müşkül durum şu şekilde açıklanmıştır: Bilindiği gibi sure, genel manada Allah'ın insan ve cinlere ihsan ettiği nimetleri işlemektedir. İnsanın yaratılması bu nimetler cümlesindedir. Zira insan, yokluktan vücuda getirilmiştir. Bu, insana büyük bir değer ve saygınlıktır. Bununla beraber Allah'ın nimetleri içerisinde en büyük ve en yücesi Kur'an'dır. İnsan onun sayesinde değerini öğrenip diğer tüm varlıklardan üstün olduğunu fark etmiş, mutluluk hedefini saptamıştır. Bu nedenle de en büyük nimet olan Kur'an'ın öğretilmesi, yaratılma nimetinden önce gelmiştir.²⁹⁰ Böylelikle Allah, çok önemli bir hususa vurgu yapmıştır.

²⁸⁶ Kattan, *a.g.e.* s. 116.

²⁸⁷ Ebu Gudde, *a.g.e.* s. 68.

²⁸⁸ İnsanın yaratılış aşamaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bk. Bayraktar Bayraklı, *Kur'an'da Değişim, Gelişim ve Kalite Kavramları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 17- 34.

²⁸⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 9. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 1998, s. 179; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 223.

²⁹⁰ İbn Âşur, *Tefsir*, 27/232; (Surede bu ayetlerin dışında "işkâl"ın söz konusu olduğu başka ayetler de vardır. Ancak bunlar konumuzla ilgili değildir. Ayrıntılı bilgi için Bk. Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkilü'l Kur'an*, (Nşr. İbrahim Şemsüddin), Daru'l Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 2002; Abdülcelil Candan, *Kur'an Okurken Zihne Takılan Ayetler, -Müşkilü'l Kur'an-*, 2. Baskı, Elest Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 433- 441.

Netice olarak, Kur'an'ın kullandığı bu yöntem, bize nerede, neyi, ne kadar konuşacağımızı öğrettiği gibi, hangi ortamda ve hangi zamanda konuşacağımızı da göstermektedir. Bu nedenle, özellikle din eğitimcilerinin, Kur'an'ın getirmiş olduğu tedricilik yöntemini kendilerine örnek alarak, vermek istedikleri mesajı planlı bir şekilde sıraya koymaları, neyi ne zaman anlatacaklarını iyi seçmeleri ve özellikle de her şeyi birden anlatmayıp, anlatacakları şeyleri önemine binaen sıraya koyarak anlatmaları gerekir. Bu takdirde hem mesaj hedefine daha kolay ulaşacak hem de daha etkili olacaktır.

7. AKIL YÜRÜTME ve GÖZLEM YÖNTEMİ

İnsanı ve kâinatı anlatan bir kitap olarak Kur'an, hiçbir şeyi eksik bırakmamış,²⁹¹ her şeyi önemine ve büyüklüğüne göre anlatmıştır.²⁹² Hz. Muhammed (s.a.v.) ile kemalle erdirilen din²⁹³ ve aynı zamanda bu dinin kitabı Kur'an, evrensel olması yönüyle bütün zamanlara ve mekânlara hitap etmektedir. Bu özelliğinden dolayıdır ki O, müfessirinden fakihine, sosyoloğundan psikoloğuna, mutasavvıfından filozofuna, fizikçisinden kimyacısına herkese, her asırda, her tabaka ve seviyede dersler verir.²⁹⁴

Kur'an'ın, bütün insanlara ders vermesi, onun konuları bir kimya ya da fizik kitabı gibi ele alması demek değildir. O, her şeye değeri ve gereği kadar yer vermesinin yanında, muhataplarının sahip oldukları bilgi ve kültür seviyesini de gözden ırak tutmaz.

Kur'an'ın muhatapları arasında, âlimin yanında cahillerin, tahsilli ve kültürlü kimselerin yanında avam kişilerin, ufku geniş ihtisas sahibi kimselerin yanında, dar kafalı, sığ düşünceli insanların bulunması ve hepsinin de kendi kabiliyetleri nispetinde ondan dersini alması, gerçekten hayret verici ve Kur'an'a mahsus bir durumdur. Kur'an, kullandığı ifadelerde, sıradan insanların, basit malumatları, gözleriyle gördükleri hakikatlere tatbik edebildikleri birtakım kelimelere yer verdiği gibi, zamanla ortaya çıkan ilmî gerçekleri gösteren bazı işaretleri, ehil olan kimseler için koymayı da ihmal etmemiştir.²⁹⁵

²⁹¹ Bk. En'am, 6/38.

²⁹² Bk. Nahl, 16/89.

²⁹³ Bk. Maide, 5/3.

²⁹⁴ Akgül, *Kur'an, İnsan ve Toplum*, s. 176.

²⁹⁵ Said Ramazan el Butî, "Allah'ın Kitabında İki Harika Olay," 4. *Uluslar arası Bediuzzaman Sempozyumu Bildirileri*, İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 239.

İşte Kur'an'a göre bilgi edinme, dolayısıyla zihni eğitime yollarından biri de gözlemdir. Kur'an, insanın sadece yaşadığı çevreyi gözlemesini yeterli bulmayarak seyahat etmesini, gözlemler yapmasını; bunun yanında nefsinin de gözlemesini istemektedir.²⁹⁶

Gözlem, kâinat hakkında bilgi toplamanın ana yollarından birisidir.²⁹⁷ Gözlem, dış âlemde bulunan bir şeyi anlamak için, onun kendi kendine çıkan çeşitli belirtilerini gözden geçirme işidir. Başka bir deyişle gözlem, tabiatı, insanın kendisini ve birtakım tarihi olayları okuma işidir.²⁹⁸

Öğretim açısından gözlem yöntemi, varlıkları ve kurumları, doğal ve sosyal olayları kendi tabii şartları içerisinde incelemek demektir.²⁹⁹

Zihinlerin eğitiminde gözlemin büyük bir önemi vardır. İnsan gezip görmekle sadece yeni bilgiler elde etmekle kalmaz; aynı zamanda ufkunun genişlemesini de sağlamış olur.³⁰⁰

Eğitimciler, insandaki zihin düzeyini “sayma”, “tasvir etme” ve “yorumlama” kelimeleriyle ifade etmişler ve bunların en ideal olanının da “yorumlama düzeyi” olduğunu vurgulamışlardır.³⁰¹ Kur'an, insanın gözleminde eşya ve olayları esas almıştır. Eşya ve olaylara bakmak, onlar arasındaki ilişkiyi kavramak ve varlık sebeplerini keşfetmek Kur'an'ın öngördüğü gözlem türüdür. Bununla birlikte Kur'an, eşya ve olayların zahiri görünüşleriyle algılanmasını yeterli bulmaz; bilakis onların künhüne vâkıf olunmasını ister. O, her şeye hayvanlar gibi bakan insanları şöyle eleştirir. “*Onlar dünya hayatından görüneni bilirler. Ahiretten ise habersizdirler.*”³⁰²

İnsanın kâinata hikmetle bakması, onu sorgulaması Kur'an için çok önemlidir. Bu kalitede bir bakış, insanı kâinatın yapıcısının elinin varlığından haberdar eder. İnsanın kâinata hikmetle bakması, ondaki yapıcının eli görmesi, ruh terbiyesi açısından da önem taşır. Bu düşünce, insanı, kâinatla ve yaratıcısıyla uyumlu bir varlık hâline getirir. Bu inceliği İslam'ın dışındaki düşünce sistemlerinde açık bir şekilde görmek mümkün değildir. Hatta bazı sistemler madde- ruh çatışması üzerine kurulmuştur.³⁰³

²⁹⁶ Bk. Âl-i İmran, 3/137; En'am, 6/11; Nahl, 16/36; Neml, 27/69; Ankebût, 29/20.

²⁹⁷ Fersahoğlu, a.g.e. s. 405.

²⁹⁸ Şeyma Işıcık Şimşir, *Zümr Suresinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2002, s. 77.

²⁹⁹ Özbek, a.g.e. s. 279.

³⁰⁰ Fersahoğlu, a.g.e. s. 406.

³⁰¹ Fersahoğlu, a.g.e. s. 409.

³⁰² Rum, 30/7.

³⁰³ Özbek, a.g.e. ss. 86- 87.

Kur'an bilgi edinmeye yönelik iki âlemi göstermektedir. Bunlardan biri insan, diğeri insanın dışındaki her şeydir. Bu iki âlemde insanın hayatına ışık tutacak sonsuz bilgi mevcuttur. İnsan, kabiliyeti ve gayreti ölçüsünde bu bilgileri tahsil etmek ve bu bilgiler ışığında yaratıcısını tanımak ve marifetini kazanmakla mükelleftir.³⁰⁴

Kur'an, düşüncenin kâinatın işleyiş kanunlarını anlayabilecek seviyeye ulaşmasına büyük önem vermektedir. Kur'an'da 750'nin üzerinde ayet, tabiat, coğrafya, astronomi ve fen ilimlerinin sahasına giren konulardan bahsetmekte ve insanların bunlardan ibret almasını istemektedir. Hatta inanç sistemini kurarken, duyuları kullanmaktan, gözlem yapmaktan yararlanmakta, işe nereden başlanacağını bildirmekte ve düşünce sisteminde olaydan kanuna, duyulardan akıl erdirilene, görünenden görünmeyene gidilmesi gibi metodolojik yaklaşımlara yer vermektedir.³⁰⁵

Akıl yürütme yöntemi de gözlem yöntemiyle bağlantılı bir yöntemdir. Bu yöntem, edinilen bilgiler ve gözlemler üzerinde kafa yorarak birtakım çıkarımlar elde etmeyi, sonuçlara varmayı ifade eder.

Kur'an'da gözlem ve akıl yürütme yöntemi, Allah'ın varlığının belgeleri olarak olağanüstü bir şekilde kullanılmıştır. Bu husus şöyle dile getirilmektedir:

*“Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?”*³⁰⁶

Ayrıca düşünmede akıl hakem kabul eden Kur'an, aklın gözlemlerden yararlanmasını da tavsiye etmektedir:

*“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten apaçık ibretler vardır.”*³⁰⁷

“Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbirini takip edişinde; insanlara faydalı yüklerle denizlerde seyreden gemilerde; Allah'ın gökten indirerek onunla ölü toprağa can verdiği ve her çeşit canlının çoğalmasını sağladığı yağmurlarda; rüzgârların (yönünün) değişmesinde ve gökle yer arasında kendileri için tayin

³⁰⁴ Yılmaz, a.g.e. s. 190.

³⁰⁵ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, ss. 81- 82.

³⁰⁶ Fussilet, 41/53.

³⁰⁷ Âl-i İmran, 3/190.

edilmiş belirli güzergâhlarda akan bulutlarda düşünüp, akıllarını kullananlar için mesajlar vardır.”³⁰⁸

Örümcek,³⁰⁹ bal arısı,³¹⁰ kuşlar,³¹¹ denizler, gemiler³¹² vb. Allah’ın Kur’an vasıtasıyla dikkatimizi çektiği kâinattaki eşya ve olaylardandır. Kur’an’daki surelerin isimleri bile bu konuda bize çok şeyler anlatmaktadır. Bunlar, Kur’an’ın, insanla, onu kuşatan sayısız gerçeklerle ve onun çevresiyle ne kadar yakından ilgilendiğini göstermesi açısından ibret vericidir. Kur’an’daki sure isimlerinden bir kaç şöyledir: “Bakara (inek), Nisa (kadın), Nahl (arı), Ankebut (örümcek), Necm (yıldız), Leyl (gece), Kamer (ay), Neml (karınca), Tarık (yol) vb.

Kâinattaki her bir şeyin, atomdan güneş sistemine kadar Allah’ın varlığına ve birliğine delalet ettiğini ifade eden şu özlü ve güzel söz, konumuz hakkında gayet manidardır. Şöyle ki:

“*“Her bir şeyde Allah’ın varlığına ve birliğine deliller vardır.”*³¹³ Hz. Musa’nın esasını her nereye vurduysa suyu fişkırtması gibi her bir Kur’an ayeti de kâinattaki her bir şeyde Allah’ın varlığına ve birliğine işaretlerin bulunduğunu göstermektedir.

İşte Kur’an’ın akıl yürütme ve gözlem yoluyla insana kazandırmak istediği seviyede budur. Yani, insanın kâinatta gördüğü, gözlediği her bir eşya ve olay, Allah’ın sonsuz ilminin ve kudretinin özünü göstermektir. Zaten Kur’an’ın öngördüğü eğitim anlayışının gayesi de insana böyle bir seviye kazandırmaktır.

Bu nedenle, kitabî bilgileri tabiat bilgileriyle teyit eden Kur’an, kâinatı âdeta bir laboratuvar gibi kullanmış; insanı evrendeki delillerle karşı karşıya getirmiş ve ondan bu delilleri değerlendirmesini istemiştir. Ayrıca ondan bu deliller üzerinde akıl yürüterek kafa yormasını ve varlığının gereğini yapmasını talep etmiştir. Zira Kur’an’a göre bu delillerin tamamı, Allah’ın varlığının bir işaretidir. *“Allah her şeye kadirdir. O her şeyi ilmiyle kuşatmıştır.”*³¹⁴

³⁰⁸ Bakara, 2/164.

³⁰⁹ Bk. Hac, 22/65.

³¹⁰ Bk. Nahl, 16/68- 69.

³¹¹ Bk. Nahl, 16/79.

³¹² Bk. Hac, 22/65.

³¹³ Ramazan el-Bûtî, *Kur’an Eğitiminin Eşsiz Metodu*, (Çev. Şükrü Özen), Madve Yayınları, İstanbul, 1987, s. 92.

³¹⁴ Talâk, 65/12.

Aklî muhakeme yoluyla öğretmek, Hz. Peygamber'in de kullandığı bir yöntemdir. O, zaman zaman sorular sormak suretiyle, akıl yürütme yoluyla öğretim yöntemini uygulamıştır. Bunu da, batılı insanların kalbinden söküp atmak; hakka uzak olan veya hakkı garipseyen kimselerin kalbinde hakkı yüceltmek ve yerleştirmek gayesiyle yapmıştır.³¹⁵

Rahman Suresi'nde akıl yürütme ve gözlem yönteminin kullanıldığı birçok ayet vardır. 3. ayetten başlayalım: “*İnsanı yarattı.*” İnsanın yaratılışının konu edildiği bu ayet üzerinde binlerce kitap yazılmış; bilim adamları, düşünürler ve İslam âlimleri bu ayet üzerinde kafa yormuşlardır. 5. ayette ise, “*Güneş ve ay bir hesaba göre hareket etmektedir*” buyrulurak güneş ve ayın hareket sistemi anlatılır. Bugün kullandığımız takvimlerin ve saat sistemlerinin bu hareket üzerine oluşturulmuş düzenlemeler olduğu bilinmektedir.

Bir diğer ayet ise, 7. ayettir: “*Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu.*” Bu ayette de Allah, göğü yükselttiğini ifade etmektedir. Kur'an'da değişik ayetlerde³¹⁶ vurgu yapılan göğün yükseltilmesi, gerçekten mucizevî bir surete sahiptir. Zira göğü tutan ne üstünde bir bağ, ne de altında ona destek veren bir direk vardır. Söz konusu ayetlerde bu husus önemle vurgulanmakta, Allah'ın onu yükseltip kusursuz işleyen bir sisteme bağladığının altı çizilmektedir.

Seyyid Kutub, bu ayetin tefsirinde şunları ifade etmektedir: “Burada Cenab-ı Hak, göğe işaret etmiştir ki, bunda amaç, Kur'an'ın, evrenin çeşitli kesimlerine yönelik diğer işaretlerinde olduğu gibi insan kalbini gaflet uykusundan uyandırmaktır. Evrende egemen olan harikulâde uyuma ve güzelliğe dikkat çekmek ve evreni yoktan var ederek çarpıcı güzelliklerle bezeyen bu “güçlü el”i tanımaya özendirmek de, bu işaret etmenin amaçlarından biridir.

Göğe işaret etmek... Bu kavramın anlamı ne olursa olsun insanın bakışlarını yükseltilere, görkemli ve yüce uzaya yöneltir. Bu uzay uçsuz bucaksız bir enginliktir; bilinen hiç bir sınırı yoktur. İçinde milyarlarca iri gök cismi hareket hâlinde olmasına karşın, hiçbir iki gök cismi bir noktada buluşmaz; hiçbir gezegen birbiriyle çarpışmaz.”³¹⁷

³¹⁵ Ebu Gudde *a.g.e.* s. 85. Hz. Peygamberin bir gence zinanın kötülüğünü anlatmak için uyguladığı akıl yürütme yöntemi için Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/256.

³¹⁶ Bk. Ra'd, 13/2; Lokman, 31/10; Naziât, 79/28.

³¹⁷ Kutub, *Fi Zilali'l Kur'an*, 14/216.

Hamdi Yazır da: “Belli ki semanın bu yüksekliği, onu yükselten Rahman’ın kudret ve rahmetinin yüksekliğini ve kendisinin daha yüce, yani cihet ve mekânın ötesinde bir ululukta yüksek olduğunu gösterir”³¹⁸ diyerek ayeti tefsir etmektedir.

Surede 31 defa tekrarı yapılan “*Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanladınız?*” ayeti de akıl yürütme yöntemine verilebilecek güzel bir örnektir. Zira bu ayette sorular sorularak insanların zihinleri açılmakta; böylelikle kendilerini muhakemeye çekmeleri, “akıllarını başlarına almaları” ve kendilerine verilen bunca nimetin kıymetini bilmeleri ısrarla istenmektedir.

14- 15. ayetlerde de “*Allah, insanı pişmiş gibi bir balçıktan, cinleri de yalın bir ateşten yarattı*” buyrulur. Bu ayetlerde ifade edilen insanların ve cinlerin yaratılması, üzerinde sayfalarca yazı yazılabilecek, çok geniş bir konudur. Dolayısıyla bu ayetle ilgili Seyyid Kutub’un yorumunu zikrederek diğer ayetlere geçmeyi uygun buluyoruz. Kutub, ayeti şöyle yorumluyor: “Yaratma ve yoktan var etme nimeti, bütün nimetlerin temelini oluşturur. İlke olarak var olmak ile yok olma arasındaki mesafenin boyutları, insanoğlunun tanıdığı, bildiği hiçbir ölçü ile ölçülemez. İnsanoğlunun elinde olan ya da akıllı ile kavrayabildiği bütün ölçüler, bir varlık ile başka bir varlığı karşılaştırmaya yarar. “Var olan” ile “yok olan” arasındaki mesafeye gelince, bunu insan akıllı asla kavrayamaz. Aynı imkânsızlığın cinler için de geçerli olduğunu sanıyorum. Çünkü onlar da yaratıklara özgü karşılaştırma kriterlerini kullanan bir yaratık türüdürler.”³¹⁹

19- 20. ayetlerde Allah, akılları hayrette bırakacak bir husustan bahsetmektedir: “*İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar.*” Bu ayetlerde Hak Teala, kavuşmak üzere iki denizi salıverdiğini, ancak aralarındaki engelden dolayı bu iki denizin birbirine kavuşmayacağını beyan etmektedir.

Buradaki iki deniz farklı şekillerde yorumlanmıştır. Yapılan bu yorumların ayrınıtısı için tefsirlere müracaat edilebilir. Bununla birlikte, burada somut olarak hangi denizler kastedilirse kastedilsin, ayette asıl olarak verilmek istenen mesajın, İzzet Derveze’nin de dediği gibi³²⁰ zihinlerin, yeryüzünde birbiriyle buluşan deniz ve nehir sularının birbirinin sınırını aşmaması gerçeğinin vurgulanması olduğunu da ifade etmek olduğunu söylemek gerekir.

³¹⁸ Yazır, *Kur’an Dili*, 6/4664.

³¹⁹ Kutub, *a.g.e.* 14/218- 219.

³²⁰ İzzet Derveze, *Tefsir*, 5/8.

Ayette iki önemli nokta vardır: Birincisi, denizlerin, aralarındaki boğazlar aracılığı ile birbirine kavuşmalarıdır ki, elbette normal olan budur. İkincisi ise, aralarındaki engel nedeniyle iki denizin kavuşmamasıdır.

Haluk Nurbaki (1924- 1997), “Cousteau’yu Hayran Bırakan Ayet” diye nitelendirerek kitabında ayrı bir başlık altında incelediği ayetin değerlendirmesinde, denizaltı araştırmaları ile ünlü Fransız bilim adamı Kaptan Cousteau’nun Akdeniz ile Atlantik Okyanusu’nun kimyasal ve biyolojik yapı açısından farklılığını tespit ettiğini belirtir. Cousteau’nun, olayın izahını yapmak için Cebel-i Tarık Boğazı’nda çeşitli denizaltı araştırmaları yaptığını ve sonunda “Ne Akdeniz’in Atlas Okyanusu’na, ne de okyanusun Akdeniz’e karışmadığını” saptadığını aktarır.³²¹

Nurbaki, bu tespitten sonra Cousteau’nun kendisine bu ayetler gösterildiğinde hayrete düştüğünü, Kur’an’a hayran kaldığını, hatta dostlarının ifadesine göre Müslüman olduğunu ifade etmektedir.

Şimdi ayeti, Rahman Suresi’nin genel akışı içinde bir kez daha ele alalım: Surenin giriş bölümünde de zikrettiğimiz üzere, bu sure, ilahî nimetleri ve yaratılıştaki hikmet ve sanatı sergileyen bir suredir.

Denizler arasındaki boğazların, iki denizin suyunu birbirine katmamasının elbette bir hikmeti vardır. Acaba bu hikmet nedir? Bu noktada Nurbaki şunları kaydetmektedir:

“Denizler karalardan daha çok sayıda canlıların yatağıdır. Plankton dediğimiz sonsuz sayıda canlı ortamı (minik canlılar), bitmez sayıda bitki örtüleri ve her tür hayvan yapısı ile denizler, ilahî sanatın apayrı bir sahnesidir.

Birbirinden farklı ortamlarda farklı canlıların var olacağı da aşikârdır. İşte ilahî kudretin denizleri birbirine karıştırmama hikmetlerinden biri de budur. Zira birbirine karışmayan denizler, birbirinden güzel denizaltı bahçelerini ve o ortamda seyrine doyulmayan balıkların yaşama ortamlarını hazırlamaktadır.”³²²

Süleyman Ateş de ayetle ilgili şunları söylemektedir:

“Birbirine kavuşan iki denizin birbiri içine geçmemesi, birbirinin özelliğini bozması, ilmî gerçeklerden biridir. Büyük denizlerin birleşim noktalarında meydana gelen doğal bir engel, bu denizlerin özelliklerinin birbirine geçmesini önlemektedir.

³²¹ Haluk Nurbaki, *Kur’an- ı Kerim’den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 5. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 1993, s. 64.

³²² Nurbaki, *a.g.e.* s. 65.

Mesela Akdeniz'in kendine özgü bitki örtüsü ve hayvanları, Atlas okyanusunun da yine kendine özgü bir ortamı vardır. Atlas Okyanusu'ndaki bazı hayvanlar, Akdeniz'de yaşamadığı gibi, Akdeniz'deki bazı hayvanlar da Atlas Okyanusu'nda yaşamaz. Eğer bu denizlerin suları birbirine karışmış olsaydı, hiçbirinin ortamı ötekinden farklı olmayacaktı. İşte aradaki doğal engel, denizlerin özelliklerini korumakta; birinin özelliğinin diğerine geçmesine engel olmaktadır. Herhâlde 19-20. ayetlerde bu doğal engele işaret buyrulmaktadır.”³²³

İşte Rahman Suresi, günümüz teknolojiyle ancak yeni fark edilen bu gerçekleri, insanlığa 15 asır evvel aktararak, Yaratan'ın sonsuz sanat güzelliğini sergilemiştir. Dolayısıyla bize düşen, son derece muhteşem bir şekilde yaratılıp hizmetimize sunulan bu güzelliklerin kadrini bilerek, bizlere bu harikulâde güzellikleri sunan yaratıcımıza karşı görevlerimizi hakkıyla yerine getirmektir.

Akıl yürütme ve gözlem yönteminin kullanıldığı bir diğer ayet de temsil yönteminde de değindiğimiz 33. ayet-i kerimedir. Bu ayette Allah, cinlere ve insanlara hitaben: *“Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse, geçip gidin. Ama büyük bir güç olmadıkça bunu yapamazsınız”* buyurarak insanların bu husustaki acziyetlerini dile getirmektedir.

Bu ayetle ilgili olarak da müfessirler farklı görüşler serdetmişlerdir. İbn Kesir, ayeti *“Siz, Allah'ın emrinden ve takdirinden kaçamazsınız. Zira o sizi çepeçevre kuşatmıştır. Onun hükmünden ve hakkınızda vereceği karardan kurtulamazsınız. Nereye gitseniz kuşatılmış olacaksınız demektir bu”* diye tefsir ettikten sonra, bu durumun mahşerde olacağını ifade etmektedir.³²⁴ Bu yorumu tefsirinde zikreden Sâbunî, bu emrin acze düşürme manasını ifade ettiğini belirtir.³²⁵

Hemen hemen aynı doğrultuda görüş serdeden Zeki Duman, *“Elinizden geliyorsa ceza gününde Allah'ın elinden kaçın da kurtulun! Şimdi bile gücünüz yetiyorsa Allah'ın mülkünden çıkın veya göklerin ve yerin en ücra köşelerine girip saklanın! İşte buna gücünüz yetmez. Çünkü siz, Allah'ın mülkünde ve onun lütfuyla yaşamaktasınız. Bütün varlığınız ve sahip olduğunuz her şey; akıl, ilim, teknolojik güç ve imkânlarınızın hepsi Allah vergisidir. Siz sadece irade ve eylemlerinizde serbestsiniz, o da imtihan amacıyladır. Fakat kıyamet süreci başladıktan sonra, artık iş ve yönetim tamamen Allah'a aittir.*

³²³ Ateş, *Kur'an Tefsiri*, 3/1649.

³²⁴ İbn Kesir, *Tefsir*, 14/7652.

³²⁵ Muhammed Ali Sâbunî, *Safvetü't Tefasir*, (Çev. Sadrettin Gümüş- Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1995, C. 6, s. 272.

Sizin, burada sahip olduğunuz güç ve imkânlar, elinizden alınmış olacak ve tamamen Allah'ın iradesine boyun eğeceksiniz. Dolayısıyla ondan kaçıp da kurtulabileceğiniz hiçbir mekân yoktur. “*O gün insan soracak: Kaçacak yer neresidir? Hayır, artık sığımlacak bir yer yoktur. Varılıp durulacak yer, ancak Rabbinin huzurudur*”³²⁶ demektedir.³²⁷

Görüldüğü gibi ayet, hem dünya hem de ahiret bağlamında değerlendirilebilmektedir. Bütün bunlar bizi, ayetler üzerinden akıl yürüterek çeşitli bilimsel araştırmalarda bulunmaya teşvik etmektedir. Ayrıca bunlar üzerinde tefekkür ederek, varlığımızın kıymetini idrak etmeyi öğütlemektedir. Akıl yürütme ve gözlemi öngören bu ayetler, din neferlerine, tebliğlerinde muhataplarına karşı kullanabilecekleri delilleri de takdim etmektedir.

8. BETİMLEME (TASVİR) YÖNTEMİ

Kur'an'da yaygın olarak kullanılan, önemli ve üstün bir ifade vasıtası olan tasvir,³²⁸ olayları, insan zihninde ve hayalinde canlandırmak, hareketli ve hissedilir hâle getirmek ve soyut bir bilgiyi somutlaştırmak demektir.³²⁹ Başka bir ifadeyle, tasvir için bilgiyi veya olayı resmetmek ya da tablolaştırmak da denilebilir.

Tasvir, sözle, renkle veya musikî ile yapılabilir. Bu yolla meydana getirilen tablo, gözü ve kulağı, duygu ve hayali, fikir ve vicdanı doyurur.³³⁰ Bilgilendirme sırasında dikkatin güçlendirilmesi için göze hitap eden konuların veya unsurların güçlü ve şiddetli olması gerekir.³³¹ Kur'an, bunu daha çok tasvirlerle yapmaktadır.

Kur'an ifadelerinin en belirgin özelliği, zihinsel anlamları ve ruhsal durumları tasvir etmek; bunları hissedilebilir formlar hâline getirmek; tabiat manzaralarını, geçmiş olayları ve kıssaları, meselleri, kıyamet sahnelerini, nimet ve azap tablolarını, insan tiplerini âdeta karşıda duruyormuş gibi canlı resimler hâline getirerek ifade etmektir.³³²

İnsan korku, sevgi, taklit, heyecan, gelecek endişesi taşıma ve sonsuz yaşama arzusu gibi çeşitli duygulara sahiptir. Bununla birlikte insanların hepsinde, bahsi geçen duygular aynı ölçüde olmayıp farklılık arz etmektedir. Kimi insanda korku, kiminde

³²⁶ Kıyamet, 75/10- 12.

³²⁷ Duman, *Beyanü'l Hak*, 2/511.

³²⁸ Seyyid Kutub, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, (Çev. Süleyman Ateş), 3. Baskı, Hilal Yayınları, İstanbul, t.s. s. 41, 87.

³²⁹ Bk. *a.e.* s. 89- 90.

³³⁰ *a.e.* s. 42.

³³¹ Halil Fikret Kanad, *Pedagoji*, Örnek Matbaası, Ankara, 1951, C. 1, s. 148.

³³² Kutub, *a.g.e.* s. 303.

sevgi, kiminde beka arzusu, kiminde de güzel şeylere karşı aşırı ilgi vb. daha ön plandadır. Yaratıcı, insanları ıslah ederken, bu gibi duygulardan istifade ederek onları kendisine inanmaya davet etmiştir.

Kur'an'da, insandaki duyguları harekete geçirecek, onun duygusallığının çeşitli yönlerini tahrik edecek, gönüllerin iştihakla arzulayacağı veya korkudan ne yapacağını şaşıracağı değişik tasvir ve haberler vardır. Ancak Kur'an'ın bütün bunları sunmasındaki hedefi, insanlara lüzumsuz bazı tasvirler yapıp, onları hayal âleminde yüzdürmek değil; onları ıslah etmek ve Kur'an'ın gerçeklerini kendilerine aktarmaktır. Hiç kimse- nin İslâm davetinin dışında kalmaması için Kur'an, bütün insan tiplerinin duygularına hitap edip, daha etkili olması için bu yöntemi kullanmıştır.³³³

Kur'an, söz konusu yöntem doğrultusunda insandaki bazı şeylere karşı duyulan sevgi duygusundan hareketle, inananlar için cennette hazırlanmış nimetlerden bahsetmiştir. Kuşlar, şarap ve huriler vb. bazı nimetler, bunlardan yalnızca bir kaçıdır.³³⁴ Bunlar da, normal bir insanın şiddetli bir arzu duyacağı, duyup da onlara ulaşmak isteyeceği bir üslup içinde anlatılmıştır. Bu tasvirlerden birkaçını zikrelelim:

Allah'ın, göklerin ve yerin nuru olduğunu ifade eden bir ayette bu husus şöyle tasvir edilir:

*“Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. Lamba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lamba, ne yalnız doğuya, ne de yalnız batıya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, nerdeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırıldır. Allah dilediği kimseyi nuruna iletir, gerçeği anlamaları için insanlara böyle temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.”*³³⁵ Bu ayette Allah'ın nuru, bir lambaya ve fanusa benzetilmekte ve bu fanus da, nuru çağırıştırırcasına ve gözler önüne serercesine canlı bir tablo hâlinde tasvir edilmektedir.

İnanmaya ve inançta sabır ve sebat etmeye teşvik eden bir cennet tasviri ise şöyledir:

“Allah, sabretmelerine karşılık onlara cenneti ve cennetteki ipekleri lütfeder. Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar. Ne yakıcı sıcak görülür orada, ne de dondurucu soğuk... Cennet ağaçlarının gölgeleri, üzerlerine sarkar; kolayca koparıla-

³³³ Akgül, a.g.e. s. 228- 229.

³³⁴ Bk. Tevbe, 9/35; İbrahim, 14/16- 17; Taha, 20/74.

³³⁵ Nur, 24/35.

bilen meyveleri istifadelerine sunulur. Yanlarında gümüş kaplar ve billur kâselerle, gümüş beyazlığında billur gibi şeffaf kupalarla dolaşılır ki, sakiler bu cennet şarabını ölçüsünce tayin ve takdir ederler. Onlara orada bir kâsedan içirilir ki, bu şarabın karışımında zencefil vardır. Bu şarap orada bir pınardandır ki, adına “selsebil” denir. O insanların etrafında öyle ölümsüz genç nedimeler dolaşır ki, onları gördüğünde etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın. Ne yana bakarsan bak, nimet ve ulu bir saltanat görürsün. Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır, gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.”³³⁶

Görüldüğü gibi, yukarıdaki ayetlerde müminlerin ve sabredenlerin muhatap olacakları cennet ortamı ve o ortamdaki unsurlar, insanlara dünyadaki tecrübelerine uygun bir şekilde okuyanın veya dinleyeninin zihninde canlı bir tablo oluşturacak şekilde tasvir edilmektedir.

Kıyametin kopmasından sonra, yeniden diriliş gününde inkârcıların durumu ise şöyle tasvir edilmektedir:

“Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan bir hâlde ve davetçiye koşarak kabirlerden çıkarlar. O esnada kâfirler: “Bu, çok çetin bir gündür!” derler.”³³⁷

Son ayetlerde, insanları küfür ve inkârdan sakındırmak amacı güdüldüğü dikkate alınır, tasvir yönteminin teşvik (terğib) ve sakındırma-soğutma (terhib) yöntemiyle de iç içe olduğu söylenebilir. Böylece Kur’an eğitim yöntemlerinin iç içe girmiş ve insanı bütün yönleriyle kuşatan bir özelliğe sahip olduğu bir defa daha görülecektir. Çünkü Kur’an, tasvir yöntemiyle, insanın zihin, kulak, göz, duygu ve vicdan gibi pek çok boyutuna hitap etmeyi amaçlamakta ve tebliğin insanın ne kadar fazla duyu organına yönelirse o kadar çok etkili olabileceğini göstermektedir.³³⁸ Bu durum, aynı ayet veya ayetlerde birden fazla yöntemin aynı anda bulunabildiğine dair tespitimizi doğrulayan bir olgudur.

Kur’an’da, âdeta insanın gözlerine hitap edercesine canlı tablolar oluşturan tasvirleri içeren pek çok ayet vardır. Bu yolla Kur’an, insana âdeta o sahneleri yaşatma, duyguları ve vicdanı etkileme, harekete geçirme, insanın düşünme ve ibret alma melekelerini

³³⁶ İnsan, 76/12- 21.

³³⁷ Kamer, 54/7- 8.

³³⁸ Tasvir örnekleri için Bk. İbrahim, 14/42- 43; Hac, 22/1- 2; Duhan, 44/43- 56 vb.

uyandırmayı hedeflemektedir.³³⁹ Esasen kıssaların önemli bir kısmı ile önceki satırlarda ifade ettiğimiz teşbih ve meselleri içeren ayetler de çeşitli tasvirlerle doludur.³⁴⁰ Dolayısıyla tasvir, Kur'an'da çok önemli bir yer tutar.

Mesela sahip olduğu varlık içerisinde kibirlenen, aynı zamanda inkârcı bir tutum sergileyen bir adamla, sahip olduğuna şükreden, mütevazı ve inanan bir adamın hikâyesini anlatan ayetler,³⁴¹ hem varlıklı adamın varlığının ihtişamını hem de kibir ve inkârın sonucu olarak bunların helak oluşunu gözler önünde canlandırırçasına tasvir eder, tablolaştırır.

Söz konusu ayetlerde öncelikle tam bir açıklıkla iki bahçe resmi çizilmektedir. Birisi sahip olduğu bu mal-mülk ve zenginlikle övünen, gururlanan ve kibirlenen, diğeri ise mümin, mütevazı, vakur ve karşısındakine hakikati hatırlatan iki insan vardır. Sonuçta, göz kamaştırıcı servet, beklenmedik bir anda mahvolmuş ve sanki hiç olmamış bir hâle gelmiştir. Yok olan bu büyük servetin sahibi ise, başını ellerinin arasına almış, derin bir pişmanlık duygusu yaşamaktadır.

Rahman Suresi'nde öne çıkan iki tane tasvir söz konusudur. Bunlardan biri kıyametin tasviri, diğeri ise cennetlerin tasviridir. Her iki tasvir de Kur'an'ın birçok ayetinde farklı tonlarla ve üsluplarla tekrarlanmıştır.³⁴²

Kıyamet tasvirleri surede 37. ayetten başlayarak 44. ayete kadar sürmektedir. Yalnız 43. ve 44. ayetler daha çok cehennemliklerin durumunu ifade eden ayetlerdir. Önce ayetlere bir bakalım:

37. Gök yarılıp da, gül gibi kızardığı, yağ gibi eridiği zaman haliniz nice olur?

38. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

39. O gün ne insana ve ne cine suçu sorulur.

40. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

41. Suçlular simalarından tanınırlar da, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.

³³⁹ Seyyid Kutub, *a.g.e.* s. 303 vd.

³⁴⁰ Mesela Bk. Bakara, 2/171; Âl-i İmran, 3/117; Yunus, 10/22- 23; Hud, 11/42- 43; Hac, 22/11.

³⁴¹ Bk. Kehf, 18/32- 43.

³⁴² Kıyamet Tasvirleri için Bk. Âl-i İmran, 3/106- 107; En'am, 6/93; İbrahim, 14/43, 48- 50; Nahl, 16/77; İsrâ, 17/13- 14 vb.

Cennet tasvirleri için Bk. Bakara, 2/25; Âl-i İmran, 3/15, 133, 136; Nisa, 4/13, 57, 102; Tevbe, 9/72; Ra'd, 13/35 vb.

42. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

43. İşte suçluların yalanladıkları cehennem budur.

44. Onlar, cehennem ateşiyle kaynar su arasında dolaşır dururlar.

45. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

Görüldüğü üzere bu ayetlerde kıyamet gününün dehşet veren görüntüleri çok ilginç benzetmelerle verilmektedir. O gün geldiğinde göğün yarıp kızarmış yağ renginde gül gibi olacağı bildirilmektedir. Teşbih yönteminde de açıkladığımız üzere, burada teşbih-i belîğ sanatı vardır. Zühaylî'nin yorumuyla, burada göğün yağa benzetilmesi renk yönünden değil, erimesi yönündendir; güle benzetilmesi ise renk bakımındandır.³⁴³

Burada, Kıyamet gününde göğün kapılarının açılacağı ve hiçbir mânia kalmayıp tüm kâinat nizamının bozulacağı zikredilmektedir.³⁴⁴ Bu durum, işin şiddetinden ve kıyametin dehşetinden kaynaklanmaktadır.³⁴⁵ Hamdi Yazır, ayetin gramer yapısından yola çıkarak (şöyle ki, ayet şart cümlesidir, cevabı mahzuftur) “O günde tafsilatını şimdi anlayamayacağımız, beyana sığmaz ne dehşetler, ne inkılâplar olacaktır”³⁴⁶ diyerek o ürkütücü günü hayal etmenin dahi korkunç bir şey olduğunu ifade etmektedir.

Yine burada, kıyamet sahneleri arasında bize biraz garip gelen bir sahne vardır: O da, bilhassa yüzlerin arz ettiği manzaralardır. Yani, mücrimlerin simalarından tanınması ve selamsız kelamsız bunların perçemlerinden ve ayaklarından tutulup cehenneme atılmaları hadisesidir. Ayette “*Ne insana ne de cine günahı sorulur*” deniliyor. Zaten yüzler konuşuyor. İki zümre de tanınıyor, sormaya ne hacet?

Peki, bu suçluların simaları nasıl olacaktır? Bunlar nasıl tanınacaktır?

Malumdur ki, bir insan suç işlediğinde bu fiilinden dolayı hâl ve hareketlerinde kendini ele verecek birtakım değişimler olur. Bazen yüzü kızarır, bazen nutku kesilir, kelimeler boğazına dizilir, konuşamaz olur. Gözbebekleri büyür ve duruşunda bir eziklik görülür. Bu duruma özellikle eğitim-öğretimin yapıldığı ortamlarda sıkça rastlanılır. Öğrenci kendisine verilen ödevi yapmadığında ya da kendisini öğretmeniyle karşı karşıya getirecek bir suç işlediğinde, onun karşısında hesap verirken hemen yüzü kızarır. Öğretmen biraz sesini yükseltip de kendisine bağıracak olsa, titremeye başlar; başını

³⁴³ Zühaylî, *Tefsir*, 14/189.

³⁴⁴ Mevdudî, *Tefhim*, 6/80.

³⁴⁵ Zühaylî, *a.g.e.* 14/187.

³⁴⁶ Yazır, *Kur'an Dili*, 6/4683.

eğer, dudaklarını bükerek, ağlamaklı hâle gelir. Aynı durum babasından korkan bir çocuğun suçluluk hâllerinde de görülebilmektedir.

Suç işleyen insanların bu durumuna, Kur'an'ın değişik ayetlerinde de değinilir: *“O gün suçluları, gözleri ağarıp körleşmiş olarak toplarız,”*³⁴⁷ *“O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, “İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın” denilir.”*³⁴⁸ *“Kötülük yapanlara gelince, kötülüğün cezası misliyledir. Yüzlerini zillet kaplayacak. Onları Allah'tan koruyacak hiç kimse yoktur. Sanki yüzleri karanlık geceden bir parça ile örtülmüş gibidir. Cehennemlikler de işte bunlardır, orada ebedi kalacaklardır”*³⁴⁹ ve *“Bu, dillerinin tutulacağı bir gündür. Onlara izin de verilmez ki özür dilesinler.”*³⁵⁰ Tüm bu ayetler, suçluların hesap günündeki hâllerine işaret etmektedir.

Mamafih dünyada bu kural her zaman geçerli değildir. Zira suçluluğun belirtisi sadece hâl ve hareketlerin ya da yüz ifadesinin değişmesi değildir. Nitekim bazı suç makinesi olmuş kişiler, öylesine yüzüstüleşmişlerdir ki, suç işlemek kendileri için bir zevk olduğundan çok rahat tavırlar sergileyebilmektedirler. Bu tür insanlarla ilgili haberlere, sık sık basın yayın organlarında tanık olmaktadır.

Ancak Allah katında, O'nun adaletinden kuşku duyulmayacağı için, suçsuzlar kendilerinden emin ve güvende olacak; bu sayede suçlular, yüzlerinden tanınacaklardır.³⁵¹ Zaten onların yüzlerini korkunç bir zillet kaplamış ve gözleri fal taşı gibi açılmış olacaktır.³⁵² Kayıplarından ve hüsrانlarından ötürü insanlıktan çıkmışlardır. Dünyadayken Allah'a kafa tutan, Allah'ın dinine karşı müstekbir davranan, Allah'ın kitabıyla ilgi kurmayan, Allah'ın elçilerini yalanlayan, O'nun istediği Müslümanca bir hayata yaşamayan bu zalimler şimdi suspus olmuşlar, yüzleri simsiyah kesilmiş ve üzerlerini korkunç bir zillet kaplamıştır. İşte o zalimler, bu zillet içindeki görüntülerinden tanınacaktır.³⁵³

Ayrıca daha önceden insanların amelleri Kiramen Kâtibin melekleri tarafından eksiksiz olarak kayda geçirilmiştir³⁵⁴ ve herkesin eline amel defteri verilecektir.³⁵⁵ *“Ki-*

³⁴⁷ Taha, 20/102.

³⁴⁸ Âl-i İmran, 3/106.

³⁴⁹ Yunus, 10/27; Ayrıca bk. Taha, 20/102; Hadid, 57/12; Tahrîm, 66/8; Kıyamet, 75/22- 23.

³⁵⁰ Mürselat, 77/35- 36.

³⁵¹ Mevdudî, *Tefhim*, 6/81.

³⁵² Cehennemliklerin bu durumu için bk. Yunus, 10/27. Ayrıca bk. Taha, 20/102; Hadid, 57/12; Tahrîm, 66/8; Kıyamet, 75/22- 23.

³⁵³ Küçük, *Besairu'l Kur'an*, 16/114.

³⁵⁴ Bk. Enbiya, 21/94; İnfîtar, 82/11.

*tabını oku! Bugün hesaba çekme hususunda sen kendine yetersin! denilecektir.*³⁵⁶ Dolayısıyla orada, insanın elleri, ayakları ve diğer azaları amellerini, ne zaman, niçin ve nasıl yaptığını teker teker ortaya dökcek; hiç kimsenin sorgulanıp da hükmünün verildiği bir yargılanmaya ihtiyacı olmayacaktır.³⁵⁷

Melekler, suçluları perçemlerinden ve ayaklarından tutup cehenneme fırlatacaktır. İbn Abbas (ö. 65/687), meleklerin suçluları atış şeklini şu şekilde tasvir etmiştir: “Suçlu, perçeminden ve ayaklarından yakalanır ve odun kırılır gibi kırılır, sonra da ateşe atılır.”³⁵⁸

Perçemlerinden ve ayaklarından tutulup cehenneme fırlatılması olayı, akılları şaşkırtıp kalpleri hoplattığı sırada, gözler onların atıldığı cehennemin gerçek durumuna çevriliyor: “*Cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar.*” Susadıkça, çeşmelere koşacaklar, ama orada kaynar sudan başka bir şey bulamayacaklardır. Mecburen o kaynar sudan içecek ve yine susayacaklardır. Böylece Cehennem ile çeşme arasında koşarak cezalarını bulacaklardır.³⁵⁹

İşte suredeki kıyamet tasviri ve suçluların durumu bu şekildedir.³⁶⁰ Suçluların ahiret durumlarını anlatan bu ayetlerin amacı, gönüllerde ahiret korkusu yaratıp insanları dünyada günah işlemekten ve şirkten uzak tutmaktır.³⁶¹

Kâfir, zalim ve suçlular için bunlar vardır. Fakat ahirette olacaklar sadece bunlardan ibaret değildir. İkili bir anlatım özelliğine sahip olan Rabbimizin kitabı, bundan sonra iyi kulların gideceği cenneti tasvir etmiştir:

46. Rabbine karşı durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır.
47. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?
48. Bu iki cennet türlü ağaçlarla doludur.
49. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?
52. Bu cennetlerde her türlü meyveden çift çift vardır.

³⁵⁵ Bk. İsrâ, 17/13; Kehf, 18/49; Câsiye, 45/28.

³⁵⁶ İsrâ, 17/14.

³⁵⁷ Bk. Nur, 24/24; Yâsin, 36/65; Fussilet, 41/20- 21.

³⁵⁸ Sâbunî, *Safvet*, 6/273.

³⁵⁹ Mevdudî, *Tefhim*, 6/83.

³⁶⁰ Kur'an'daki kıyamet tasvirleri hakkında Seyyid Kutub'un *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*, (Çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, t.s. ve Ahmet Musaoğlu'nun, *Ölüm Yeniden Doğuş İçin Kıyamet*, Okul Yayınları, İstanbul, 2004 adlı kitaplarına müracaat edilebilir.

³⁶¹ Ateş, *Kur'an Tefsiri*, 3/1652.

53. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

54. Orada, örtüleri parlak atlastan yataklara yaslanırlar; iki cennetin meyvelerini de kolayca toplarlar.

55. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

56. Orada, bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş, daha önce ne insan ve ne de cinlerin dokunmuş olduğu eşler vardır.

57. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

58. Onlar yakut ve mercan gibidirler.

59. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

Surede tasviri yapılan bu cennetler de, insanların dünyada iken çok arzulayıp peşinde koşuşturdukları; kimilerinin elde edip sefasını sürerken kimilerinin de hayaliyle avundukları şaşaalı hayat tarzının çok çok ötesinde, iştah kabartan bir tarzda insanlara sunulmaktadır. Zira hemen her insan, “Şöyle güzel bir evim olsun, evimin bahçesi, bahçe içinde de türlü türlü meyveler bulunsun. Bahçenin içinden fiskiyeler çağlasın. Ağaçlar altında oturup gölgelenebileceğim çardaklar olsun” diye hayal eder durur. İmkânı olan kimi insan bunları elde ederken, kimi de tatlı tatlı hayalleriyle baş başa kalır.

İşte Allah, insanların hayallerini süsleyen bu tasavvurları Rahman Suresi'nin 48-58 numaralı ayetlerinde insanları cezbeden bir üslupla, onların hayal ettiklerinin de ötesinde bir şekilde sunmaktadır. Zira bu cennetlerdeki tasvirler, çoğu insanın hayal sınırlarını bile zorlar. Mesela, içlerinde akan pınarlar, her türden çift çift meyveler, astarları kalın ipekten döşekler, bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş, eşlerinden önce kendilerine ne bir insanın ne de bir cinin dokunduğu tertemiz eşler... Gerçekten bunlar insanın hayalinin ötesinde şeylerdir. Belki bazı insanlar -bu kadar olmasa da- sayılan bu güzelliklerin bir kısmını dünyada iken elde etmiş olabilirler. Ancak bilinmelidir ki, dünyada olan nimetler geçicidir; insan öldüğünde bu güzelliklerin bir anlamı kalmamaktadır. Fakat Allah'ın özel bir sunumla zikrettiği bu nimetler ise ebedîdir.

Bunun yanı sıra Allah, 62-76. ayetlerde iyi kullarına mükâfat olarak vereceği ikinci bir cenneti daha tasvir etmektedir:

62. Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır.

63. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

64. Renkleri koyu yeşildir.
65. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?
66. İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.
67. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?
68. İkisinde de türlü türlü meyveler, hurmalıklar ve nar ağaçları vardır.
69. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?
70. Oralarda iyi huylu güzel kadınlar vardır.
71. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?
72. Çadırlar içinde ceylan gözlüler vardır.
73. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?
74. Onlara daha önce insan da, cin de dokunmamıştır.
75. Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?
76. Cennetlikler orada yeşil yastıklara ve harikulâde işlemeli döşeklere yaslanırlar.

Bu cennetlerin niteliğiyle ilgili bilgileri tekrar yönteminde açıklamış; tasviri yapılan bu ikinci grup cennetlerin birinci gruptaki cennetlerle farklılaştığı noktalar olduğu gibi benzer noktalarının da bulunduğunu ifade etmiştik. Bunlar, ayetlere yüzeysel bakıldığında bile anlaşılabilir şeylerdir. Bunları ayrı ayrı açıklama yoluna gitmemiz konunun uzamasına sebep olacağından daha fazla ayrıntıya girmeyi uygun bulmamaktayız.³⁶²

Ancak şurası muhakkak ki, bu cennetler benzerlik de gösterse, farklılık da arz etse, bunları hak edecek olanlar, Allah'ın salih kullarıdır. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Zaten cennetliklerden bahseden ayetler bu savımızı teyit etmektedir.³⁶³

İşte cennetlik müminlerin durumu ve işte cehennemliklerin durumu... İşte Allah için yaşanan bir hayatın neticesi... İşte Allah'ı hesaba katmadan yaşanan bir hayatın sonucu... Bu ayetlerde, müminlerle kâfirler arasında bir değerlendirme görüyoruz. İşin

³⁶² Kur'an'da "Cennet" ile ilgili ayrıntılı bilgi için Ömer Kara'nın, *Kur'an'da Metafizik Bir Âlem: Cennet*, (Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002) adlı eserine bakılabilir.

³⁶³ Cennetliklerle ilgili bk. Bakara, 2/25; Âl-i İmran, 3/107; Nisa, 4/57; Araf, 7/42- 49; Tevbe, 9/20- 22 vb.

ilginç, bir o kadar da manidar yönü var ki, o da Allah bunları, insanların hiç hoşlarına gitmeyen cehennem tasvirlerinin ardı sıra getirmesidir. Her hâlde Cenab-ı Hak, bu şekilde, insanların işin ehemmiyetini daha iyi kavramalarını, Rablerine karşı gelmenin bedeliyle ona karşı görevini yerine getirmenin ödülünün kıymetini daha iyi idrak etmelerini murat etmiş olsa gerektir.

9. ÖĞÜT YÖNTEMİ

Öğüt, kişiye kalbini yumuşatacak ve Allah'ın azabından korkutacak şeyleri hatırlatmaktır. Nasihat etmek, hayrı hatırlatmak ve doğruya yöneltmek manalarını da taşımaktadır.³⁶⁴ Öğüt, tavsiye anlamına da gelir. Öğüt vermek, sadece cezalandırma amacıyla yapılmaz; sevap kazandırmak için de yapılabilir.³⁶⁵

Eğitimde, eğitimcinin sevgi ve şefkat duygularının tezahürü, yumuşak davranış, nezaket ve tatlı sözdür. Bunlar, insana her türlü eğitimin kilidini açacak anahtarlardır. Çünkü bu tip yaklaşımlar, insanın yapısı ve karakterine uygundur. Bundan dolayı da İslamî tebliğin ana yöntemi, yumuşak davranışa, tatlı söze ve nasihate dayanır.³⁶⁶

Öğüt, zorunlu olarak gerekli bir şeydir. Çünkü ruhta devamlı tevcih ve terbiyeye muhtaç bir takım fitrî itici güçler vardır. Dolayısıyla bu hususta mutlaka öğüt lazımdır. Zira bazen insan, uygun örneği bulup alamaz veya bazen de tek başına o örnek kâfi gelmez.³⁶⁷

Şu da var ki, insanların büyük bir çoğunluğu -özellikle de selim bir yapıda olanlar- güzel söz ile ikna olurlar. Çünkü insan hoş tutulmayı isteyen, gururuna düşkün bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu sebeple o, psikolojik yapısına uygun davranışlara muhatap olmaktan hoşlanır. Bundan dolayı Kur'an, insanın bu yönünü okşayan, onu rencide etmeyen ve şahsiyetini koruyan bir hitap tarzı kullanmaya son derece dikkat göstermiş, bu tutumu da eğitimcilere tavsiye etmiştir.³⁶⁸ “*Sen, Rabbinin yoluna, hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!*”³⁶⁹ ayeti Kur'an'ın bu üslubuna dair gösterilebilecek en çarpıcı ifadelerdendir.

Burada hikmetten anlaşılan, eski tabirle mukteza-ı hâle mutabakattır. Yani, gerek yumuşak gerek tesirli sözde, gerekse de örnek davranışlarda, teşvik ve korkutmalarda

³⁶⁴ Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, s. 45.

³⁶⁵ Bayraktar, *Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, s. 45.

³⁶⁶ Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, s. 86.

³⁶⁷ Muhammed Kutub, *İslam Terbiye ve Ahlak Sistemi*, s. 261.

³⁶⁸ Dodurgalı, *a.g.e.* s. 87.

³⁶⁹ Nahl, 16/125.

her şeyi, yerinde ve zamanında muhataba en uygun yolla telkin etmektir. Kısacası abesle iştigal etmemektir.³⁷⁰

Seyyid Kutub (1906- 1966) ayeti şöyle yorumlamaktadır: “Hikmet ile davet etmek, muhatapların durumlarını ve şartlarını göz önünde bulundurmaya, her defasında ne kadar anlatılmasının uygun olup muhataba ağır gelmeyeceğine dikkat etmeyi, insanların bünyeleri hazırlanmadan, onlara yükümlülükler yağdırmamayı gerektirir. Onlara nasıl hitap edileceğini iyi seçmeyi, şartlara ve durumlara göre bu hitap yöntemlerini ve yollarını çoğaltmayı icap ettirir. Acelecilik, duygusallık ve tepkisellikle işi zora koşup, bu konuların hepsinde ve diğer konularda hikmetin sınırlarını aşmamayı lazım kılar.

Güzel öğütle davet etmek, yumuşak bir üslupla kalplere girmeyi ve tatlılıkla duyguların derinliklerine inmeyi gerektirir. Gereksizce azarlama ve zorlamaya başvurmayı icap ettirir. Bilgisizlikten veya iyi niyetten kaynaklanmış olabilecek hataları yüze vurmamayı ve deşifre etmemeyi zorunlu kılar. Zira öğüt vermedeki yumuşaklık, çoğu zaman katı kalpleri bile doğru yola iletir, birbirinden nefret eden gönülleri kaynaştırır; neticede azarlama, çıkışma ve rencide etmekten daha iyi sonuçlar doğurur.”³⁷¹

Mevdudî (1903- 1979) ise, bahsi geçen ayetteki “güzel öğüt” ifadesinden şu iki sonuca varmıştır:

1. Muhatap, sadece mantıkî yöntemlerle ikna edilmeye çalışılmamalı, aynı zamanda onun duyguları da dikkate alınmalıdır.

2. Muhatap ikna edilirken, onun mutluluk ve refahının düşünüldüğü kendisine hissettirilmeli; kendisine tepeden bakıldığı izlenimi uyandırılmamalıdır.³⁷²

Kur’an, aynı zamanda bir öğüt ve davet kitabıdır. Bunun böyle olduğunu bizzat Allah bildirmektedir. Kur’an’ın öğüt kitabı olduğu ayetlerde şu şekilde ifade edilmektedir.

“*Andolsun ki biz, Kur’an’ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Ondan öğüt alan yok mu?*”³⁷³; “*Biz Kur’an’ı sana güçlük çekesin diye değil, Allah’tan korkanlar için bir öğüt olsun diye indirdik.*”³⁷⁴

³⁷⁰ Yılmaz, a.g.e. s. 200

³⁷¹ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l Kur'an*, 6/585.

³⁷² Mevdudî, *Tefhim*, 3/ 70- 71.

³⁷³ Kamer, 54/17.

³⁷⁴ Taha, 20/2- 3.

Yine Kur'an'da, Kur'an'ı tebliğ göreviyle vazifelendirilmiş Hz. Peygamberin aslı görevlerinden birinin de insanlara öğüt vermek olduğu bildirilmektedir.³⁷⁵

Kur'an, insanları hakka davette hikmet ve güzel öğüdü tavsiye ettiği gibi³⁷⁶ en güzel öğütleri de ihtiva etmektedir. Kur'an'da bir hayli öğüt vardır. Bu öğütlerin bir kısmı peygamberlerin,³⁷⁷ bir kısmı anne babaların³⁷⁸ bir kısmı da âlimlerin öğütleri³⁷⁹ şeklinde sunulmaktadır. Bazen bu öğütler Hz. İbrahim'in (a.s.) babasına yaptığı gibi küçükten büyüğe olmaktadır.³⁸⁰

Öğütle eğitim, ahlak eğitiminde kullanılan çok faydalı bir yöntemdir. Kur'an'da da önemle üzerinde durulan bu eğitim yönteminin nerede, ne zaman ve nasıl kullanılacağını yine Kur'an'dan ve Peygamberimizden öğrenmek durumundayız. “*Din samimi-yettir/öğüttür*”³⁸¹ diyen Hz. Peygamber (s.a.v.), öğüdün, nasihatın din ve ahlak eğitimindeki yerini çok açık olarak ifade etmiştir.

Peygamberimiz (s.a.v) her zaman muhatabın durum ve seviyesine göre, onun aklını, kalbini, vicdanını doyuracak şekilde, eksik ve fazladan arınmış olarak, hikmet çerçevesinde bir usul ve üslupla hitap ederdi ki, O'nu dinleyip de huzurdan ayrılanlar ekseriyetle iman ve itminan elde etmiş olarak ayrılırlardı.³⁸²

Rahman Suresi'nde öğüt yöntemi, ilk ayetlerde kendini gösterir. Bunlardan ilki 8. ayettir: “*Ölçüde haddi aşmayın!*” Bu ayette Allah, ölçü ve tartıda haddi aşmamayı, haksızlık yapmamayı öğütlemektedir. Aslında Cenab-ı Hak, bu eylemi tavsiyeden de öte emretmektedir. Ancak O, bir şeyi emretmişse mutlaka onda insan için alınacak bir öğüt vardır. Her Cuma hutbesinin bitiminde okunan “*Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt verir*”³⁸³ ayeti bu gerçeğe işaret etmektedir.

Bununla birlikte, ayetin dilbilimsel yapısında emirden ziyade bir öğüt verme şekli daha kuvvetlidir. Allah mizanı/ölçüyü koymuştur. Niye? Ölçüde haddi aşmayasınız diye...

³⁷⁵ Bk. Nisa, 4/63; Casiye, 86/21- 22.

³⁷⁶ Bk. Nahl, 16/125.

³⁷⁷ Bk. Maide, 5/72; Müminun, 23/23; Nahl, 16/36.

³⁷⁸ Bk. Hud, 11/10; Yusuf, 12/5; Lokman, 31/13, 16, 17.

³⁷⁹ Bk. Kehf, 18/72; Yasin, 36/16- 20.

³⁸⁰ Bk. Enam, 6/74.

³⁸¹ Buharî, *İman*, 42; Müslim, *İman*, 95.

³⁸² M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, Nil Yayınları, İzmir, 1994, C. 1, ss. 76- 77.

³⁸³ Nahl, 16/90.

Peki, buradaki mizan nedir?

Hamdi Yazır'a göre, "*Mizanı koydu*" ayetinde yer alan mizan, semanın yüksekliği münasebetiyle ortaya çıkan bütün eşya arasındaki genel denge kanunudur ki, Pesenteur yahut Gravitaion denilen yer çekimi veya ağırlık kanunu bunun en açık görüntüsüdür. Bildiğimiz terazi, kantar ve çeki gibi tartı ölçüğü olan bütün mizanların esası da budur.³⁸⁴

Mücahit (ö. 103/721), Katâde (ö. 118/736) ve Süddî (ö. 127/745) gibi ilk müfessirlerle Razî (ö. 606/1209) ve Kurtubî (671/1273) gibi sonraki müfessirler mizanın konulmasını Allah'ın adaletine bir işaret sayarlar.³⁸⁵ Mevdudî de aynı görüşü paylaşarak "Bu koca kâinat içindeki bunca varlık ve fezada dolaşan sayısız yıldız, gezegen vs. adalet ve denge üzerine kurulmuş bir nizama tabi kılınmasaydı, bu kâinat bir saniye bile ayakta duramazdı"³⁸⁶ şeklinde bir açıklama getirmektedir.

Ayrıca Razî, burada şöyle bir incelikten söz etmektedir: "Allah önce ilimden başlamış, sonra ilim çeşitlerinin en yücesi Kur'an'dan bahsetmiş, daha sonra da adaletinden bahsederek adaletini en çok ilgilendiren bir hususa yer vermiştir. O da, mizandır (ölçütartıdır). Bu izaha göre bu ayetler, tıpkı "*Biz, kitabı ve mizanı indirdik*"³⁸⁷ ayeti gibidir. Cenab-ı Hak, insanlar indirdiği o kitapla amel etsinler ve o kitabın kendilerine emrettiği şeyi ölçüyle yapsınlar diye bu ikisini indirdiğini belirtmiştir. Buna göre buradaki, "*O Rahman Kur'an'ı öğretti*" ayeti ile "*Mizanı koydu*" ifadesi tıpkı, "*Biz kitabı ve mizanı indirdik*" ayeti gibi olmuş olur."³⁸⁸

Varlıklar dünyası bir ölçü ve dengeye göre yaratılmıştır. Her madde, varlığını kendisini meydana getiren hassas olan ölçülere borçludur. Bu ölçü, yağmurun yağmasından gece ile gündüzün birbirini takip etmesine, mevsimlerden içinde yaşadığımız dünyanın hayata uygun bir şekilde tasarlanmasına varıncaya kadar, bütün varlıklara yayılmaktadır.³⁸⁹

³⁸⁴ Yazır, *Kur'an Dili*, 6/4665.

³⁸⁵ Kurtubî, *a.g.e.* 16/544; Razî, *a.g.e.* 21/74.

³⁸⁶ Mevdudî, *Tefhim*, 6/68.

³⁸⁷ Hadid, 57/25.

³⁸⁸ Razî, *a.g.e.* 21/74

³⁸⁹ İrfan Başkurt, *Kur'an Açısından Din Eğitiminde Adalet, Ölçü, Denge -Sırat-ı Müstakim-*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2000, s. 306.

Denge, bütün kâinat düzenine hâkim bir ilahî yasadır. Denge bozulunca ilişkiler bozulur, adaletin yerini zulüm alır. Allah, kâinata koyduğu genel denge yasasına karşı gelerek dengeyi bozan insanları iflah etmez.³⁹⁰

Dünya hayatının insana yaraşır biçimde düzenlemesi için konmuş ilâhî yasalar bütünü olan din de, denge kanununun bir tezahürüdür. İşte tüm bu söylediklerimizin özü, kısaca “Her şeyi layık olduğu yere koymak” diye tanımlanan adalet ilkesidir.

İnsanın evrendeki dengeyi koruma sorumluluğunda temel ilke adalet olmakla beraber, bu soyut kavramın somut hayat olaylarına yansıtılması da sözü edilen dengenin korunmasında bir dikkat ve özeni gerektirir. Beşerî ilişkiler bakımından bunun adı “hakkaniyet”tir. Bunu belirlemede kişilere düşen, takdir yetkisini iyi niyet esasına dayalı olarak kullanmak ve adaletin gerçekleşmesini sağlama uğruna elinden gelen bütün çabayı harcamaktır.³⁹¹

9. ayet-i kerime de Allah, önceki ayeti teyit ederek bir kez daha kullarından tartıyı adaletle yapmalarını ve teraziyi eksik tutmamalarını istemektedir. Dikkat edilirse, burada özellikle ticaretteki ölçü ve tartıya riayet istenmekte; insanların mala bakışlarının Allah’ın istediği gibi olması, Allah’ın haram-helâl yasalarının gözetilmesi ve mal konusunda ölçüye-tartıya dikkat edilmesi emredilmektedir.

Çünkü kâinatın nizamı adalet ve dengeye dayanır. Bu nizam haksızlık ve adaletsizliği kabul etmez. Değil büyük bir zulüm, terazide hile yapmak suretiyle müşterinin hakkını yemek gibi küçük bir haksızlık dahi, adalet ve denge üzerine kurulu bu âlemin nizamını sarsar.³⁹²

Bu ayetin “*Eksik tartmayasınız!*” şeklinde tercüme edilen kısmı, aynı zamanda her bir olayla ilgili uygulamanın yani bütün davranışlarımızın âhiretteki teraziyi aleyhimize çevirmeyecek biçimde olması gerektiği şeklinde de yorumlanabilir.³⁹³

İşte burada insana düşen, hayatının her anında Allah’ın istediği şekilde davranmak; Allah’ın yasalarına riayet edip teslim olmaktır. Böylelikle ne Rabbine ne kendine ne de başkalarına karşı zalim konumuna düşmemektir. Kendi kendini ve toplumu denge bozucu ve fesat çıkarıcı olarak helâke sürüklememektir. Her hâlde kullarının iyiliğini düşünen Yaratıcı’nın öğütlerinin maksadı da budur.

³⁹⁰ Ateş, *Kur’an Tefsiri*, 3/1646.

³⁹¹ *Kur’an Yolu*, 5/199.

³⁹² Mevdudî, *Tefhim*, 6/68.

³⁹³ *Kur’an Yolu*, 5/199.

Surede öğüt olarak nitelendirilebilecek bir diğer ayet, surede 31 defa tekrarlanan ve gerek soru cevap yönteminde gerekse tekrar yönteminde üzerinde durduğumuz “*O hâlde, rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?*” ayetidir. Ayetin içeriği ile ilgili yeterince bilgi verdiğimizizi düşündüğümüz için yeniden aynı şeyleri söylemek istemiyoruz.

Mamañih, tekrarlanan bu ayet, birçok manayı ve yöntemi bünyesinde barındırdığı için, farklı başlıklar altında bu ayeti bir kez daha ele alma gereksinimini duyuyoruz.

Dikkat edilirse ayette meydan okuma vardır. Âdeta ayette “İşte gördünüz Rabbinizin size olan nimetlerini. Söyleyin bakalım, Rabbinizin hangi nimetlerine yalan dersiniz? Hangisini yalanlayabilirsiniz? Bunlardan hangisinin Allah’tan olmadığını söyleyebilirsiniz? Hangisini kendinize izafe edebilirsiniz? Rabbinizin hangi gücünü, hangi kudretini yalan sayabilirsiniz? Rabbiniz size bütün bu nimetlerini sunmasaydı ne yapardınız? Yaratabilir miydiniz güneş? Var edebilir miydiniz ay? Kendi kendinizi meydana getirebilir miydiniz? Bulabilir miydiniz şu beyan gücünüzü? Nereden, kimden alabilirdiniz o konuşma ve anlama yeteneğinizi? İndirebilir, yazabilir miydiniz böyle bir Kur’an’ı? Üzerinize böyle direksiz bir gökyüzü dikebilir, altınıza böyle bir yeryüzü serilebilir miydiniz? Güneş, ay, yıldızları emrinize amade kılabilir miydiniz? Şu yediğiniz meyveleri, hurmaları, bitkileri yaratabilir miydiniz? Haydi, bir tek bitki yaratın bakalım. Bir elmanın sadece bir çekirdeğini yaratın bakalım da görelim. Bırakın bir insan yaratmayı, bırakın kendinizi var etmeyi, saçınızın bir telini yaratın da görelim. Bir tırnağınızı yaratın da görelim!” denilmektedir.

Öyleyse söyler misiniz, Allah’ın bunca nimetlerini nasıl yalan sayabilirsiniz? Rabbinizin güç ve kudretini nasıl yok farz edebilirsiniz? Nasıl olur da tüm bu nimetlerin sahibine karşı böyle vurdumduymaz bir tavır sergileyebilirsiniz? Nasıl olur da O’na teşekkürden ve kulluktan yan çizmeye kalkışabilirsiniz? Nasıl olur da Allah’ın bunca nimetleriyle bir hayat yaşadığınız hâlde O’na başkalarını ortak etmeye kalkışabilirsiniz? Unutmayın ki, tüm bu nimetlerle bir hayat yaşadığı hâlde, nimetlerin sahibinin istediği bir hayatı yaşamayanlar nimetleri yalan sayanların ta kendileridir.³⁹⁴

Tüm bunlar göstermektedir ki, Allah, kullarının böyle bir nankörlüğe kalkışmasını kesinlikle istememektedir. Bu şok edici soruyla zihinleri açarak, kullarına böyle bir yalanlama ve nankörlük etme yoluna gitmemelerini öğütlemektedir. Hem de bunu 31 kere tekrarlayarak bu hususun ne kadar önemli olduğunu defaatle bildirmektedir.

³⁹⁴ Küçük, *a.g.e.* 16/97.

Surede bizatihi öğüt yönteminin kullanıldığı ayetlerden bizim tespit edebildiklerimiz bu kadardır. Şu kadar var ki, belki bizzat ayet olmasa da surenin bütünlüğüne baktığımızda birçok öğüdün surede yer aldığını müşahede edebiliriz. Mesela, her şeyin fâni, yalnızca Allah'ın bakî kalacağına ifade edilmesiyle, insana bakî olmayacağı, bu yüzden kendine çekidüzen vermesi mesajı verilmektedir. Yine “*Göklerde ve yerde bulunanlar her şeyi ondan ister*” ayetinde, insanın Allah'tan başka şeylere sığınmaması, bir şey isteyecekse bunu Allah'tan istemesi gerektiği tavsiye edilir. “*İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir*” ayetinde neyin öğütlendiğini anlamak ise, zor olmasa gerektir.

10. ÖDÜL- CEZA YÖNTEMİ

Rahman Suresi'nde kullanılan ve bizim tespit edebildiğimiz yöntemlerin sonuncusu da ödül- ceza yöntemidir. Her ne kadar başlığı ödül- ceza olarak düzenlese de, surenin gidişatında önce cezalandırma, sonra ödüllendirmeden söz edildiği için, biz de, bu sıralamaya dikkat ederek önce cezalandırmayı inceleyeceğiz.

Arapça bir kelime olan cezanın, “karşılık, uyarı, mükâfat ve cezalandırmak” gibi anlamları vardır.³⁹⁵ Türk Dil Kurumu sözlüğünde ceza, “Uygun görülmeyen tepki ve davranışları önlemek için üzüntü, sıkıntı ve acı veren uygulama”³⁹⁶ şeklinde tanımlanmaktadır.

Ceza, eğitim sözlüklerinde ise, “Suç işleyen bir kimseyi eğitime, ıslah etme veya başkalarına örnek olma gibi amaçlarla, işlenmiş suçun derecesine göre çektirilen her türlü acı hâl”³⁹⁷ diye tarif edilir. Ceza, pedagojik yönüyle, kişiyi istenmeyen davranıştan alıkoymak için uygulanan önleyiciler ve istenmeyen davranış yapıldıktan sonra, bu davranışın tekrarlanmaması için konulan yasaklayıcılardır³⁹⁸ diye tanımlanmıştır.

Cezalandırma, iradeye doğrudan etkisi olan eğitim yollarından biridir. İnsanları disipline edebilmek için bazı yetkiler kullanılmalıdır. İşte bu yetkilerin kullanılması, ceza kavramını ortaya çıkarır.³⁹⁹

Cezanın eğitimde önemli bir yeri vardır. Ceza, bir bakıma sosyal hayatın zorunlu bir işlevidir. Düzeni korumak için cezaya başvurulması tabiidir. Zira cezanın yarattığı

³⁹⁵ İbn Manzur, *Lisanü'l Arab*, 3/143.

³⁹⁶ *TDK sözlüğü*, 1/401.

³⁹⁷ Alaylıoğlu- Oğuzkan, *a.g.e.* s. 47.

³⁹⁸ Başaran, *a.g.e.* s. 235.

³⁹⁹ İbrahim Canan, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, DİB Yayınları, Ankara, 1979, s. 285.

korku ve acı sayesinde insanlar, anti- sosyal hareketlerde bulunmaktan ve toplumun rahatını kaçırmaktan çekinirler.⁴⁰⁰

Muhammed Kutub, cezalandırma hususunda şunları söylemektedir: “Örnek olma ve öğüt verme fayda vermediği zamanlarda, işleri doğru yerine oturtacak keskin bir ilaç lazımdır ki, bu keskin ilaç da cezalandırmadır.

Aslında ceza, her şahıs için zorunlu değildir. Çok kere bazı kimseler örnek ve öğütlerle yolunu bulur, hayatı boyunca cezalandırmaya muhtaç olmaz. Lakin bütün insanlar böyle değildir. Zira insanlar arasında öyleleri vardır ki, değil bir defa, defalarca cezalandırmayı hak ederler.”⁴⁰¹

İnsan fitratı gereği rahat bir yaşamı arzular ve sıkıntı veren bir hayattan acı duyar. Bu nedenle, kendisine eziyet verecek bir yaşamdan çekinip korkar. İşte insanı en iyi bilen tanıyan Allah, onun bu özelliğini yine onu eğitme yolunda kullanmıştır.⁴⁰²

Rahman Suresi’nde cezalandırma yönteminin kullanıldığı ayetler 41-45. ayetlerdir. Bu ayetlerde Cenab-ı Hak, mücrimlerin simalarından tanınıp perçemlerinden ve ayaklarından yakalanarak cehenneme atılacaklarını bildirmektedir.

Elbette suçluların cezasın cehenneme atılmakla bitmeyecektir. Asıl ceza orada başlayacaktır. Bu durumu, dünyadaki gözaltı olaylarına benzetebiliriz. Herhangi bir suçtan dolayı gözaltına alınan, önce nezarethaneye, oradan da gerekli görülürse tutuklanarak hapisaneye konulur. Tutukluluk süresince gerekli adli işlemler yapılır. Suçu sabit görülürse, mahkemece hükmü kesilir. İşte mahkûm, asıl cezayı o zaman çekmeye başlar. Bir nevi cehenneme atılanın cezası da böyledir. Gerçi dünyada çekilen mahpus cezasının derecesi ile cehennemdeki cezanın derecesinin karşılaştırmasını yapmak bile abesle iştigaldir. Zira dünyadaki hapisanelerde çekilecek çile ve görülecek işkence, cehennemde çekilecek acı ve ıstırabın deyim yerindeyse “tırnağı bile olamaz.” Kur’an’da cehennem azabı ile ilgili ifadeler bu savımızı teyit etmektedir.

Rahman Suresi’nde cehennemdeki elem dolu bu azaptan sadece bir pasaj sunulmaktadır: “*Onlar, cehennem ateşi ile yüksek derecede kaynar su arasında gider gelirler.*” (ayet, 44)

⁴⁰⁰ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 25. Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 155; Kanad, *Kısaltılmış Pedagoji*, MEB Yayınları, İstanbul, 1976, s. 71.

⁴⁰¹ Muhammed Kutub, *İslam Terbiye ve Ahlak Sistemi*, s. 266.

⁴⁰² Işıcık, a.g.e. s. 75.

Mücrimlerin cehennemdeki bu durumuna benzer ifadeler Kur'an'ın çeşitli yerlerinde zikredilmiştir. “*Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde sıcak suya sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklar*”⁴⁰³ ve “... *İnkâr edenler için ateşten bir elbise biçilmiştir. Onların başlarının üstünden kaynar su dökülecektir. Bununla karınlarının içindekiler ve derileri eritilecektir*”⁴⁰⁴ ayet-i kerimeleri bunlardan sadece iki tanesidir.

Cehennemde, susadıkça çeşmelere koşacaklar; ama orada kaynar sudan başka bir şey bulamayacaklardır. Bu kaynar su da basit bir kaynar su değildir. Genellikle kaynar su olarak çevrilen “Hamim”, ya içecek olur veya içildiğinde eritilmiş bakır gibi bağırsakları ve iç organları parçalayan son derece sıcak kaynar su olur.⁴⁰⁵ Cehennemlikler mecburen o kaynar sudan içecek ve yine susayacaklardır. Böylece Cehennem ile çeşme arasında koşarak cezalarını bulacaklardır.⁴⁰⁶

“*O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?*”

Görüldüğü üzere, dünyada iken kendilerine verilen sorumluluklarını yerine getirmeyenleri öte tarafta çetin bir azap beklemektedir. Allah, kullarını önceden bu tür bir durumla karşılaşmamaları için uyararak, âdeta onlara “Ey kullarım! Durum bunlardan ibaret. Öyleyse, dikkatli olun. Sorumluluklarınızı yerine getirin. Yoksa sonunuz kötü olur” diyerek öğütte bulunmaktadır. Zira o “Rahman”dır, “Rahim”dir.

Süleyman Ateş’e göre, suçluların ahiretteki durumlarını anlatan bu tür ayetlerin amacı, gönüllerde ahiret korkusu yaratıp insanları dünyada günah işlemekten ve şirkten uzak tutmaktır.⁴⁰⁷ O hâlde insana düşen, bu ayetleri göz önünde bulundurarak, bu dehşet verici manzarayla karşılaşmamak için sorumluluklarını yerine getirmesidir. Kötü sonla karşılaşmamak için hâl ve hareketlerini gözden geçirip, ibadet ve taatlarına devam etmesi, çevresindeki insanları da bu duruma karşı uyarmaya gayret sarf etmesidir.

Şimdi de suredeki ödüllendirmelerle ilgili bilgi verelim.

Lügat anlamı itibariyle karşılık, mükâfat, hediye, armağan ve iyiliğe iyilikle karşılık vermek anlamına gelen⁴⁰⁸ ödül, başkasında görülen iyilik, ihsan ve yardımın karşılığı

⁴⁰³ Gâfir, 40/71- 72.

⁴⁰⁴ Hac, 22/19- 21.

⁴⁰⁵ Zühaylî, *Tefsir*, 14/189.

⁴⁰⁶ Mevdudî, *Tefhim*, 6/83.

⁴⁰⁷ Bk. Ateş, *Kur'an Tefsiri*, 3/1652.

⁴⁰⁸ TDK Sözlüğü, 2/1717.

olarak, ona daha çok ihsan ve yardımda bulunma hadisesidir. Yani görülen iyiliğe misli veya fazlasıyla mukabele etmektir.⁴⁰⁹

Ödül kavramı, eğitim sözlüklerinde genellikle “iyi bir çalışma veya üstün bir beceri gösteren öğrenci, öğretmen veya yöneticilere verilen armağan”⁴¹⁰ ifadeleriyle tanımlanmaktadır. Psikolojik işlevi açısından ele alınacak olunursa, ödül, kişide iyi hareketlerin tekrarını sağlamak amacıyla uyandırılan sevinç duygusudur.⁴¹¹ Ödül, ferde istenilen davranışları yaptırmak için uygulanan özendiricileri; istenilen davranışları yaptığında ise, bu davranışların yerleşmesini sağlayan pekiştiricileri içerir.⁴¹²

Eğitim esnasında, amaca ulaşmayı kolaylaştırmak açısından gerekli görüldüğü vakitlerde, ödül ve ceza yöntemine başvurulur. Ödül ve cezanın insan iradesine doğru dan doğruya tesir etmesi, eğitimde yerinde kullanılmaları hâlinde önemli neticeler elde edilmesine vesile olur.⁴¹³

Ödül, bir teşvik unsurudur. İnsan eğitiminin de bu temel üzerine oturtulması gerekir. İnsanda görülen iyi davranışların karşılığı olarak, o davranışların aynıysa veya daha fazlasıyla mukabele etmede ve kişide o davranışların alışkanlık hâline gelmesini temin etmede ödül motifi, vazgeçilmez bir araçtır.⁴¹⁴

Ödüllendirme, Allah’ın Kur’an’da tavsiye ettiği ve kendisine sıkça başvurduğu yöntemlerdendir. Kur’an’da ödül ve güzel karşılık manasına gelen ceza kelimesi 17 yerde, bu kelimeden türeyen ve aynı anlama gelen diğer kullanımlar 34 yerde, yine ödül anlamında kullanılan ecir kelimesi ise 109 yerde geçmektedir. Böylece Kur’an’da toplam 160 yerde ödüllendirmeden bahsedilmektedir.⁴¹⁵

Kur’an’da ödüllendirme motifi, çok çeşitli ve güzel hareketlere karşılık olarak vaat edilmiş; böylelikle bu tür hareketlerin çokça yapılması temin edilmek istenmiştir. İman, amel, şükür, sabır, ihsan vb. davranışlar Kur’an’da ödüle layık görülen davranışların başında gelir. Bu gerçek Kur’an’da şu şekilde dile getirilir:

⁴⁰⁹ Kınalızade Ali Efendi, *Ahlak- ı Alaî*, (Hzr. Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, t.s. s. 116.

⁴¹⁰ Alaylıoğlu- Oğuzkan, *a.g.e.* s. 252.

⁴¹¹ Kanad, *Kısaltılmış Pedagoji*, s. 83.

⁴¹² İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 1984, s. 235.

⁴¹³ Fikret Kanat, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1968, s. 83

⁴¹⁴ Dodurgalı, *Yöntemler*, s. 145.

⁴¹⁵ Mehmet Emin Ay, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza*, Nil Yayınları, İzmir, 1994, s. 41

*“Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. Yararlı iş işleyen kimseler, kendileri için rahat bir yer hazırlamış olurlar. Çünkü Allah, inanıp yararlı iş işleyenlere lütfundan karşılık verecektir. Doğrusu O, inkârcıları sevmez.”*⁴¹⁶

Görüldüğü gibi ayette ödül vaat edilmek suretiyle insanlar yararlı işler yapmaya kanalize edilmekte ve bu davranışın onlarda alışkanlık hâline getirilmesi hedeflenmektedir. Bir başka ayette aynı şey, ödüllendirmenin boyutları geniş tutularak gerçekleştirilmek istenmektedir:

*“Mallarını Allah yolunda sarf edenlerin durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren tanenin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Çünkü Allah’ın lütfu geniştir. O her şeyi bilendir.”*⁴¹⁷

Bu ayette de, yapılan iyiliklerin karşılıksız kalmayacağı, hatta iyilik yapanların kat kat mükâfatlandırılacağı haber verilmektedir. Bu şekilde bir vaat, insanları bu tür eylemlere teşvik etmek içindir. Çünkü böyle bir karşılığı bilen ve bunun idrakinde olan kişiler, bu hareketleri mümkün olduğu kadar fazla yapmaya çalışırlar. Herkes böyle bir vaadin psikolojik olarak etkisinde kalır ve alacağı karşılığa göre çok az bir iş gibi görünen bu gibi hareketleri yapmaya gayret eder.⁴¹⁸

Rahman Suresi’nde, belirgin bir şekilde ödül yöntemine konu olan ayet, 46. ayettir. Bu ayette Allah, *“Rabbinin makamından korkanlara da iki cennet vardır”* buyurmaktadır. Burada, kendilerine cennetin vaat edildiği kimselerin kimliği önemlidir. Ayet, bu kimselerin Allah’tan korkan kimseler olduğunu belirtmektedir. Yani, bu dünyada Allah karşısında kötü bir konuma düşmekten, O’nun rızasını kaybetmekten korkan ve bu bilinç içerisinde hayatını devam ettiren müminlere iki cennet vardır.

Vaat edilen bu cennetin içeriğiyle ilgili bilgi 48-58. ayetlerde verilmiştir. 60. ayette *“İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir”* buyrulurken iyi kullara verilen bu ödülün gerekçesi teyit edilmektedir.

Ödüllendirmenin konu edildiği 62. ayetle başlayan ikinci bir ayet grubu daha vardır. Bu ayet grubunda Allah, 46. ayette ödül olarak sunulan cennetlere ilaveten iki cennetin daha muttakileri beklediğini vurgulamaktadır. Bu iki cennetle ilgili ayrıntılar, yine sure içerisinde 76. ayete kadar verilmektedir. Bu cennetlerin içeriğiyle ilgili bilgileri

⁴¹⁶ Rum, 30/44- 45.

⁴¹⁷ Bakara, 2/261.

⁴¹⁸ Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, *Hülasatü’l Beyan fi Tefsiri’l Kur’an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1967, C. 1, s. 487.

karşılaştırma, tasvir ve tekrar yöntemlerinde izah ettiğimizden yeni bir açıklama yapmayı ziyade kabul ediyoruz.

Ancak ödül olarak sunulan bu ayet gruplarıyla ilgili dikkat çeken ve zikredilmesini faydalı gördüğümüz bir husus vardır: Ayetler grubu yeni bir bölümün girişi niteliğindedir. Bu bölümde Allah'tan korkan, iman ve salih amel aracılığı ile O'ndan sakınan müminlerin, ahiretteki akıbetlerini tasvir eden uyarı ve tehdit içerikli önceki iki bölüme karşılık olarak bu bölüm sunulmaktadır. Bu durum, Kur'an'ın ifade tarzının karakteristik bir özelliğidir. Dolayısıyla bu ayetlerle önceki ayetler, surenin genel akışının birer halkası konumundadır.⁴¹⁹

Allah, önceki ayetlerde cehennem ehlinin durumunu anlattıktan sonra, burada da itaatkâr müminler için hazırladığı cennetlerden, hizmet eden gençlerden ve güzel hurlerden bahsetmiştir. Bunu da, suçluların mevkileri ile takva sahiplerinin mertebelerinin farkını ortaya koymak için, Kur'an'ın teşvik ve korkutma üslubunu kullanarak yapmıştır.⁴²⁰

Surede konumuzla ilgili bizzat ayet olarak gösteremeyeceğimiz, fakat surenin genel muhtevasından çıkarılabilecek bir ödüllendirmeden bahsetmek mümkündür. O da, surede ana tema olarak işlenen “nimet verme” eylemidir. Allah'ın verdiği bunca nimet, lütuf bir ödül değil midir? O hâlde ey insanlar ve cinler! Daha ne diye Allah'ın nimetlerini yalanlarsınız ki?

Görüldüğü gibi, Allah, iyi veya kötü bütün kullarının bir karşılığının bulunduğunu çarpıcı bir şekilde belirtmektedir.

Rahman Suresi'nde kullanılan ödül- ceza yöntemi, eğitim açısından da oldukça önemlidir. Bu surede, Allah, iyi kullarını 2+2=4 cennetle ödüllendirirken; buna karşılık sorumluluklarını yerine getirmeyip cezayı hak eden kullarını 1 (bir) cehennemle cezalandırmaktadır. Bu da göstermektedir ki, Allah, ödüllendirmeyi cezalandırmadan daha fazla önemsemektedir. Bu üslup, Kur'an'ın genelinde de hâkim bir üsluptur.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, her ne kadar cezalandırma gerekli bir unsur olsa da, ödül, insanları coşturmada, harekete geçirmede ve istenilen hedefe ulaştırmada cezalandırmadan daha etkili bir yöntemdir. “Marifet iltifata tâbidir”, “İnsan takdire âşıktır” sözleri, insan eğitiminde ödüllendirmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu

⁴¹⁹ Derveze, *Tefsir*, 5/14.

⁴²⁰ Sâbunî, *Safvet*, 6/277.

nedenle eğitimciler, bu hususa dikkat etmeli; ödüllendirme yöntemini eğittikleri kitleyi harekete geçirmede etkin bir şekilde kullanmalıdırlar. Bunun yanında, yeri ve zamanı geldiğinde ceza yöntemine de başvurmalı; ancak bunu son derece dikkatli ve dozajını iyi ayarlayarak kullanmalıdırlar. Bu şekilde davranmak, eğitimde hedefe ulaşmayı daha kolaylaştıracak ve verimli neticeler alınmasını sağlayacaktır.

SONUÇ

Bireyin doğuştan getirdiği yetenekleri geliştirmesine yardımcı olan ve davranışlarını mükemmel hâle getirmek için uğraşan eğitim, dünyaya aciz ve bilgisiz olarak gelen insanoglunun en önemli ihtiyaçlarından biridir.

Her eğitim anlayışının dayandığı birtakım unsurlar vardır. İslam eğitiminin dayandığı ana unsurlardan biri de, Kur'an'dır. Bundan dolayı İslam eğitiminin yapısını, yöntemlerini ve gayelerini anlayabilmek için Kur'an'ı incelemek gerekmektedir.

Bu araştırma, Kur'an'ın eğitim anlayışını kavramaya katkıda bulunmak için girişilmiş bir çalışmadır. Elbette Kur'an'ın tamamının, farklı açılardan değerlendirilmesiyle ortaya konulacak bir çalışma, doğal olarak büyük bir bilgi birikimini, beraberinde de yoğun bir gayreti gerektirir. Hâl böyle olunca, bu tür bir çalışmanın tamamlanması uzun zaman alabilir. Kur'an'ı tefsir etmek için emek veren kimi müfessirin bu uğurda hayatını vermesi, konunun ne kadar zahmetli, bir o kadar da hassas olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, Kur'an'ın kısımlara ayrılarak farklı kişilerce değişik açılardan değerlendirilmesi imkân dâhilindedir. Yapılacak bu tür çalışmalar sonucunda, Kur'an'ın sosyolojik, psikolojik vb. açılardan ve eğitim açısından irdelenmesi, hem daha kısa sürede gerçekleşecek hem de değişik şahsiyetlerin bakış açılarından zengin Kur'an yorumu ortaya çıkabilecektir.

Yaptığımız taramalarda da müşahede ettiğimiz üzere, şuana kadar yirmi küsur sure, eğitim açısından değerlendirilmiştir. Biz de bu seriye Rahman Suresi'yle katkıda bulunmak istedik.

Pek tabî ki her araştırmacı, çalışmalarını neticesinde birtakım bulgular elde eder, sonuçlara ulaşır. Biz de bu çalışmamızda üzerinde yoğunlaştığımız Rahman Suresi'nden öncelikle çok istifade ettiğimizi, bunun yanında bazı neticelere vardığımızı belirtmek isteriz.

Rahman Suresi, her şeyden önce, Mekke döneminde inmiş bir sure olduğundan, daha çok imanî hakikatlere vurgu yapılmış, aklî deliller kullanılmaktadır. Surede Allah'ın kulları için halk ettiği birçok nimet gündeme getirilmekte ve her bir nimetinin sonunda da: *“Öyleyse Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız?”* buyrulur, insanlar düşünmeye, kulluğa ve Allah'a şükre davet edilmektedir.

Surede ilk olarak iki önemli nimete vurgu yapılmaktadır: Okumak ve beyan. İkisi de insanı diğer yaratıklardan üstün kılan iki önemli özelliktir. Ölçülü, dengeli ve hesaplı

olarak yaratılmış bir ortamda yaşamak da, Allah'ın insana en büyük lütfudur. Tabii ki, en güzel kıvamda yaratılan insan ve mükemmel bir yapıda var edilen evren, aynı zamanda Allah'ın kudretinin azametini, yüceliğinin eşsizliğine bir işarettir. Kâinatta dengeleri ve hayrı koruma görevinin insana verilmiş olması, insanın evrende ne kadar önemli bir konumda olduğunu gösteren bir alamettir. Ayrıca surenin ilk ayetini teşkil eden ve sureye adını veren Rahman ayetinden sonra zikredilen Kur'an'ın öğretilme nimeti, değinilen nimetlerin en kıymetlisi, en faydalısıdır. Zira bu nimet dünya ve ahiret mutluluğunun kaynağıdır.

Rahman Suresi, eşsiz bir ifade tarzına ve ses uyumuna sahiptir. Ayetlerinin kulağa hoş gelen bir ahengi vardır. Surede Allah'ın varlık sahasındaki delilleri açıklanıp ilan edilmekte; sanatındaki güzellikler, yaratmasındaki üstünlükler, nimetlerindeki feyizler dile getirilmektedir.

Bu surenin özellikle göz önünde tutulması gereken ayrı bir önemi vardır. Sure, mümin- kâfir, insan- cin herkes için bir uyarı ve hatırlatma özelliği taşımaktadır. Bir nevi Allah'ın Rahman sıfatının tarifinin yapıldığı surede, din ve dünya nimetlerinin O'nun elinde olduğu haber verilmektedir. Bu nimetlerin kadrini bilip, Allah'a ibadet etmenin ve itaatte bulunmanın gerekliliğine; böylece kulluk görevlerine devamın mutluluk ve esenlik vesilesi olacağına dikkat çekilmektedir. Bunun yanında, Yaratıcı'nın bunca nimetini tekzip eden ve onları inkâr ederek nankörlükte bulunmaya cüret edenler de kınanmaktadır. Nimetleri tanımayanları cezalandırmaya ancak Allah'ın muktedir olduğu anlatılmakta; nimetlere şükredip kulluk bilinciyle hareket edenleri ise, yine O'nun ödüllendireceği vurgulanmaktadır.

Yine bu sure, Allah'ın, insanların gözü önünde bulunan veya meydana gelen, fakat onların gafletinden dolayı bir türlü fark edemedikleri mucizevî olayları tek tek zikrederek, inkârcıların yalanlarken içinde buldukları basiretsizliği bütün çıplaklığı ile ortaya koymaktadır.

Surede insan eğitimi açısından değişik konulara temas edilmekte, bunlar kullanılan eğitim yöntemleriyle idraklere sunulmaktadır. Kur'an'da de oldukça geniş bir şekilde kullanılan "soru- cevap yöntemi"nin Rahman Suresi'nde de birkaç yerde işlendiğini görmekteyiz. Özellikle, surede çok dikkat çeken ve Kur'an'ın en çok tekrar edilen ayeti olan "*O hâlde rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?*" ayeti, "soru- cevap yöntemi" ve "tekrar yöntemi"nin edebî bir üslupla kullanıldığı bir ayettir. Bu ayet, aynı zamanda surenin diğer ayetleriyle mükemmel bir ahenk oluşturmaktadır. "Tekrar yöntemi"

mi”ne başvuru olarak surede 31 defa tekrarlanan ve bu tekrarı farklı şekilde yorumlanan ayetle, muhatap kitlenin zihinlerinde şimşekler çaktırılarak, konularının farkına varmaları kendilerine hatırlatılmaktadır. Ayrıca bu ayet, eğitimde tekrarlamaların önemine dair verilebilecek en güzel örneklerden biridir.

Surede kullanılan bir diğer eğitim yöntemi de “karşılaştırma yöntemi”dir. Bu yöntemle de, Allah’tan hakkıyla korkanla O’na karşı nankörlük edenlerin ve bu iki grubun sonuçta varacağı cennet ve cehennem durumu karşılaştırılmakta ve muhatapların önüne seçenekler sunulmaktadır.

Kur’an’da çok sık olarak kullanılan “teşbih yöntemi”yle temsil yöntemi” de surede kullanılan yöntemlerdendir. Bu yöntemlerin kullanılmasıyla, Allah’ın sanatının güzelliği ve Kur’an’ın müthiş belagati sergilenmekte; insanların bilemedikleri, kavramakta güçlük çektikleri soyut kavramlar somutlaştırılarak, meseleleri kavramaları kolaylaştırılmaktadır.

“Tedriç yöntemi”, insan eğitiminde göz önünde bulundurulması gereken çok önemli bir yöntemdir. Şüphesiz her insanın kavrama yeteneği aynı değildir. Kimi insan yaşından, kimi eğitim seviyesinden, kimi de idrak kapasitesinden dolayı olayları anlamada ve anlamlandırmada aynı seviyede olmaz, olamaz. Bu yüzden onların durumuna ve seviyesine göre bir eğitimin yapılması kaçınılmazdır. Allah, Rahman Suresi’nde bu hususa riayet etmiş ve bilinenlerden bilinmeyene giderek insanları eğitmektedir.

Allah’ın yarattığı her şeyde, alınacak ibretler ve çıkarılacak dersler vardır. Akılsel selim sahibi insanlar, yaratılanlar üzerinde tefekkür ederek, çevresindeki güzellikler üzerinde gözlemler yaparak bu dersleri fark edebilirler. Bu gerçekten hareketle Rahman Suresi de, sırrı Kur’an’ın inzalından asırlar sonra fark edilebilen denizlerin suyunun birbirine karışmaması gibi birtakım hakikatleri ortaya koymakta, insanların bunlar üzerinde gözlemlerde bulunmalarını ve akıl yürütmelerini istemektedir. Eğitimde “akıl yürütme ve gözlem yöntemi” olarak ifade edilen bu yöntemle, surede Allah’ın büyüklüğünün delillerinin bir kez daha ortaya konulması hedeflenmektedir.

Rahman Suresi’nde kullanılan eğitim yöntemlerinden biri de “öğüt yöntemi”dir. Bilindiği gibi, bu yöntemle insanların yanlıştan döndürülüp doğru yola kanalize edilmesi hedeflenir. Allah da bu surede, insanları ölçü ve tartıda yanlış yapmamaları noktasında uyarılmış, onlara tavsiyede bulunmaktadır. Kullarına olan şefkati, bir annenin evladına olan şefkatinin kat kat ötesinde olan Allah, özellikle de surede tasviri yapılan cehenne-

me karşı kullarını dikkatli olmaları noktasında uyarmakta ve cehenneme gitme vesilelerinden biri olan nimetlere karşı nankörlükten vazgeçmeleri hususunda onlara öğüt vermektedir.

“Ödül- ceza yöntemi” de surede kullanılan yöntemlerdendir. Allah, bu yöntemle, yapılan her şeyin bir karşılığı olduğunun altını çizmekte, kendisinden hakkıyla korkan kullarına cenneti vaat etmekte; buna karşılık nimetlerine nankörlük eden, sorumluluklarını yerine getirmeyen günahkâr kullarını da cehennem beklediğini haber vermektedir. Varılacak her iki yeri de ifade ederken “tasvir yöntemi”ni kullanmakta, ancak cennet tasvirleri üzerinde daha çok durarak kullarına orayı cazibeli hâle getirmektedir. Allah’ın bu üslubu, eğitimde cezadan çok ödülün, terhipten (korkutmadan) ziyade terğibin (teşvikin) önemli olduğunu bizlere bir kez daha göstermektedir.

Bütün bunlardan sonra özetle şunları söyleyebiliriz: Genel olarak Kur’an’ın eğitim anlayışına bakıldığında bunun, insan şahsiyetine ne kadar uygun olduğu görülür. Kur’an’ın eğitim yönteminde ölçü, insanın yapısıdır. Kur’an, bu konuda yönteminin esaslarını, insan davranışlarını idare eden merkezlere göre koymuştur. Bunun için, eğitim yöntemi insan fitratına uygundur ve ona fitratında olmayan hiçbir şeyi yüklemeyiz.

Bu nedenle, din eğitimcileri Kur’an’ın bu üslubunu kendilerine ilke edinmelidirler. Kur’an’ın bu yöntemlerini, insanların durumunu da göz önüne alarak uygulayabilen din eğitimcilerinin başarılı olacaklarında şüphe yoktur. Cehalet karanlığının dünyayı kapladığı bir zamanda, bu yöntemi uygulayan Hz. Peygamberin başarısındaki sır da, bu olsa gerektir.

EK: RAHMAN SURESİNİN MEALİ

1. O Rahman,
2. Öğretti Kur'an'ı,
3. Yarattı insanı,
4. Belletti ona duygu ve düşüncelerini ifade etmeyi.
5. Güneş ve Ay. Hesaba bağlıdır her birinin her şeyi.
6. Çimen/yıldız ve ağaç secde ediyorlar.
7. Ve gök. Yükseltti onu. Koydu şaşmaz ölçüyü, mizanı.
8. Azgınlık etmeyin ölçü ve tartıda, saptırmayın mizanı.
9. Ölçüyü titizlikle, adaletle koruyun ve hüsrana araç yapmayın mizanı.
10. Ve yerküre. Koydu onu toprakta yaşayacak yaratıklar için.
11. Bir meyve var onda. Ve salkımlarla donatılmış hurma ağaçları.
12. Çimli ve samanlı dane ve hoş kokulu otlar vardır.
13. Bu böyle iken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
14. İnsanı, pişirilmiş çamur gibi kuru bir balçıktan yarattı.
15. Cini de ateşin dumansızından yarattı.
16. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
17. İki doğunun Rabbi de O'dur, iki batının Rabbi de.
18. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
19. Salmıştır iki denizi; buluşup kucaklaşıyorlar.
20. Bir ayırıcı var aralarında; kendi sınırlarını aşmıyorlar.
21. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
22. Çıkıyor onlardan inci ile mercan.
23. Peki Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
24. Denizde koca dağlar gibi akıp giden o görkemli gemiler de O'nundur.
25. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
26. Yer üzerinde bulunan herkes yok olacaktır.

27. Sadece o bağış ve celal sahibi Rabbinin yüzü kalacaktır.
28. Peki, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
29. Göklerde ve yerde kim varsa O'ndan ister. O, her an yeni bir iş ve oluştadır.
30. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
31. Ey ağırlıklı ve onurlu iki toplum/ey insan ve cin toplulukları! Sizinle de meşgul olacağız.
32. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
33. Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin bucaklarından/ köşelerinden geçip gitmeye gücünüz yeterse, hadi geçin gidin. Bilgi ve güç dışında bir şeyle geçip gidemezsiniz!
34. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
35. İkinizin de üzerine ateşten bir alev ve erimiş bakır/duman gönderilir de başarılı olamazsınız.
36. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
37. Gök yarılarak, eriyip kızarmış yağ/kırmızıya boyanmış deri gibi bir gül haline geldiği zaman,
38. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayacaksınız yalan?
39. O gün günahlarından ne cin sorguya çekilir ne de insan.
40. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayacaksınız yalan?
41. Suçlular, yüzlerinden tanınır da yakalanırlar perçemlerinden ve ayaklarından.
42. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayacaksınız yalan?
43. İşte bu, günahkârların yalanlayıp durdukları cehennemdir.
44. Onlar, onunla kaynar su arasında dolaşırlar.
45. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
46. Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet var.
47. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayabilirsiniz yalan?
48. İki de çeşit çeşit ağaçlarla/bitkilerle doludur.
49. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

50. O cennetlerde iki nehir var, kaynayıp akan.
51. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
52. O cennetlerde iki çift var her meyveden.
53. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
54. Astarları atlastan döşeklere yaslanırlar. İki cennetin meyveleri elle alınacak kadar yakındır.
55. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
56. O cennetlerde, bakışlarını eşlerine dikmiş öyle dilberler vardır ki, daha önce onları ne cin kirletmiştir ne de insan.
57. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
58. Sanki yakut onlar, sanki mercan...
59. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
60. İhsanın karşılığı sadece ihsan...
61. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
62. İkisinden başka, iki cennet daha var.
63. Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?
64. İkisi de yeşil mi yeşil...
65. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
66. İkisinde de iki kaynak var, sürekli fişkıran.
67. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
68. İkisinde de meyve, hurma ve nar var.
69. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
70. İçlerinde iyi mi iyi, güzel mi güzel hanımlar var.
71. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
72. Çadırlar içinde bekletilen huriler var.
73. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
74. Daha önce onları ne cin kirletmiştir ne de insan.
75. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?

76. Yeşil yastıklarda, emsalsiz döşekler üzerinde yatarlar yan.
77. Rabbinizin nimetlerinden hangisini sayarsınız yalan?
78. İkram ve kudret sahibi Rabbinin ismi öyle yüce ki...

KAYNAKÇA

KUR'AN-I KERİM.

ABDÜLBAKÎ, Muhammed Fuad, *Mu'cemu'l Müfehres li Elfazi'l Kur'an*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990.

AHMET CEVDET PAŞA, *Belagat-ı Osmaniye*, (Hzr. Turgut Karabey, Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

AİBERG, Hans Muhammed, *Arzdan Arşa Sonsuzluk Kulesi*, Kitsan Yayınları, İstanbul, 1990.

AKDEMİR, Hikmet, *Belagat Terimleri Ansiklopedisi*, Nil Yayınları, İzmir, 1999.

AKGÜL, Muhittin, *Kur'an, İnsan ve Toplum*, 2. Baskı, Işık Yayınları, İstanbul, 2002.

ALAYLIOĞLU, Ruşen- OĞUZKAN, Ferhan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul, 1968.

ALEVÎ, Şerif Mürteza Ali b. Hüseyin, *Emali'l Mürteza*, (Nşr. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim), Daru İhyai'l Kütübi'l Arabiyye, Beyrut 1957.

ÂLÛSÎ, Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, *Ruhu'l-Ma'âni fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesâni*, Daru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut ts.

ANA BİRİTANNİCA, Ana Yayıncılık (Hürriyet Gazetesi Armağanı), İstanbul, 1994, "Eğitim" md.

ARAL, Hasan, "İnsanın Yaratılış Gayesi ve Allah'a Karşı Görevleri", *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara, 1997, Sayı: 63.

ARSLAN, Ali, *Büyük Kur'an Tefsiri*, Arslan Yayınları, İstanbul, ts.

ATAY, Hüseyin, *Kur'an'da İman Esasları*, TDV Yayınları, Ankara, 1989.

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts.

_____, *Kur'an Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts.

AY, Mehmet Emin, *Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza*, 2. Baskı, Nil Yayınları, İzmir, 1994.

_____, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.

AYASBEYOĞLU, Nevzat, *İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an'ın Eğitimle İlgili Ayetlerinin Tahlili*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1991.

AYDIN, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 2. Baskı, Nobel Yayınları, Ankara, 2005.

AYDÜZ, Davut, *Tefsir (Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir)*, 2. Baskı, Işık Yayınları, İstanbul, 2004.

AYHAN, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, 2. Baskı, Şule Yayınları, İstanbul, 1997.

AYVERDİ, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, 2. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2006

BAĞDADÎ, Süleyman b. Abdülkahir, *el İksîr fi İlmi't Tefsir*, (Nşr. Abdülkadir Hüseyin), Kahire, 1977.

BAŞ, Erdoğan, *Kur'an'ın Üslubu ve Tekrarlar*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2003.

BAŞARAN, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 1984.

_____, *Eğitime Giriş*, Ankara, 1984.

BAŞKURT, İrfan, *Kur'an Açısından Din Eğitiminde Adalet, Ölçü, Denge –Sırat-ı Müstakim-* İşaret Yayınları, İstanbul, 2000.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 2. Baskı, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001.

_____, *İslam'da Eğitim*, 6. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997.

_____, *Kur'an'da Değişim, Gelişim ve Kalite Kavramları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999.

BAYRAKTAR, Ömer Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, 5. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 1997.

BERKÎ, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle*, 3. Baskı, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1982.

BEYHAKÎ, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Şuabu'l İman*, (Thk. Muhammed Said Zeğlul), Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1990.

BİLGİN, Beyza- SELÇUK, Mualla, *Din Öğretimi, -Özel Öğretim Yöntemleri-*, 4. Baskı, Gün Yayıncılık, Ankara, 1999.

BİLHAN, Saffet, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara Üniversitesi Dil- Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kur'an'ın Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınları, İstanbul, 1965.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Eğitime Giriş*, Binbaşıoğlu Yayınları, Ankara, 1988.

BOLELLİ, Nusrettin, *Belagat*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001.

BUHARÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buharî*, (Nşr. Bedrettin Çetiner), Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1992.

BÛTÎ, Said Ramazan, *Kur'an Eğitiminin Eşsiz Metodu*, (Çev. Şükrü Özen), Madve Yayınları, İstanbul, 1987.

_____, "Allah'ın Kitabında İki Harika Olay", *4. Uluslar arası Bediuzzaman Sempozyumu Bildirileri*, İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

BÜLEYHÎ, Salih İbrahim, *Kur'an İsimleri Antolojisi*, (Çev. Muzaffer Marangozoğlu), Pınar Yayınları, İstanbul, 2006.

BÜYÜKKARAGÖZ, S. Savaş- ÇİVİ, Cuma, *Genel Öğretim Metotları*, 6. Baskı, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul, 1996.

CANAN, İbrahim, *Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye*, DİB Yayınları, Ankara, 1979.

CANDAN, Abdülcelil, *Kur'an Okurken Zihne Takılan Ayetler, -Müşkilü'l Kur'an-* 2. Baskı, Elest Yayınları, İstanbul, 2007.

CARİM, Ali- EMİN, Mustafa, *el Belagatü'l Vaziha*, Mektebetü'l İslamiye, İstanbul, ts.

CARNEGİE, Dale, *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), 11. Baskı, Kitsan Matbaacılık, İstanbul, 1993.

CEBECİ, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usulü*, 12. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 1998.

_____, *Tefsir Tarihi*, 3. Baskı, Fecr Yayınları, Ankara, 2005.

CÜRCANÎ, Abdülkâhir, *Esraru'l Belaga*, (Şerh ve Ta'lik: Muhammed Hafacî), 3. Baskı, Mektebetü'l Kahire, Kahire, 1989.

ÇAKAN, İsmail, *Hakkı Tavsiye Metot ve Vasıtaları*, Büşra Yayınevi, İstanbul, 1992.

ÇELİKKAYA, Hasan, *Eğitime Giriş*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1997.

ÇETİNER, Bedrettin, *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzul: Kur'an Ayetlerinin İniş Sebepleri*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006.

DARİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen*, 2. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

DEMİRCİ, Muhsin, *Tefsir Usulü*, 3. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 2003.

_____, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 11, "Esbab-ı Nüzul" md.

DERVEZE, İzzet, *et-Tefsiru'l Hadis- Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri-*, (Çev. Vahdettin İnce, Mustafa Altun), 2. Baskı, Ekin Yayınları, İstanbul, 1998.

DODURGALI, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999.

_____, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1996.

DOĞRUL, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu- Kur'an'ın Tercüme ve Tefsiri-*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık, İstanbul, 1955.

DUMAN, Zeki, *Beyanü'l Hak -Kur'an'ın Nüzul Sırasına Göre Tefsiri-*, Fecr Yayınları, Ankara, 2006.

DUMLU, Ömer, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, "Mekkî Sureler" md.

EBU DAVUD, Süleyman b. El Eş'as, *Sünen*, (Nşr. Bedrettin Çetiner), 2. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

EBU GUDDE, Abdülfettah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, (Çev. Enbiya Yıldırım), Yasin Yayınları, İstanbul, 2001.

EBU'S- SUUD, Muhammed b. Muhammed, *İrşadü'l Akli's Selim İlâ Mezâye'l Kur'an'i'l Kerim*, Dar u İhyai't Tûrasi'l Arabî, Beyrut ts.

ERBAŞ, Ali, *Kur'an'daki Tekrarlar ve Sırları*, Marmara Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1987.

EREN, Şadi, *Kur'an'da Teşbih ve Temsiller*, 2. Baskı, Nil Yayınları, İstanbul, 2002.

ERTÜRK, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara, 1972.

ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı -Meal- Tefsir-*, (Çev. Cahit Koytak- Ahmet Ertürk), 5. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.

FERSAHOĞLU, Yaşar, *Kur'an'da Zihin Eğitimi*, 2. Baskı, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998.

FİDAN, Nurettin- ERDEN, Münire, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınları, Ankara, ts.

FİRUZABÂDÎ, Ebu't-Tahir Mecdüddin Muhammed Firuzabadî, *Kamus Tercümesi*, (Çev. Mütercim Asım Efendi), Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1305.

GÜLEN, Fethullah, *Sonsuz Nur*, Nil Yayınları, İstanbul, 1994.

HAVVA, Said, *el Esas fi't Tefsir*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1992.

HAŞİMÎ, Ahmed, *Cevahiru'l Belağa*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984.

IRMAK, Osman, *Yusuf Suresi Işığında İnsan Eğitimi*, Selçuk Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1994.

IŞIK, Cemal, *Kur'an'da Teşbihin Eğitim Boyutu*, Atatürk Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2003.

IŞICIK ŞİMŞİR, Şeyma, *Zümer Suresinin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Selçuk Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2002.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir, *et Tahrir ve't- Tenvir*, Dar-ı Sahnûn, Tunus, ts.

İBN CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman İbn Ali, *Za'du'l-Mesir fi ilmi't-Tefsir*, Beyrut, 1384/1964.

İBN HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdullah, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (Thk. Mustafa es-Sakâ- İbrahim el-Îbyân- Abdulhafız Şelebî), Kahire 1375/1955.

İBN KESİR, Ebu'l Fida İsmail, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim (Türkçesi: Hadislerle Kur'an Tefsiri)*, (Çev. Bedrettin Çetiner- Bekir Karlığa), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1991.

İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vilü Müşkilü'l Kur'an*, (Nşr: İbrahim Şemsüddin), Daru'l Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 2002.

İBN MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünen*, (Thk. Muhammed Fuad Abdülbakî), 2. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

İBN MANZUR, Ebu'l Fazl Cemalüddin b. Muhammed, *Lisanü'l Arab*, Dar-ı Sader, Beyrut 2000.

İSFEHANÎ, Râgıb, *Müfredât ü Elfâzi'l Kur'an*, (Thk. Safvan Adnan Davûdî), 2. Baskı, Daru'l Kalem, Dımaşk, 1997.

KANAD, Halil Fikret, *Pedagoji, I, II*, Örnek Matbaası, Ankara, 1951.

_____, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1968.

_____, *Kısaltılmış Pedagoji*, MEB Yayınları, İstanbul, 1976.

KARA, Ömer, *Kur'an'da Metafizik Bir Âlem: Cennet*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002.

KARAÇAM, İsmail, *Sonsuz Mucize Kur'an*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1990.

KARAGÖZ, İsmail, "Allah'ın Merhametine Mazhar Olabilen İnsanlar", *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara, 2001, S. 128.

_____, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2006, "Mekkî ve Medenî Ayetler" md.

KARAMAN, Hayrettin ve Arkadaşları, *Kur'an Yolu*, 2. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2006.

KATTAN, Menna' Halil, *Mebahis fi Ulumi'l Kur'an*, 3. Baskı, Müessesetü'r- Ri-sale, Beyrut, 2000.

KINALIZADE Ali Efendi, *Ahlak-ı Alaî*, (Hzr. Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ts.

KOCABAŞ, Şakir, *Kur'an'da Yaratılış –Uzayların ve Maddenin Yaratılışı-*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.

KOÇ, Ahmet, *Kur'an'da İnsan ve Hz. Muhammed, Din Eğitimi Açısından Bir Yaklaşım*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.

KONYALI Mehmet Vehbi Efendi, *Hülasatü'l Beyan fi Tefsiri'l Kur'an*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1967.

KONUK, Yurdagül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV Yayınları, Ankara, 1994.

KURTKAN BİLGİSEVEN, Amiran, *Eğitim Sosyolojisi*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987.

KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el Cami' li Ahkâmi'l Kur'an*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy), Buruc Yayınları, İstanbul, 2002.

KUTUB, Muhammed, *İslam Terbiye ve Ahlak Sistemi*, (Çev. Ali Özek), Hisar Yayınları, İstanbul, 1977.

KUTUB, Seyyid, *Fi Zilali'l Kur'an*, (Çev. M. Emin Saraç ve Arkadaşları), Hikmet Yayınları, İstanbul, 1971.

_____, *Kur'an'da Edebî Tasvir*, (Çev. Süleyman Ateş), 3. Baskı, Hilal Yayınları, İstanbul, ts.

_____, *Kur'an'da Kıyamet Sahneleri*, (Çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts.

KUŞEYRÎ, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, (Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî), 2. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

KÜÇÜK, Ali, *Besairu'l Kur'an*, Adım Matbaacılık ve Ofset, Konya, 2006.

MEVDUDÎ, Ebu'l A'la, *Tefhimu'l Kur'an*, (Çev. Ali Ünal ve Arkadaşları), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

MEVLEVÎ, Tahir, *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1973.

MEYDANÎ, Abdurrahman Hasan, *Emsalü'l Kur'an*, Daru'l Kalem, Dımaşk, 1992.

MUSAOĞLU, Ahmet, *Ölüm Yeniden Doğuş İçin Kıyamet*, Okul Yayınları, İstanbul, 2004.

NESEFÎ, Ebu'l Berekat Ahmed b. Mahmut, *Medariku't Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, (Thk. Yusuf Ali Bedîvî), 2. Baskı, Dar-ı İbn Kesir, Beyrut, 1999.

NİSABÛRÎ, Nizamettin Hasan, *Garaibu'l Kur'an*, (Nşr. İbrahim Atve İvez), Halfa, 1970.

NİSABÛRÎ, Ebu Abdullah el Hâkim, *El Müstedrek ale's Sahihayn*, (Thk. Mustafa Abdülkadir Ata), Daru'l Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 1990.

NURBAKÎ, Haluk, *Kur'an'dan Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 5. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 1993.

- NURSÎ, Bediuzzaman Said, *Mektubat*, Envar Neşriyat, İstanbul, 1993.
- OKUMUŞLAR, Muhiddin, *Fıtrattan Dine*, Yediveren Yayınları, Konya, 2002.
- ÖCAL, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, 4. Baskı, TDV Yayınları, Ankara, 2001.
- ÖNDER, Namık Kemal, *Öğretimde Program, İlke ve Yöntemler*, Konya, 1986.
- ÖZBEK, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Selam Yayınları, Konya, 1988.
- _____, “Kur’an’ın Eğitim Felsefesi”, *İSAV İslam’da Çocuk ve Alile Terbiyesi Sempozyumu Bildirileri*, İlmî Neşriyat, Şanlıurfa, 1994.
- ÖZTABAĞ, Lütfî, *Psikolojide İlk Adım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.
- PAZARLI, Osman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Metotlar*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1965.
- RAZÎ, Fahreddin, *Mefatihü'l Gayb, -Büyük Kur’an Tefsiri-*, (Çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci), Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- _____, *Nihayetü'l İ'caz fi Rivayeti'l İ'caz*, (Thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu), Dar-ı Sader, Beyrut, 2004.
- SABUNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't Tefasir*, (Çev. Sadrettin Gümüş- Nedim Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1995.
- SALÎH, Subhi, *Mebahis fi Ulumi'l Kur'an*, 18. Baskı, Daru'l İlim li'l Melayin, Beyrut, 1990.
- SARI, Mevlüt, *el Mevarid –Arapça Türkçe Lügat-*, İpek Yayınları, İstanbul, ts.
- SOYSAL, M. Orhan, *Edebî Sanatlar ve Tanınması*, 3. Baskı, MEB Yayınları, İstanbul, 2005.
- SÜLÜN, Murat- ÇELİK, Ömer, *Türkiye Kur'an Makaleleri Bibliyografyası*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999.
- SUYÛTÎ, Celalüddin Abdurrahman, *Lübâbu'n-Nukûl fi Esbabî'n Nüzul*, (Tefsiru'l Celaleyn'in İçinde), 11. Baskı, Dar-ı İbn Kesir, Beyrut, 1999.
- _____, *el İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, (Thk. Mustafa el Buğa), 4. Baskı, Dar-ı İbn Kesir, Beyrut, 2000.

_____, *Tenâsuku'd Dürer fi Tenâsubi's- Süver*, (Türkçesi: *Kur'an Surelerinin Sıralanışındaki Sırlar*), (Çev. Mustafa Karakoç), Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.

ŞANVER, Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, 2. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.

ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kâmûs u Türkî (Temel Türkçe Sözlük)*, (Sadeleştirilenler: Metin Akar ve Arkadaşları), Tercüman Gazetesi Armağanı, İstanbul, 1985.

TABERÎ, Muhammed b. Cerir, *Taberî Tefsiri (Camî'ül Beyan)*, (Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yayınları, İstanbul, 1996.

TELLİOĞLU, Ömer, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, "Medenî Sureler" md.

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizî*, (Nşr. Bedrettin Çetiner), 2. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

TOPÇU, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası*, 4. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.

TURGUT, İhsan, *Eğitim Üzerine*, Bilgehan Matbaası, İzmir, 1992.

VARIŞ, Fatma, *Eğitim Bilimine Giriş*, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1993.

YAVUZ, Yusuf Şevki- ÇETİN, Abdurrahman, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, "Ayet" md.

YILDIRIM, Celal, "Kur'an'a Göre Din Eğitiminin Genel Metotları", *Erciyes Üniversitesi İFD*, Kayseri, S. 5.

YILDIRIM, Suat, "(er Rahman) vasfının Kur'an'da Kullanılışı", *Atatürk Üniversitesi İFD*, Erzurum, 1980, S. 4.

YILMAZ, Bekir, *Kur'an'da Eğitim*, Harran Üniversitesi SBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 1997.

YENİ TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, (Baş Redaktör: Ayvaz Gökdemir), Ötüken Yayınları, İstanbul, 1985.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, 25. Baskı, Özgür Yayınları, İstanbul, 2002.

ZEBÎDÎ, Ebu Feyz Seyyid Muhammed Murtaza, *Tâcü'l Arûs min Cevahiri'l Kamûs*, (Thk. Ali Siyri), Daru'l Fikr, Beyrut, 1994.

ZEMAŞERÎ, Ebu'l Kasım Ömer b. Muhammed, *el Keşşaf an Hakaiki't Tenzil ve Uyuni'l Ekâvi'l fi Vücûhi't Te'vil*, (Thk. Muhammed Abdüsselam Şahin), 3. Baskı, Daru'l Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 2003.

ZERKANÎ, Muhammed Abdülazim, *Menahilü'l İrfan fi Ulumi'l Kur'an*, Daru'l Fikr, Beyrut, 1996.

ZERKEŞÎ, Muhammed b. Abdullah, *el Burhan fi Ulumi'l Kur'an*, (Nşr. Mustafa Abdülkadir Ata), Beyrut, 1988.

ZERNÛCÎ, Burhaneddin, *Ta'limu'l Müteallim*, (Çeviren ve Şerh eden: Yunus Vehbi Yavuz), Sahaflar Yayınevi, İstanbul, 1990.

ZÛHAYLÎ, Vehbe, *et-Tefsiru'l Münir*, (Çev. Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Bilimevi Yayınları, İstanbul, 2003.

ZÛLFİKAR, Hamza ve Arkadaşları, *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.